

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

2012

Jan Opl

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Komparace politické kultury první
Československé republiky a České republiky**

Jan Opl

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Diplomová práce

**Komparace politické kultury první
Československé republiky a České republiky**

Jan Opl

Vedoucí práce:

Mgr. Lenka Strnadová, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Rád bych na tomto místě poděkoval Mgr. Lence Strnadové, Ph.D. za její odbornou pomoc, rady a čas, který mi věnovala při vedení mé diplomové práce.

OBSAH

1 ÚVOD	1
2 TEORETICKÁ DIMENZE POLITICKÉ KULTURY A OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI	7
2. 1 Politická kultura.....	7
2. 1. 1 Výzkum politické kultury	8
2. 1. 2 Koncept a definice politické kultury	9
2. 1. 3 Typy politické kultury	12
2. 2 Občanská společnost	15
2. 2. 1 Vztah občanské společnosti a demokracie	15
2. 2. 2 Různá pojetí občanské společnosti.....	16
2. 2. 3 Základní funkce občanské společnosti	17
3 NÁRODNÍ VLASTNOSTI A OBDOBÍ HABSBUŘSKÉ MONARCHIE ANEB PŘEDEHRA PRO POLITICKOU KULTURU PRVNÍ REPUBLIKY	20
3. 1 NÁRODNÍ VLASTNOSTI ANEB „JACÍ JSME?“	21
3. 2 Období Habsburské monarchie (1848-1918)	25
3.2.1 Spolková činnost.....	27
3. 2. 2 Vliv německého národa na formování české politické kultury.....	30
4 POLITICKÁ KULTURA V OBDOBÍ PRVNÍ REPUBLIKY (1918-1938)	33
4. 1 Obecná charakteristika vývoje po roce 1918.....	33

4. 2 Občanská společnost – navázání na bohatý spolkový život a další vývoj	36
4. 2. 1 Vztah občanské společnosti a politických stran	38
4. 3 Stát politických stran a mocenských center	40
4. 3. 1 Pětka	42
4. 3. 2 Skupina Hradu	44
4. 4 Pozice a kultura politických elit, sociální krize a mezinárodní situace jako důsledek nespokojenosti a aktivizace obyvatelstva	45
4. 4. 1 Silná pozice elit a vysoká kultura elit.....	46
4. 4. 2 Sociální krize.....	47
4. 4. 3 Aktivizace obyvatelstva	48
5 INTERMEZZO 1938-1989 ANEB PŘEDEHRA FORMOVÁNÍ A PODOBY POLITICKÉ KULTURY PO ROCE 1989	50
5. 1 Období Protektorátu	50
5. 2. Poválečné období (1945-1989)	51
5. 2. 1 Třetí republika a stabilizace komunismu	52
5. 2. 2 Obrodná 60. léta a následné období normalizace	54
5. 2. 3 Občanská společnost a faktor „My“ a „Oni“	57
5. 2. 4 Shrnutí.....	60
6 POLITICKÁ KULTURA PO ROCE 1989	62
6. 1 Občanská společnost – obroda a vývoj	63
6. 2 Nedůvěra vůči politické sféře aneb Pokračování „My“ vs. „Oni“	68
6. 3 Volby 1992 a zavedení dominantní role politických stran – cesta k partitokracii?	69

6. 4 „Aktivita“ občanů a občanského sektoru v politickém prostoru.....	74
6. 5 Zájem o politiku po listopadu 1989 vs. politická pasivita.....	78
6. 6 Loajalita, tolerance a úcta vůči politickým elitám krátce po listopadu 1989 a později	79
6. 7 Krize důvěry v číslech.....	81
6. 8 Shrnutí a periodizace vývoje politické kultury v ČR po roce 1989	83
6. 9 Budoucnost - krize důvěry a její potenciál změny politické kultury? Nebo spíše začarovaný kruh?.....	86
6.9.1 Hlavní příčiny krize důvěry v číslech	87
6.9.2 Potenciál krize důvěry transformovat politickou kulturu, resp. politický proces.....	88
7 KOMPARACE POLITICKÉ KULTURY 1. ČSR A ČR.....	94
7. 1 Zájem občanů o veřejné a politické dění.....	95
7. 2 Pasivita občanů vůči politické sféře.....	95
7. 3 Nadvláda politických stran nad subjekty občanské společnosti (partitokracie)	96
7. 4 Úcta, respekt a důvěra vůči politickým elitám.....	96
7. 5 Štěpení „My“ vs. „Oni“	97
7. 6 Občanská společnost plní klasickou roli.....	97
7. 7 Preference privátní sféry před veřejnou sférou.....	98
7. 8 Důvěra v aktivity a schopnost subjektů občanské společnosti	99

7. 9 Aktivizace občanů až v „poslední možné chvíli“, kdy již není jiná možnost	100
7. 10 Pocit malosti	101
7. 11 Euforismus a následné rychlé vychladnutí.....	101
7. 12 Převaha materialismu nad etickými a morálními hodnotami	102
7. 13 Pragmatismus.....	102
7. 14 Politický vývoj a jednání v závislosti na okolním, vnějším vývoji	103
7. 15 Etatismus	103
7. 16 Pasivní přijetí rozhodnutí shora či zvenčí, se kterým panuje zásadní nesouhlas, bez aktivního odporu	104
7. 17 Porovnání politické kultury první republiky a po listopadu 1989	106
8 ZÁVĚR	107
9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	117

1 ÚVOD

Tématem této diplomové práce je česká politická kultura. Cílem práce je představit formování a kontinuální vývoj české politické kultury od poloviny 19. století až po současnost. Přičemž, jak samotný název práce napovídá, se více zaměřím na studium dvou období vývoje českých moderních dějin – období tzv. první republiky (1918-1938) a období po listopadu 1989 (1989 až po současnost) a na jejich komparaci. Primárním cílem této diplomové práce je tedy porovnání základních rysů a charakteru české politické kultury během těchto dvou období demokratického vývoje moderní historie českého národa – období tzv. první republiky (1918-1938) a období polistopadového vývoje Československé, resp. po roce 1993 samostatné České republiky. Již v úvodu je nutné podotknout, že vzhledem k rozsahu práce se zaměřím čistě a výlučně na politickou kulturu českého národa, nebudu se tedy věnovat politickým kulturám menšin tradičně či později usídlených na území Československé republiky (ČSR) či dnešní České republiky (ČR) (např. Němců, Slováků, Maďarů, Rusínů, Ukrajinců, Vietnamců atd.).

Na základě historických zkušeností lze říci, že téma politické kultury se stává aktuálním vždy, když společnost prochází výraznými změnami politického systému. Pojem politická kultura se u nás stal nadměrně užívaným termínem, kdy většina české společnosti hovoří o tom, že politická kultura v naší zemi je na nízké úrovni, což potvrzují i časté průzkumy veřejného mínění. V tomto případě však mají občané většinou na mysli spíše chování předních ústavních činitelů nežli celého národa. Jedná se ovšem o velmi nepřesné a úzké vymezení termínu politická kultura, pod kterým se primárně skrývají souhrnné hodnoty, postoje, tradice, chování a fungování politického systému jako celku, tedy nejen předních politiků, ale rovněž všech jeho ostatních aktérů – od státních institucí, přes subjekty občanské společnosti až po samotného občana jako svobodného jedince.

Přes hojné a často chybné užívání pojmu politická kultura v českém prostředí se prozatím této problematice dlouhodobě mnoho autorů v ČR nevěnuje. Mnohem hojnější je používání tohoto pojmu novináři, publicisty či samotnými politiky, nežli českými odborníky z akademických či přímo vědeckých institucí. Mezi nejvýznamnější výjimky dnes patří např. Marek Skovajsa či Emanuel Pecka. Podobná situace pak panovala i v historii, světlou výjimku v období první republiky pak představoval např. prezident Edvard Beneš, který se intenzivně věnoval mj. tématu politické kultury a povahy českého národa, a osobně v českém prostředí vyspělou politickou kulturu postrádal.

Jak jsem výše zmínil, v této práci budu porovnávat politické kultury v období první republiky a v polistopadovém období. Důvodů, proč jsem si obě období k podrobnějšímu porovnání vybral je více (zejména se jedná o jediná plně demokratická období moderních českých dějin), ale hlavním stimulem pro mě byla přetrvávající opěvování politiky, společnosti i politické kultury v současnosti. Pokud je často dnešní politická kultura v českém prostředí kritizována, označována za špatnou či nevyspělou, často je pak tato kritika doplněna o porovnání s politickou kulturou první republiky, která je často popisována a hodnocena zcela opačně a prezentována jako téměř nedostižný vzor.

Ve své práci se proto pokusím zaměřit na tuto otázku a alespoň nastínit odpověď, zda byla politická kultura českého národa v době první republiky opravdu na vyšší úrovni, nežli je tomu v současném, polistopadovém období, či zda byla a je spíše jen více romantizována (mj. v důsledku snah o snazší demokratickou tranzici v 90. letech 20. století) a ve skutečnosti se její úroveň a vykazované vlastnosti příliš nelišily od politické kultury v současném, polistopadovém období. Hypotéza této práce pak zní následovně: Charakter české politické kultury první republiky se příliš neliší od politické kultury v polistopadovém období. Obě politické kultury lze podle typologie G. Almonda a S. Verby označit za

poddanský typ politické kultury. Během práce se pokusím vytvořit dostatečný základ pro to, abych mohl tuto hypotézu v závěru práce buďto verifikovat či ji prostřednictvím jasné argumentace falzifikovat.

Nastíněnému tématu, cílům i hlavní hypotéze odpovídá a je uzpůsobena i struktura celé práce. Úvodní kapitolu pochopitelně věnuji teorii politické kultury. V teoretické kapitole nejprve stručně nastíním ukotvení a etablování studia politické kultury v politologii, ke kterému dochází téměř současně se silným nástupem behavioralismu do společensko-vědních oborů v 50. a 60. letech 20. století, a jehož symbolem v oblasti studia politické kultury (ale i politologie obecně) jsou Gabriel Almond a Sidney Verba, kteří ve svém slavném díle „The Civic Culture“ přicházejí s kvantitativními metodami zkoumání politické kultury a vztahu mezi politickou kulturou a politickým systémem. Následně nastíním vývoj a problémy dosavadního studia politické kultury, zejména pak dosud přetrvávající problém mnohovýznamovosti pojmu politická kultura. Pokusím se nastínit příčiny tohoto stavu a současně s tím pochopitelně již na počátku práce jasně vysvětlím, v jakém významu budu následně v celém zbytku práce pojem politická kultura používat a operovat s ním já osobně. V teoretické kapitole se budu rovněž stručně věnovat i problematice občanské společnosti, která s politickou kulturou úzce souvisí. Naskýtá se otázka, proč právě občanská společnost je pro tuto práci tak důležitá a jaký má v práci význam. Již výše jsem řekl, že chci zkoumat politickou kulturu českého národa, nejen politickou kulturu politických elit, která je často v dnešní době zaměňována právě za politickou kulturu všech občanů. Jelikož chci do práce zahrnout mnohdy neprávem přehlíženou rovinu mas, rovinu široké veřejnosti, občanů státu, a jelikož nemám dostatek prostoru zkoumat tuto rovinu v celém kontextu, využiji obecnou analýzu občanského sektoru (občanské společnosti) k odhalení právě občanských stereotypů panujících v českém prostředí. Byť jsem si vědom určitých nedostatků tohoto řešení, tak na druhé straně považuji tento postup vzhledem k rozsahu práce i stanoveným cílům za

nejvhodnější. Zahrnutí občanského sektoru (občanské společnosti) mi navíc pomůže odhalit nejen politickou kulturu českých občanů, ale současně také vliv české politické kultury na fungování politického systému a demokracie v ČR, jelikož občanská společnost tvoří jeden ze základních pilířů funkčního liberálně-demokratického zřízení (viz již myšlenky J. S. Milla či A. de Tocquevilla). Úvodní kapitola by tak měla stručně představit a vysvětlit i základní pojmový aparát v oblasti pojmu občanská společnost, který bude následně využit při analýze a komparaci politické kultury v praktické realitě obou komparovaných období.

Následující kapitoly již budou věnovány samotné analýze formování a vývoje české politické kultury. Nejprve budou nastíněny základní národní vlastnosti českého národa tak, jak se po dlouhou dobu vývoje formovaly. Následně budou jednotlivé části práce věnovány popisu a analýze politické kultury od druhé poloviny 19. století, kdy se v rámci Habsburské monarchie začíná probouzet český politický i veřejný život až po současnost. V této části budu respektovat chronologické řazení a postupně tak analyzovat politickou kulturu v rámci jednotlivých, navzájem odlišných periodách vývoje českých dějin (tj. období Habsburské monarchie, období první republiky, období absence demokracie 1938-1989 a konečně pak období demokratického vývoje po roce 1989), přičemž pochopitelně větší pozornost budu věnovat dvěma demokratickým obdobím, která jsou hlavním předmětem zájmu této práce. Části věnované analýze první republiky proto bude předcházet i stručný nástin vývoje a charakteristických znaků české politické kultury, které se začaly postupně formovat již v předešlém období – v prostředí postupně liberalizované Habsburské monarchie od druhé poloviny 19. století až po 1. světovou válku. Na základě následného popisu historického a politického vývoje první republiky budu moci definovat hlavní znaky a podobu politické kultury první republiky, jejichž kořeny spadají do prvorepublikového období. Mojí snahou je zkoumat politickou kulturu v celé její šíři a hloubce (tj. nejen „viditelnou“ politickou kulturu elit,

ale mnohdy méně viditelnou, byť často důležitější politickou kulturu mas, celého národa).

Bohužel, v rámci historických období, první republiku nevyjímaje, nelze pracovat s empirickými daty typu výzkumy veřejného mínění, kterých je v dnešní době dostatek. Bohužel v dané době se empirické výzkumy „ve velkém“ nekonaly a při studiu a analýze politické kultury v období první republiky jsem tak odkázán nikoli na čísla, ale na historické práce popisující historický vývoj českého národa a dějin z různých úhlů pohledu (sociologicky, čistě historicky nebo politicky zaměřené práce). Jedná se o daň, která vyplývá z diachronní komparace, kterou však musí zaplatit každý, kdo chce porovnávat politické kultury dvou v čase poměrně vzdálených období. Při studiu polistopadového období mi již pak vedle odborných publikací mohly k empirickému ověření posloužit i relevantní výzkumy veřejného mínění.

V závěru každé kapitoly věnované jednotlivým obdobím obecně shrnu její základní poznatky. V poslední kapitole pak porovná výsledky studia prvorepublikové a polistopadové politické kultury. Porovnání se přitom pokusím vnímat v historickém kontextu a souvislostech. V závěru pak práci shrnu, zodpovím její hlavní hypotézu a vytknu hlavní poznatky celé práce.

Co se týká charakteru práce, bude se jednat o práci primárně analyticko-empirického charakteru. Za hlavní metody mé práce mohu označit historickou analýzu, analýzu dat, kompilaci tištěných a elektronických zdrojů a diachronní komparaci dvou odlišných časových období. Jako hlavní zdroje, z kterých jsem při sepsání této práce nejvíce čerpal lze označit pro teoretickou část publikace G. Almonda a S. Verby „The Civic Culture“ poprvé vydanou na konci 60. let. Pro praktickou část a studium české politické kultury byly cennými zdroji informací díla českého historika Z. Kárníka, novináře F. Peroutky (primárně jeho dílo „Jací jsme?“, politologů L. Cabady a K. Vodičky („Politický systém České republiky.

Historie a současnost“) či sociologa K. Müllera „Češi a občanská společnost“. Dalšími cennými zdroji mi pak byly některé odborné články a již zmíněné výzkumy veřejného mínění.

2 TEORETICKÁ DIMENZE POLITICKÉ KULTURY A OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI

Jak jsem nastínil již v úvodu, v této první kapitole se budu věnovat primárně teorii. Nastíním vývoj a problémy dosavadního studia politické kultury. Pokusím se nastínit příčiny tohoto stavu a současně s tím vysvětlím, v jakém významu budu následně v celém zbytku práce pojem politická kultura používat. V této kapitole se budu rovněž stručně věnovat i problematice občanské společnosti, která s politickou kulturou úzce souvisí a pro záměr práce má rovněž stěžejní význam.

2. 1 Politická kultura

Teoretickou kapitolu nelze začít jinak než vymezením samotného termínu politická kultura. Byť se to na první pohled ani nemusí zdát, protože se jedná o často a široce používaný pojem, nejedná se rozhodně o snadný úkol. Tento fakt si uvědomuje mnoho špičkových odborníků v oblasti politické kultury, výstižně jej potvrzuje například výrok Davida Elkinse a Richarda Simeona, kteří o politické kultuře hovoří jako o jednom z „*nejpopulárnějších a nejsvůdnějších konceptů v politické vědě, který je také ale jedním z nejkontroverznějších a nejzmatenějších*“¹ (Elkins, Simeon, 1979: 127).

Je pochopitelné, že politická kultura je pouze jedním z mnoha faktorů, který ovlivňuje politické procesy a obecně celé fungování politického systému. Přesto se v jedné věci fenomén politické kultury od všech ostatních zásadně liší: ve srovnání s jinými faktory se jedná o fenomén charakteristický svým dlouhodobě konstantním a téměř

¹ Překlad autora, originální znění v anglickém jazyce: „*Political culture is one of the most popular and seductive concepts in political science; it is also one of the most controversial and confused*“ (Elkins, Simeon, 1979: 127).

neměnným charakterem². Zatímco např. ekonomická situace státu se může změnit takřka ze „dne na den“³, společné názory, normy, tradice a postoje se ve společnosti dědí doslova z generace na generaci (Pecka, 2000: 7).

2. 1. 1 Výzkum politické kultury

Přestože s významem kulturních, charakterových a psychologických vlastností vládců či společností a jejich vlivu na kvalitu demokracie a prosperity se setkáváme již u Platóna, Aristotela, v Macchivalelliho „Vladaři“, v Montesquieho „Duchu zákonů“, v Tocquevillově díle „Demokracie v Americe“ či Weberově díle „Protestantská etika a duch kapitalismu“, výzkumem politické kultury se politologie začíná systematictěji zabývat, jak již bylo v úvodu nastíněno, až s nástupem behavioralismu, tedy v 50. a 60. letech 20. století, kdy proces dekolonizace a následný vznik nových států s sebou přinesl nové a doposud nezodpovězené otázky. Behavioralisté byli znepokojeni přístupem „tradiční“ politické vědy, která podle nich byla příliš popisná (statická) a věnovala se zejména studiu formálních institucí. Behavioralisté naopak zdůrazňovali fakt, že pro zkoumání a poznání „skutečného stavu“ není tak podstatné studium institucí jako takových, ale v mnohem větší míře je nutné brát v potaz psychologické a kulturní aspekty veřejného života (Říchová, 2000: 33). Díky tomuto přístupu bylo dle představ behavioralistů (a G. Almonda i S. Verby) možno mnohem lépe porozumět institucím, jejich funkcím a obecně celé logice fungování politických systémů jako ucelených a kompaktních celků.

² Ralf Dahrendorf uvedl ve své knize „Úvahy o revoluci v Evropě“ (1991) známou teorii tří šestek, kde označil vývoj v oblasti přeměny politické kultury (změna názorů, hodnot a postojů), za dlouhodobý kontinuální proces trvající šedesát let, což se zdá být vzhledem k legislativní a ekonomické tranzici trvající šest měsíců a šest let poměrně dlouhá doba. Dahrendorf to zdůvodňuje nutností generační obměny (Dahrendorf, 1991).

³ Čehož jsme v současném globalizovaném světě častými svědky.

2. 1. 2 Koncept a definice politické kultury

G. Almond a S. Verba o konceptu politické kultury tvrdili, že „*umožňuje využívat koncepční rámce a přístupy antropologie, sociologie a psychologie, (její) výzkum je tak obohacen o kategorie jako jsou socializace, kultura konfliktu a akulturace*“⁴ (Almond, Verba, 1989: 12–13). G. Almond a S. Verba rovněž zastávali názor, že „*pod pojmem politická kultura rozumíme především politickou orientaci, postoj vůči politickému systému a jeho jednotlivým částem, uvědomování si vlastní role v tomto systému. Stejně tak jako můžeme zkoumat politickou kulturu, můžeme zkoumat kulturu ekonomickou či náboženskou. Politická kultura je souborem orientací směrem k sociálním objektům a procesům*“⁵ (Almond, Verba, 1989: 12).

Jak je vidno z výše uvedené citace, i průkopníci studia politické kultury G. Almond a S. Verba definovali politickou kulturu poměrně široce, bez jasně stanovených hranic tohoto pojmu. Jak jsem nastínil již v úvodu, tento problém ohledně vymezení přesného obsahu tohoto pojmu přetrvává více méně dodnes.

Politická kultura bývá mnohdy nejen díky sdělovacím prostředkům, které mají na formování a vytváření politické kultury značný vliv, nepřesně spojována pouze s vyjádřením nespokojenosti nad nevhodným chováním politicko-ekonomicko-sociálních elit, byrokratů, národů, jednotlivých skupin obyvatel státních celků či

⁴ Překlad autora, originální znění v anglickém jazyce: „*Political culture enables us to utilize the conceptual frameworks and approaches of anthropology, sociology, and psychology. Our thinking is enriched when we employ, for example, such categories of anthropology and psychology as socialization, culture conflict, and acculturation*“ (Almond, Verba, 1989: 12–13).

⁵ Překlad autora, originální znění v anglickém jazyce: „*The term "political culture" thus refers to the specifically political orientations - attitudes toward the political system and its various parts, and attitudes toward the role of the self in the system. We speak of a political culture just as we can speak of an economic culture or a religious culture. It is a set of orientations toward a special set of social objects and processes*“ (Almond, Verba: 1989: 12).

jednotlivců, které je utvářené na základě konkrétní politické situace nebo veřejného mínění. Takovéto chápání politické kultury však bývá mnohdy jediným, na kterém se autoři věnující se této problematice shodují. Marek Skovajsa ve své knize „*Politická kultura*“ (2006) upozorňuje na fakt, že téměř každý autor užívající termín „politická kultura“ nabízí svou vlastní definici, výsledkem je pak „*velmi nepřehledný obraz toho, co politická kultura může znamenat, v mnoha ohledech podobný chronicky mnohoznačnému chápání pojmu kultury obecně. To se týká v první řadě výčtu prvků, které politická kultura zahrnuje*“ (Skovajsa, 2006: 32). Autoři zkoumající politickou kulturu jsou samozřejmě do značné míry ovlivněni svým odborným zaměřením, nemůžeme se proto divit, že jinak na problematiku nahlíží kulturní antropolog, sociolog, politolog či historik.

Pokud se podrobněji zabýváme problémem definice a vymezení pojmu politická kultura, lze říci, že se skutečně potvrzuje výše nastíněný názor M. Skovajsy, který lze shrnout do výroku „co autor (zdroj), to alespoň částečně odlišné vnímání politické kultury“.

Tento výrok platí i pro české prostředí. Pokud se skutečně podíváme na příklady z českého prostředí, zjistíme, že například Politologický slovník⁶ definuje politickou kulturu jako soubor norem, hodnot, morálně-kulturních principů a postojů ve společnosti, které v souvislosti s historickými zkušenostmi ovlivňují činnost a myšlení např. politických stran, společenských organizací, státních orgánů, občanských hnutí, jednotlivců atd., a to v procesu utváření požadavků, politických programů, artikulací názorů a vytváření konsensů, jež určují kvalitu demokracie a legitimitu politického systému (shrnuto autorem z Adamová a kol., 2001: 108–109).

⁶ Politologický slovník / Karolina Adamová [et al.] – 1. vyd. – Praha: C. H. Beck, 2001.

Další příklady představují dvě definice politické kultury, které jsou důležité i pro to, že právě z těchto dvou definic budu čerpat inspiraci při vlastním (viz níže) chápání a operování s pojmem politická kultura ve zbytku celé práce. Obě definice mezi ostatními vynikají zejména svou dynamičností a jeví se současně vhodně použitelné i vzhledem k ústřednímu tématu práce – tj. studiu politické kultury českého národa.

Podle politologa Jana Škalouda je politická kultura „*kvalitou politického chování občanů a jejich politických představitelů a zástupců v řízení státních záležitostí, v překonávání těžkostí a konfliktních situací, v uspokojování zájmů a potřeb občanů, ve vytváření vzájemných vztahů mezi nimi, ve fungování politického systému a návaznosti jednotlivých prvků tohoto systému. Je něčím, co nelze považovat za trvale utvořené a ideálně fungující, ale za něco, co je třeba neustále rozvíjet, podporovat, vychovávat a kultivovat. Je odlišná v různých zemích, je odlišná v různých skupinách obyvatel a odlišná také individuálně*“ (Škaloud, 2000: 42). Historička Eva Broklová chápe politickou kulturu jako „*poměr obyvatelstva k politickému systému, v němž žije, přičemž se rozlišují postoje podle poznatků, hodnot a pocitů a jsou posuzovány v jejich účinku na politický život ve státě. Politická kultura v tomto smyslu tedy rozhoduje o přijetí politického systému. V dalším smyslu znamená politická kultura politický život v jeho nejrůznějších výrazových a provizorních formách, počítaje v to hodnotové orientace, které razí a ovlivňují politické chování*“ (Broklová, 1999: 11). Politická kultura dle Škalouda a Broklové určuje kvalitu politického chování a vzájemných vztahů mezi občany, politiky a dalšími představiteli státu, jež ovlivňuje vnímání legitimity politického systému. Politická kultura není universální a neměnná. Je posuzována

na základě historických zkušeností a tradic, což A. de Tocqueville označoval jako „zvyky srdce“⁷ (Klicperová-Baker, 2007: 19).

2. 1. 3 Typy politické kultury

Poté, co jsem nastínil problémy ohledně definice politické kultury, je na místě si uvědomit, že v realitě neexistuje jedna jediná politická kultura. Naopak, jednotlivé politické kultury mohou nabývat odlišných znaků a charakteristik. Z tohoto pohledu v rámci oboru lze nalézt mnoho pokusů o kategorizaci a utřídění existující rozmanitosti politických kultur v realitě. Přes více než půl století trvající rozvoj teoretického studia politické kultury, lze říci, že i v této oblasti zůstávají průkopníci tohoto oboru G. Almond a S. Verba s jejich slavnou typologií politické kultury nepřekonáni. Hlavním přínosem G. Almonda a S. Verby je, že díky jejich práci se o politické kultuře přestalo hovořit jako o moralistickém přístupu a politická kultura začala být vnímána vědecko-empiricky a začal se v jejím výzkumu uplatňovat strukturálně funkcionalistický princip.

Jejich typologie, kterou představili v práci „The Civic Culture“⁸ (1963) zůstává dodnes nepochybně nejznámější a dosud nejčastěji používanou typologií politické kultury. Autoři ve své slavné práci rozlišili tři hlavní typy politické kultury – parochiální, poddanskou a participační, přičemž za ideální typ považují jejich kombinaci s převahou participační politické kultury, takovouto kulturu pak označují jako „občanskou“⁹ (Almond, Verba, 1989: 19).

Nejstarším typem politické kultury je tzv. politická kultura parochiální, označována někdy též jako farní či lokální. S tou se setkáváme ve společnostech, kde se dosud politický systém neutvořil

⁷ „Habits of the heart“.

⁸ „The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations“.

⁹ Odtud název „The Civic Culture“.

nebo se teprve utváří - např. kmenová společenství v Africe, kde se lidé zabývají jen problémy, které se jich osobně a bezprostředně dotýkají (při jejich řešeních se pak obracejí např. na šamana). Lidé v rámci parochiální politické kultury mnohdy nevědí o případné existenci centrální vlády, proto od ní nic nevyžadují a necítí k ní žádné povinnosti (Almond, Verba, 1989: 16-17).

Dalším typem politické kultury je podle G. Almonda a S. Verby poddanská politická kultura. V této politické kultuře je již autorita vlády přijímána a její kroky jsou podrobeny pozitivnímu či negativnímu hodnocení, na základě kterého lidé považují systém za legitimní či nelegitimní. Jednotlivci však v rámci poddanské politické kultury neprojevují zájem o aktivní participaci v politickém systému a spokojí se s „poddanskou rolí“ (Almond, Verba, 1989: 17).

V participační či aktivistické politické kultuře se dle G. Almonda a S. Verby již setkáváme s informovanou a vzdělanou společností, která je plnohodnotnou součástí politického systému a stává se jejím činným aktérem, který se účastní procesu artikulace a agregace politických požadavků.

V dnešním moderním světě je občanská kultura (v ideálním případě) dle G. Almonda a S. Verby tvořena všemi těmito vývojovými typy politické kultury. Dnešní občan je a chce být informován o věcech veřejných a zapojuje se do politického života aktivně či pasivně (participační politická kultura), zároveň dodržuje a přijímá i takové zákony, se kterými nesouhlasí (poddanská politická kultura) a o řadu problémů, které tuší, že existují, ale nerozumí jim, se nezajímá a jejich řešení přenechává jiným (parochiální politická kultura) (Almond, Verba, 1989: 16-19).

Tab. 1: Typy politické kultury (dle G. Almond a S. Verba)

	Systém jako hlavní objekt	Vstupy	Výstupy	Vlastní účast
Parochiální	0	0	0	0
Poddanská	1	0	1	0
Participační	1	1	1	1

Zdroj: (Almond, Verba, 1989: 16)

M. Klicperová – Baker a kol. tuto klasifikaci doplnili o tzv. alienační politickou kulturu, s tou se setkáváme u jedinců, kteří jsou na základě svých politických znalostí znechuceni politickým systémem (korupce, klientelismus, neřešení aktuálních problémů), tito jedinci se pak vůči politice stávají apatičtí (Klicperová-Baker, 2007: 21).

L. Pye rozlišuje dvě úrovně kultury – slabou a silnou a uvádí rozdíly mezi nimi. Zatímco silná kultura se týká totožnosti (zahrnuje národní, náboženské a společenské nebo etnické identity) je ve společnosti významně ukotvena, což je způsobeno historickým vývojem a následným procesem socializace a je součástí každodenní běžné politiky. Slabá kultura se více vztahuje k současnosti jen málo k minulosti, je méně zavazující a více proměnlivá. Slabá kultura zahrnuje více identity politické, jako jsou stranické nebo ideologické. Silná kultura se zaměřuje na základní hodnoty, jako je rodina. Slabá kultura operuje s hodnotami – řád, svoboda, individualismus a kolektivismus. Silná kultura se zabývá otázkou týkající se základní důvěry, jak interpersonální tak institucionální. Zatímco slabá kultura představuje postoje k současnému chování politických a ekonomických systémů. Rozlišení mezi silnou a slabou kulturou pomáhá vysvětlit aspekty kultury, které přetrvávají a mění se v dlouhém časovém období, a aspekty, které odpovídají době a vzdělanosti společnosti. Dohromady tyto dvě úrovně politické kultury pomáhají chápat politický

proces jako relativně stálý, rovněž stanovují standard pro politické chování a legitimitu státu (Pye, 2003: 7-8).

2. 2 Občanská společnost

Termíny politická kultura a občanská společnost spolu úzce souvisejí. Je proto nezbytné vysvětlit již v úvodu i tento pojem, jehož historie sahá až do období Antiky¹⁰. Pro záměr této práce však postačí přiblížit jeho současné pojetí. Ke „znovuobjevení“ občanské společnosti v rámci střeoevropského prostoru došlo až v osmdesátých letech dvacátého století, což bylo ovlivněno bojem proti komunistickým režimům ve střední a východní Evropě, jejich následným zhroucením, krizí státu blahobytu a důsledky globalizace (Müller, 2008: 80-82). Koncept občanské společnosti se ve své novodobé historii vyvíjel společně s konceptem liberální demokracie.

2. 2. 1 Vztah občanské společnosti a demokracie

V současné době (post)moderní demokratický stát v sobě již nekoncentruje veškerou moc a umožňuje svým občanům neorganizovaným či organizovaným způsobem vyjadřovat názory, hodnoty, postoje a dává jim tak zákonný prostor podílet se na tvorbě i kontrole politického systému, ve kterém občanská společnost vyplňuje prostor mezi rodinou, trhem a státem. Význam státu a jeho legitimitu jistě není nutné zpochybňovat, pohled do historie nám však ukazuje, že stát se mnohdy stal utlačovatelem svých vlastních občanů, existence tržního prostředí, jež na jedné straně omezuje moc státu, je nezbytná pro prosperitu společnosti, je to však právě trh, který vytváří socioekonomické

¹⁰ Jako první tento termín použil Cicero, když hovořil o společenství občanů (societas civilis), jehož základní kvalitou je podíl na veřejné diskuzi, zájem o věci veřejné a podíl na rozhodování. Antický ideál občanství byl však velmi limitovaný, jelikož občanů byla ve společnosti menšina. Na občana byly kladeny obrovské nároky, být občanem byla otázka cti nikoli věci svobody. Být občanem znamenalo mít povinnosti, čím lépe tyto povinnosti občan plnil, tím lepším občanem byl.

rozdíly ve společnosti, které se stát svými zásahy snaží snižovat. Občanská společnost pak plní funkci jejich partnera i soupeře, tato role občanské společnosti je proto nezbytná pro udržení svobody a demokracie (Skovajsa, 2010: 63). „*Občanská společnost je dnes všeobecně pokládána za nástroj svobody a záruku demokracie, které se vyvinuly v západních demokraciích. Existence občanské společnosti (...) podmiňuje existenci svobodné společnosti a demokracie, zrovna tak jako pojetí občanské společnosti podmiňuje pojetí svobody a demokracie*“ (Müller, 2002: 13–14).

2. 2. 2 Různá pojetí občanské společnosti

Karel B. Müller rozlišil následující skupiny autorů, které nahlízejí na občanskou společnost odlišně. První z nich jsou tzv. generalisté, jejichž pojetí občanské společnosti se odvíjí od konsensuálního pojetí společnosti, které podmiňuje fakt, aby mohl být uplatňován sociální řád a lidé mohli vedle sebe koexistovat, minimální shodu v hodnotách, jež můžeme označit jako základní. Dochází tak ke konsensu mezi občanskou veřejností, tržním hospodářstvím a odpovědnou vládou. Generalisté pojem občanské společnosti považují dokonce za vhodnější než pojem demokracie, který s sebou přináší veliká očekávání. Mezi generalisty se řadí právě K. B. Müller, sociolog V. Pérez-Díaz a antropolog E. Gellner (Müller, 2008: 83).

Další skupinu tvoří tzv. maximalisté, ti do občanské společnosti řadí vše, co stojí mimo rodinu a stát, tedy instituce nezávislé na státu, jež vyvažují jeho moc. Např. trh, odbory, kulturní, vzdělávací sdružení, nadace, občanské sdružení a iniciativy, jejichž cílem není vytvářet zisk. Maximalisty jsou např. političtí filozofové Charles Taylor či John Keane (tamtéž).

Dalším je tzv. minimalistické pojetí, které vychází z konfliktního vnímání společnosti, dle které sociální řád vždy jednu skupinu privileguje

a druhou diskriminuje. Proces uskutečňování zájmů tak vede ke střetu a ne ke konsensu. Minimalisté chápou občanskou společnost jako prostor mezi rodinou, trhem a státem, jako podsystém relativně oddělený od ekonomiky a politiky, v rámci kterého se jednotlivci dobrovolně sdružují a který jim pomáhá vytvářet pocit solidarity a kolektivní identity. Tedy to, co maximalisté označují jako veřejnou sféru. Mezi minimalisty se řadí J. Cohenová nebo J. Habermas (Müller, 2008: 83-84). Vnímání občanské společnosti, jež vychází z konfliktního vnímání společnosti, do značné míry převládalo i v českém prostředí a jeho kořeny můžeme najít již u T. G. Masaryka, který napsal, že *„malý národ bude dělat to, co řekl Palacký: sbírat všechny své síly a sílky. Musíme dělat to, co dělají chudí lidé. To heslo zní asociace, spolčování. Podívejme se na dělníky! Jak ubohý to byl stav! Ale vynikli tím, že se spolčovali. Každý nám dnes poví, že spolčování je nejdůležitější pro toho, kdo je ohrožen. Ale spolčují se nejen ohrožení, spolčují se i mocní“* (Masaryk, 1990: 86). V této práci proto budu vycházet primárně z minimalistického chápání občanské společnosti.

2. 2. 3 Základní funkce občanské společnosti

Ve shodě s většinou autorů lze konstatovat, že občanská společnost plní v demokratickém politickém systému čtyři základní funkce – ochrannou, legitimizační, participační a integrační funkci.

Pokud začnu funkcí ochranou, jejím smyslem je v první řadě „chránit“ občana před zvláštními politickými stranami. Současné demokratické systémy, jež jsou sice založeny na soutěži politických stran, totiž poskytují politickým stranám (resp. státu) velký prostor, který vytváří v průběhu volebního období příležitost pro zneužití jejich mocenského postavení (např. omezení svobody občanů apod.). Tomuto nebezpečí má bránit právě konsolidovaná a aktivní občanská společnost, která má být ochranným nástrojem zájmů občanů a společnosti vůči státu během volebního období a zárukou, že občané budou moci i během volebního

období vstupovat do procesu rozhodování a alespoň nepřímo ovlivňovat politický život (rozhodování státních institucí – vlády, parlamentu apod.).

Naproti tomu legitimizační funkce občanské společnosti spočívá v tom, že občanská společnost tím, že utváří a formuje veřejné mínění, automaticky v demokratickém systému rovněž působí a ovlivňuje vládní kroky. Tato funkce je postavena na logickém předpokladu, že v demokratickém prostředí se ve střednědobém horizontu nemůže žádná vláda udržet u moci, pokud se její rozhodnutí diametrálně odlišují od názorů a postojů veřejnosti. Tyto postoje a názory občanů jsou reprezentovány právě prostřednictvím svobodného fungování občanské společnosti. Na základě vzájemného a svobodného působení pak dochází k tomu, že občanská společnost mnohdy své zájmy a hodnoty zmírní a souhlasí s vládními kroky, čímž ji legitimizuje a vláda naproti tomu akceptuje nejvýraznější požadavky občanské společnosti. Obecně však platí, že bez důvěry občanů a svobodného fungování občanské společnosti nemůže být v demokratickém prostředí vláda vnímána jako legitimní (Müller, 2008: 93-94).

S legitimizační funkcí občanské společnosti pak úzce souvisí i její funkce participační. Jsou to právě instituce občanské společnosti, jež umožňují občanům participovat na správě věcí veřejných, aniž by museli vstupovat do politických stran. Občanská společnost poskytuje občanům prostor k tomu, aby se v případě jejich potřeby slučovali a vstupovali do politického rozhodování a veřejné sféry ve chvíli, kdy to považují za potřebné a žádoucí¹¹. V tomto případě hovoříme o organizované občanské společnosti, označované též jako občanský, neziskový či třetí sektor jsou to např. odbory, nadace, církve, mládežnické, kulturní a další spolky, do kterých se občané v rámci prosazení svých zájmů, myšlenek a hodnot dobrovolně sdružují. Tím, že instituce občanské společnosti poskytují občanům prostor de facto kdykoli vstoupit do demokratického

rozhodovacího procesu, tím právě plní svou participační funkci v systému. Tím, že občanská společnost vytváří prostor pro participaci, automaticky tím současně plní funkci integrační, jelikož poskytuje prostor pro integraci občana do politického systému. Tato skutečnost je pak zpětně úzce propojena i s funkcí legitimizační (Skovajsa, 2010: 30-31).

¹¹ Tedy kdykoliv, kdy jimi zastávané postoje či prosazované normy a zájmy, a to jak celospolečenské, tak soukromé povahy jsou státem ohroženy či naopak jsou státem přehlíženy apod. naopak.

3 NÁRODNÍ VLASTNOSTI A OBDOBÍ HABSBURSKÉ MONARCHIE ANEB PŘEDEHRA PRO POLITICKOU KULTURU PRVNÍ REPUBLIKY

Proto, abych mohl, vzhledem k tomu, že politická kultura je ovlivněna historickými zkušenostmi, které se předávají z generace na generaci, charakterizovat politickou kulturu českého národa v období první Československé republiky¹², je nezbytné definovat i stereotypy, které mají kořeny v předešlém historickém období Habsburské monarchie. Formování politické kultury je dlouhodobý proces „dědí se“ z generace na generaci¹³. Jiří Rak naše vnímání zděděných vlastností výstižně charakterizuje prostřednictvím vjemového vnímání dějin, kdy *„stejně jako v každodenním shonu chodíme po křivolakých uličkách středověkých měst a míváme historické stavby, které vnímáme jako více méně samozřejmou součást života, pohybujeme se při užívání většiny běžných pojmů v méně křivolakých zákrutách zděděných významů, souvislostí, stereotypních představ, tradičních sympatií a animozit. Zatímco v hmotném historickém prostředí se ale pohybujeme vědomě a dokonce se pyšníváme jeho půvabem, existenci a působení myšlenkového dědictví mnohdy ani nepostřehneme“* (Rak, 1994: 3). Proto, před samotnou analýzou politické kultury českého národa, nastíním její vývoj a formování

¹² Jak bylo nastíněno již v úvodu, tato práce se věnuje politické kultuře českého národa, proto hovořím o české politické kultuře a ne o politické kultuře v Československu. V takovém případě by musela být zkoumána i politická kultura ostatních národů žijících na území tehdejšího Československa.

¹³ Formování i samotná transformace politické kultury je dlouhodobý proces. Pokud mluvíme o národu, případně o změně jeho politické kultury, je třeba si nejprve uvědomit, že národ není homogenní skupinou a setkáváme se v něm s celou řadou štěpení, na základě kterých každá sociální skupina prosazuje v rámci politické aktivity jiné zájmy, hodnoty a postoje. Chování národa je pak souhrnem jednání, postojů a norem všech jeho konstitutivních skupin. Politická aktivita jednotlivých skupin se liší s ohledem na sociální stabilitu či krizi státu. V době stabilní jsou politicky nejaktivnější elity a vzdělaná střední vrstva. Nižší vrstvy se ve stabilních podmínkách spokojí s přejímáním hodnot elit. V období dlouhodobé stability jsou politicky nejaktivnější elity a vzdělaná střední třída, ostatní skupiny jsou víceméně pasivními aktéry. Naopak, v dobách krize a nestability se však situace diametrálně mění. Nižší a střední vrstvy společnosti se cítí v tomto období nejvíce ohroženy. Na rozdíl od období stability, kdy tyto vrstvy společnosti často pouze pasivně přebírají názory, hodnoty a postoje elit (jež často nemusí být ani v souladu s jejich zájmy), v období ohrožení tyto hodnoty přestávají pasivně přijímat, pokládat je za své a vzniká tak otevřený konflikt mezi zmíněnými skupinami. V takových podmínkách se cítí být ohrožena i

před rokem 1918. Nejprve se však pokusím alespoň stručně představit a definovat obecné národní vlastnosti českého národa, které úzce souvisejí s problematikou formování politické kultury.

3. 1 NÁRODNÍ VLASTNOSTI ANEB „JACÍ JSME?“

Povahu a obecné vlastnosti národa lze vypožorovat až po dlouhodobější zkušenosti – v rozsahu minimálně dvou, nejlépe tří předchozích generací¹⁴. Není proto ani velkým překvapením, že první významnější díla a autoři, intenzivně se věnující tomuto tématu, se objevují až na počátku období první republiky, tj. přibližně tři generace po vyvrcholení procesu národního obrození v polovině 19. století.

Stejně tak jako v případě jiných národů i v procesu formování národních vlastností¹⁵ a politické kultury českého národa hrály a hrají důležitou roli faktory, jako jsou počet jeho obyvatel, geografická poloha, velikost nebo strategičnost státního území, na němž daný národ žije. Dalšími důležitými faktory jsou pak jeho náboženství či technologická vyspělost, která může výrazně zlepšovat postavení malých národů vůči velkým¹⁶. Současně je nutné si ale uvědomit, že tyto faktory neovlivňují a neformují jen politickou kulturu, ale obecně základní národní vlastnosti, tj. vlastnosti, které mají větší či menší přímou souvislost s politickou kulturou. Lze říci, že základní národní vlastnosti nemusejí být totožné se znaky politické kultury národa, ale téměř vždy je ovlivňují. Proto se nyní, než přejdu k analýze samotného charakteru politické kultury, budu stručně věnovat právě problematice základních národních vlastností.

vyšší vrstva, která se obává radikalizace společnosti. Krizový stav, jeho řešení a zkušenosti pak často mohou vést k určitým změnám v chování národa jako celku (Prorok, 2000: 118).

¹⁴ To potvrzuje i český politolog Emanuel Pecka, jenž tvrdí, že na vývoji a vytváření politické kultury české společnosti ve 20. století se „výrazně podílely tři generace: otců, narozených na začátku 20. století – synů, narozených na konci 20. a 30. let a vnuků, narozených v 50. letech. Zážitky, historické zkušenosti a postoje jedné generace nezůstaly bez ohlasu a zájmu ostatních generací. V průběhu historického času se upevňovaly určité kulturní vzory“ (Pecka, 2000: 7). Což koresponduje s Dahrendorfovou teorií tří šestek (viz výše).

¹⁵ Národní povaha v sobě zahrnuje nejen pozitivní vlastnosti, ale i různé nedostatky či determinanty.

¹⁶ Jak uvádí V. Prorok: „český národ byl (však) v této situaci naposled v období husitských válek, kdy se dokázal díky novému pojetí vojenství prosadit i proti silnějším národům“ (Prorok, 2000: 117).

Jejich stručné nastínění umožní lépe pochopit i následné formování základních znaků politické kultury českého národa¹⁷.

Pro odhalení základních českých národních vlastností, nelze nezačít u nikoho jiného než u Ferdinanda Peroutky. Tento slavný prvorepublikový český novinář se touto otázkou zabýval a na otázku jaký je český národ se snažil najít odpověď již v roce 1922, kdy jeho postřehy vycházely v denním tisku a o dva roky později byly vydány v knižní podobě pod názvem „Jací jsme?“.

Ferdinanda Peroutku neodradila ani skutečnost, že předem věděl, že se rozhodně nejedná o jednoduchou otázku. Uvědomoval si, že se „*při potřebné střízlivosti možno pochopiti, že znaků národní povahy nemůže býti napočítáno příliš mnoho, neboť nemůže býti mnoho vlastností společných tak různým jedincům, kteří tvoří národ*“ (Peroutka, 1924: 11). Přesto však F. Peroutka nějaké společné vlastnosti Čechů brilantně definoval a odhalil. „*Naše procento analfabetů je jedno z nejmenších. Noviny čteme pilně a horlivě. Prokázali jsme často, že dovedeme pochopiti každou ideu, ať už přichází odkudkoliv. Nebyli jsme nikdy duševními askety*“ (Peroutka, 1924: 15). Peroutka nevidí tolik problém v intelektu českého národa, nýbrž v neschopnosti ztotožnit se s myšlenkami, vytrvat při nich. Podle F. Peroutky Češi rychle vzplanou, ale brzy pohasnou; snadno proniknou do hloubky, ale nezůstanou; a charakterizuje je neúplnost¹⁸ (Peroutka 1924: 13).

Peroutka rozhodně nebyl jediný, kdo se českými národními vlastnostmi zabýval. Například Emanuel Chalupný ale v podstatě došel

¹⁷ Česká politická kultura je „*složitý komplex stereotypů formujících se v průběhu historického vývoje českého národa. Tyto stereotypy jsou pak východiskem pro obsah i vnější formu prezentace požadavků a očekávání jednotlivců i skupin v českém politickém systému, kteří se podílejí na politickém procesu. Tyto stereotypy bychom pak – s jistým zjednodušením – mohli pojmenovat jako národní vlastnosti*“ (Cabada, 2003: 164).

¹⁸ Ferdinand Peroutka například výstižně píše: „*Čech nevytrvá, pochvátí primát, ale pozbuďe ho brzo; učiní skvělý vynález, jako Ressler, ale nedoveďe jej zpeněžit; Čech razí cestu, ne však sobě, nýbrž jiným; dějiny reformace jsou skvělým příkladem: z nepatrných popudů cizích vytvořili jsme dílo, které otřásla*

k podobným závěrům. Viditelné je to i z jeho typického výroku, že „*Čech není originálem v nejpůvodnější podobě; dejte mu však popud a on sirku rozžehne v plamen. Aby plamen brzy neuhasl, ale potrvál a přinesl užitek, o to se musí postarat zase jiní*“ (Chalupný, 1932: 72)

Specifickou vlastností, na které se rovněž shoduje většina odborníků, je dále fakt, že v dobách rozkvětu se v Čechách vzbudí pocit schopnosti vést Slované a kulturně nahradit Germány (Chalupný, 1932: 160).

Češi podle Peroutky i jiných autorů nejsou uzavření a zahledění do sebe samých. Všestrannost a schopnost vnímat cizí kultury, jež český národ v sobě má, vyplývá z jeho geografické polohy, kterou lze označit za křižovatku Evropy, kde žil český národ tři sta let pod cizí nadvládou. „*Každá evropská myšlenka aspoň u nás přenocovala jako v hotelu*“ (Peroutka, 1924: 17). Inteligence národa však neurčuje kvalitu jeho povahy. Český národ byl sice seznámen s myšlenkami předních evropských myslitelů, jak výstižně vystihl Peroutka, nedostatek času k jejich zakořenění však způsobil, že tyto myšlenky nemohly vyrůst ve strom se silným kmenem. Český národ je malý i co se týče duševního bohatství, přestože například husitská a českobratrská tradice v mnohých vyvolávala a vyvolává pocit výjimečnosti a historického poslání (Peroutka 1924: 19-20).

Na základě koexistence vedle velkých národů se v Čechách vytvořil pocit malosti, který lze dle Peroutky vyzorovat i v české státní hymně, ve které se Češi radují, resp. konstatují, že na jaře je u nás hezky, čímž de facto říkají, že mohou být rádi, že český národ dosud existuje, to je ten rozdíl od velkých národů, které ve svých státních hymnách povzbuzují národní sebevědomí¹⁹. Jak výstižně dodává F. Peroutka, je třeba si

nejvyšší mocí duchovní i světskou; prorazili jsme cestu německé reformaci, ale sami jsme brzo couvli...“ (Peroutka 1924: 13).

¹⁹ „*Je velmi těžko založit hymnu na státoprávním ohražení nebo na snaze, aby v rakouských úřadech byli Češi procentuálně zastoupeni dle svého počtu*“ (Peroutka, 1924: 19).

uvědomit, že v době, kdy Francii vládl Napoleon, v Čechách Dobrovský říkal, že i Češi mají svoji historii a literaturu²⁰. Angličané sice neměli Napoleona, ale dokázali jej porazit. Rusové si připadali velcí díky svému rozsáhlému území, kdežto Češi se již od národního obrození stylizovali do pozice mladého, malého národu, jehož existence je soustavně ohrožena ze strany ostatních v okolí²¹.

Uvědomění si svých omezených možností, vlastní závislosti na jiných národech (ekonomická, technologická) a jejich určujícího vlivu v historickém směřování událostí v Čechách vytvořila (vynutila si) schopnost umění být praktický a jednat pragmaticky. Česká pragmatičnost značně ovlivňovala a ovlivňuje české chování, postoje a taktiku. Českou snahou bylo udržet krok s Evropou, které Češi záviděli její pokrok, a z obavy o vlastní existenci nechtěli zůstat stranou evropského dění. Typický Čech tak tradičně chtěl *„míti u nás aspoň stopy všeho, co se v Evropě dalo, a poněvadž přirozeně nevěřil, že můžeme vše mít z vlastní logiky a síly, pokořil se, přijímal a napodobil. „Už i u nás,“ pravil si, „bude mnoho telegrafu a telefonu. Zaplat' bůh, už i u nás se malují obrázky ve stylu Picassa“* (Peroutka, 1924: 27).

S opoždění oproti Evropě se však Češi nikdy nechtěli smířit. Jejich nástrojem se postupně stávalo rozvíjející se národní hospodářství. Peroutka připomíná, že české hospodářské prostředí se začalo vytvářet v porovnání se Západem později a hmotná chudoba, v níž se český národ nacházel, následně výrazně formovala a podepsala se na jeho povahových rysech. Dle hesla *„bohatství vychová k sebevědomí“* se v českém prostředí rozšířil názor, že národ, který chce být svobodnější, musí být soběstačný²². Češi proto patřili v 19. století v rámci Habsburské

²⁰ Češi neměli hmotného bohatství, jediné opravdové bohatství byla řeč, český národ měl dříve literaturu nežli politiku. Češi tak dříve četli a psali, než konali (Peroutka 1924: 19-20).

²¹ Češi jsou *„sklíčení myšlenkou, že Čechy je možno tak brzy objeti vlakem. A to ještě mnoho půdy, ne nejhorší, a mnoho krajů, ne nejošklivějších, je souvisle osídleno Němci“* (Peroutka, 1924: 23).

²² V průběhu 19. století lze hovořit o rychlém rozvoji tzv. ekonomického nacionalismu, kdy byli Češi přesvědčeni, že ekonomické snažení bude prospívat českému národu. Češi vyráběli pro Čechy a Češi kupovali od Čechů. Za typický příklad takového myšlení a principů nám může posloužit například příběh

monarchie k ekonomicky nejaktivnějším, k národům, které aktivně reagovaly na postupnou liberalizaci systému a k těm, které bez problémů a rychle přijímal principy liberalismu a individualismu (myšleno primárně v rovině ekonomické) (Peroutka, 1924: 33-38).

3. 2 Období Habsburské monarchie (1848-1918)

Některé z faktorů, jež ovlivňovaly či dodnes ovlivňují českou politickou kulturu a jež rovněž později využijí pro komparaci, mají hluboké historické kořeny, které sahají až do období 19. století, kdy české území bylo součástí mnohonárodnostní Habsburské monarchie. Vztah a postoje českého národa²³ (podobně jako dalších národů²⁴) k monarchii se začaly zhoršovat v průběhu 19. století. Po dlouhém období, kdy český národ „spal“, začínal se postupně probouzet poté, co na přelomu 18. a 19. století začaly na území střední Evropy pronikat ideály Velké francouzské revoluce, které začaly probouzet v českém prostředí pocity vlastenectví, sounáležitosti a národního povědomí. S mírným zpožděním za národy v západní Evropě se z českého prostředí začaly ozývat hlasy o právech národa a slábnoucí legitimitě Habsburské monarchie. „*V době, kdy velké evropské národy Němci a Italové bojovaly za své národní zájmy, za vytvoření národních států a sjednocení Německa a Itálie, si dosud slabá česká inteligence uvědomovala, že i ona by měla být připravena na boj za budoucnost utlačovaného národa*“ (Hroch, 1999: 39). S postupujícím procesem národního obrození, zformováním masového národního hnutí a postupnou liberalizací politického prostředí v Habsburské monarchii (po roce 1848; resp. od konce 50. let 19. století), se začal utvářet prostor pro to, aby se mohly národní vlastnosti začít projevovat i v politické rovině – tj.

Františka Šimáčka, který zakládal jednu českou spořitelnu za druhou a snažil se tak obrodit české hospodářství (Peroutka, 1924: 38).

²³ Zde je nutné zmínit základní rozdíl mezi národem a etnikem, a proč v této době používám v souvislosti s Čechy pojem národ – v 19. století probíhá proces národního obrození a formování národa. V českém případě je ukončen přibližně v polovině 19. století, kdy národní hnutí získává masový rozměr a předkládá první společné politické požadavky.

²⁴ Vedle Čechů, Chorvaté, Slovinci atd.

aby se mohly začít projevovat i první znaky formující se politické kultury českého národa.

Češi sice byli již ve středověku významnou politickou entitou s vlastní kulturou na vysoké úrovni (Gellner, 2002: 118), od bitvy na Bílé hoře (1620) však nebyly podmínky pro emancipování českého národa příliš příznivé a „*pouze víra v „lepší zítřky“ umožnila jeho (pozn. autora) přežití*“ (Prorok, 2000: 120). Po roce 1848 však došlo k již zmíněné liberalizaci²⁵ monarchie.

K uvolnění režimu původně docházelo v reakci na revoluční rok 1848. Za významný mezník lze v tomto kontextu označit přijetí prozatímního spolkového zákona v roce 1849 (Andrle, 2003: 123). Liberalizace však byla záhy přerušena obdobím tzv. Bachova absolutismu v 50. letech²⁶. K obnově a dalšímu prohloubení míry liberalizace dochází až od 60. let – až po pádu A. Bacha. Nastolený trend z 60. let²⁷ pak kontinuálně (v podobě postupných a mírných reforem) pokračoval až do 1. světové války. Díky těmto reformám se tak postupně utvořil prostor pro politickou a občanskou aktivitu českého národa. Ta se původně projevovala nejen v existenci první politické strany (Národní strany), ale zejména byla viditelná v rozvíjející se spolkové činnosti.

²⁵ Liberalizaci je však nutné chápat v dobovém kontextu. Ve skutečnosti se jednalo o soubor mírných ústupků národním hnutím učiněných ze strany stále silně centralizovaného státu. Habsburská monarchie (od roku 1867 Rakousko-Uhersko) zůstávala po celé 19. století nadále silnou absolutistickou monarchií, v čele s konzervativním rakouským císařem Františkem Josefem I.

²⁶ Alexander Bach (ministr vnitra) zrušil či pozastavil platnost většiny reforem provedených v letech 1848-1849. Typickým příkladem může být zmíněný Spolkový zákon z roku 1849, který „*byl postupně upravován zákony a dekrety z let 1843, 1849 a 1852, přičemž poslední z nich byl značně restriktivní a stanovil, že spolky musí získat povolení k činnosti od státu*“ (Skovajsa 2010: 51-52). Období Bachova absolutismu v 50. letech učinilo z monarchie de facto policejní stát v čele s absolutní monarchou, jehož praktické pravomoci byly téměř totožné s obdobím před rokem 1848, kdy bylo Rakouské císařství za kancléře Metternicha typickým absolutistickým státem.

²⁷ „*Významný mezník přinesl rok 1867, kdy byl přijat nový zákon o spolčování (...). Zákon nastolil poměrně liberální podmínky, kdy zakládání spolků nepodléhalo povolovacímu, ale pouze ohlašovacímu režimu. Jako zvláštní skupinu zákon vyčlenil tzv. politické spolky, které byly regulovány o něco přísněji*“ (Skovajsa, 2010: 51-52).

3.2.1 Spolková činnost

Přes uvolnění habsburského absolutismu, které umožnilo rozvoj české občanské společnosti, přetrvávala u Čechů nespokojenost s privilegováním německého národa a vlastní pocit ohrožení. V rakouskouherském období, se tak politická kultura českého národa vyznačovala nedůvěrou vůči „cizímu“ státu a jím spravovaných institucí. Touha po vlastním státu a snaha českého etnika zapojit se do veřejného života se tak primárně zaměřovala na mimostátní sektor – prostor občanské společnosti. Česká společnost se tak postupně, poněkud specificky, začala emancipovat vůči rakouskouherskému státu prostřednictvím jazyka na základě tzv. národního principu, a to mimo primárně státní struktury a politické instituce, jež česká společnost vnímala jako cizí²⁸. V druhé polovině 19. století došlo k poměrně velkému kvantitativnímu nárůstu počtu spolků a dalších institucí občanské společnosti²⁹, jež měly kulturní i ekonomický charakter³⁰. Tyto spolky Čechům alespoň částečně nahrazovaly neexistující český stát a poskytovaly prostor pro podporu a posilování pocitu společné solidarity a

²⁸ Spolčovací život v českých zemích se však rovněž začal výrazně národnostně polarizovat – vedle rozvíjející se občanské společnosti německé se paralelně a odděleně začala rozvíjet její česká kopie (Skovajsa, 2010: 51-54).

²⁹ Instituce občanské společnosti v českém prostředí tehdy plnily primárně tuto roli, nikoli primárně roli, kterou má tento sektor dnes – tj. vystupovat proti státu. Důvodem byla zejména nedůvěra Čechů v možnost stávající situaci zásadně a rychle změnit. Od počátků rozvoje politického života lze v českém prostředí pozorovat náznak vnímání vztahu „My“ (občané) a „Oni“ (politici ve Vídni), v podobě my slabí Češi a oni, mocní, němečtí politici v daleké Vídni (Hlavačka, 2008: 227).

³⁰ Např. v roce 1862 založený tělocvičný spolek Sokol měl přes deset tisíc členů, v roce 1867 jejich počet dosahoval již přes čtyřicet tisíc. Jen na území Prahy vznikalo v šedesátých letech kolem 10 nových spolků ročně, v devadesátých letech to bylo již přes 100 ročně. Jednalo se o kulturní, profesní, nacionální, vzdělávací, dobročinné a další spolky. Velký rozmach zaznamenaly také družstevní a svépomocné hnutí např. družstva, pojišťovny, banky a záložny. Nejpočetnější byly spolky, jež zároveň plnily vzdělávací, dobročinnou i zábavní funkci. Oblíbené byly rovněž veřejné sbírky, plesy, dražby, tento systém shromažďování veřejných prostředků umožňoval již v 19. století získávání finančních prostředků k obecně prospěšným účelům (nejznámější je sbírka na výstavbu národního divadla) (Skovajsa, 2010: 53).

vzájemnosti (Skovajsa, 2010: 53). Významnými umělci byly zakládány měšťanské besedy, honorace.

Rozvíjela se také činnost Národní strany tzv. staročeků – první české politické strany, ve které již od počátku existovalo několik názorových proudů, z jednoho z nich - radikálního, vznikla v roce 1874 Národní strana svobodomyslná, označovaná též za stranu „mladočeskou“. Její program byl kombinací občanských³¹ svobod, liberalismu a českého historického práva (Balík, Hloušek, Hlozer, Šedo, 2003: 36).

V této době rovněž dochází také k již zmíněnému rychlému rozvoji českého hospodářství (zejména průmyslu), který nově vyprodukoval ryze českou podnikatelskou třídu. V souvislosti s rozvojem hospodářství docházelo i k rozvoji vědy – v roce 1890 je zejména díky českým mecenášům založena Česká akademie věd.

Jak je patrné, veškerý vývoj ve druhé polovině 19. století se odvíjel a byl diktován jazykovou identifikací obyvatel a jazykovým rozdělením českého území. Tato skutečnost nebyla viditelná pouze v realitě (viz výše), ale ovlivňovala rovněž duševní rovinu a obecné národní smýšlení.

Pozorovat to můžeme například v české historiografii 19. století, dějiny českých zemí nejsou psány ve vztahu k obývanému území, jak je tomu u západních národních států (Francie, Itálie), nýbrž týkají se čistě českého národa. Došlo tak ke spojení nacionalismu a historismu, kdy čeští vlastenci vytvořili obraz výjimečnosti českých dějin

³¹ Rozvíjí se tak politická diskuze – politikaření a zájem o politiku, jež je pro Čechy charakteristický.

resp. českého národa³². Tak došlo k vytvoření a posílení negativního stereotypu Němců jako dědičných nepřátel³³.

Černobílé vidění světa v obrozenecké době tak vytvořilo u Čechů celou řadu stereotypů. Pokud jsou Němci agresivní, tak Češi (příp. Slované) jsou přátelští. Stojí-li za obrodou českého národa prostý lid, (díky němuž se podařilo český jazyk uchovat), tak šlechta bude provádět pravý opak. V dobách úpadku je vše negativní, naopak na dobu rozkvětu nesmí být vrhán stín, setkáváme se tak s nacionálním výkladem minulosti, který přetrval až do vzniku samostatné republiky (Rak, 1994: 16-20).

Český národ tak byl na jedné straně velice aktivní (viz spolková činnost), na druhé straně (vzhledem ke svému postavení v rámci předlitavské části rakousko-uherské monarchie) velice pasivní, což vyplývá z přístupu a vnímání vlastního postavení v rámci občanské společnosti a vztahu k představitelům státu (politiků) a státních institucí (byrokratů).

V politické rovině převládal u Čechů během celého období až do 1. světové války pragmatismus. Tato národní vlastnost (viz výše) se projevovala v umírněné politice pasivního odporu, kdy Češi tiše kladli odpor (bez využití radikálních a násilných forem boje za své požadavky³⁴),

³² Tento vytvořený obraz výjimečnosti v Čechách přetrvává dodnes. V českých dějinách se pravidelně střídá období rozkvětu s obdobím bídy a utrpení. Čeští vlastenci, jejichž zaměření bylo zpočátku čistě jazykové, tlumili stále se dostavující pocit malosti českého národa, myšlenkou slovanské vzájemnosti, podle které byl český národ součástí jednotného národa slovanského. V době pobělohorské, jež je vnímána jako období největšího úpadku českého národa, kdy došlo k násilné rekatolizaci a germanizaci, se údajně pouze na venkově zachoval český jazyk, a právě z venkovského prostředí vzešli první národní buditelé, kteří byli nuceni vyobrazit český národ, ten byl vymezen vůči národu německému, jakožto největšímu sousedovi, který byl označen jako český nepřítel nesoucí vinu za všechna přikofí, jež kdy byly na Čechách spáchány (Rak, 1994: 11-23).

³³ Naproti tomu slovanské národy na východě byly mnohdy vnímány jako pokrevní příbuzní, s nimiž bude mít český národ společnou a pozitivní budoucnost. Toto vnímání se často měnilo a nebylo kontinuálním rysem 19. století.

³⁴ Byla uplatňována tzv. drobečková politika, kdy Češi byli za mírné ústupky vůči Vídni loajální. Byla to politika prosazovaná zejména Karlem Kramářem, který chtěl, aby se česká politická reprezentace snažila hájit zájmy nejen na půdě parlamentu, ale také v ostatních státních institucích a svou loajální politikou získávala postupně podíl na moci (Cabada, 2000: 9-10).

a prostřednictvím hospodářského nacionalismu se snažili nespolupracovat s ostatními národy (Müller, 2002: 180-182). Český národ toužící po uznání a národní jednotě, můžeme přesto charakterizovat vzhledem k jeho vztahu k Habsburské monarchii jako státotvorný³⁵. V českých podmínkách nebyl otevřený protest „*prakticky nikdy násilný a zpočátku ani masový, a když se stal masovým, pak až za situace, kdy bylo v zásadě rozhodnuto o neudržitelnosti existujících institucí. (...) Historická zkušenost ukazuje, že likvidace nevyhovujících institucí je možná jedině v případě změny poměru sil na mezinárodní scéně*³⁶ (1618, 1848...“ (Prorok, 2000: 120).

3. 2. 2 Vliv německého národa na formování české politické kultury

Na formování politické kultury českého národa mělo velký vliv soužití s národem německým, od kterého Češi převzali ideál apolitického pojetí národa, který byl postaven a odvozován od existence společného jazyka a kultury. Jak jsem již naznačil výše, český národ nebyl založen na rozdíl od mnohých evropských národů (za všechny lze uvést příklad francouzského národa) na občanském principu, nýbrž na principu jazykovém, krevním a na principu sdíleného území či půdy³⁷. Soužití s německým národem ale působilo i opačným způsobem, tj. jako vnější faktor ovlivňující formování a podobu české politické kultury, kdy se Češi

³⁵ Český národ kromě událostí v roce 1848 a ani ne týden trvajících revolučního „odporu“ (oproti např. Maďarům, kteří proti Vídni revoltují déle než rok) a v umírněné podobě během táborových hnutí, pořádaných v reakci na zavedení dualismu po roce 1867, nikdy otevřeně proti Vídni nevystoupil. Vždy se však jednalo o skutečně slabé výjimky. Až v listopadu 1915 T. G. Masaryk jménem Českého komitétu (organizační výbor; brzy přejmenovaný na Národní radu československou) veřejně prohlásil, že český národ usiluje o samostatný československý stát, a již neuznává legitimnost Rakouska-Uherska (Kárník, 2008: 30).

³⁶ Jak poznamenává v této souvislosti V. Prorok, česká zkušenost nabádá každého Čecha k tomu, aby byl vždy opatrný. Díky českým dějinám ví, že „*je potřeba být trpělivý a počkat na vhodnou chvíli. Každý kdo se choval jinak, neuspěl. Přežili právě jen ti opatrní...*“ (Prorok 2000: 120).

³⁷ Z tohoto důvodu bylo později velice složité navázat dobré vztahy s druhým nejpočetnějším národem na území nově vzniklého Československa – českými Němci, u kterých se již od počátku projevovaly iredentistické požadavky.

vůči Němcům snažili vymezit a mnohdy se za „každou cenu“ od nich odlišit.

Vynucená koexistence českého národa s německým národem ho ovlivnila v mnoha aspektech (viz výše) a v případě politické kultury tomu nebylo jinak. T. G. Masaryk o tom napsal: „*napodobujeme německé myšlenky, taktiku, moudré věci i chyby*“ (Masaryk, 1990: 76). Dle českého odborníka na česko-německé vztahy J. Křena Češi pochopitelně proklamují, že se od Němců výrazně odlišují, „*ale faktem je, že všichni okolní nás (Čechy – pozn. autora) považují za Němcům nejbližší. Ne nadarmo se ve slovanském světě Čechům říkalo, že jsou prostě jenom do slovanského jazyka přeložení Němci. A třeba Havlíček si velice vážil trošky toho ernstu, jak říkal, co jsme od Němců pochytili. Nebo se podívejte, jak jsou podobní (...) Čechům sudetští Němci – a my jim. Jsou nám podobnější než rakouským, tyrolským, ale i říšským Němcům, a my jsme jim určitě podobnější než Polákům – a možná i než Slovákům*“ (Křen, 1995: 219-220).

Češi si díky srovnání s německým národem uvědomovali, že jsou národem malým, a to i přestože je v Evropě mnoho národů početně menších (např. Dánové, Norové či Vlámové). Právě v tomto pocitu malosti českého národa nacházíme stereotyp, který je pro Čechy charakteristický, a tím je pragmatismus a tzv. komplex malého národa. Tento pocit „méněcennosti“ je způsoben rovněž specifickou geografickou polohou, kdy jsou Češi sevřeni a usazeni v prostoru mezi dvěma velkými národy – na jedné straně Němci a na druhé Rusy, potažmo mezi dvěma velkými kulturními bloky rozdělujícími celou Evropu, přičemž Češi nepatří zcela ani k jednomu z nich. Právě z těchto důvodů se zrodil český pocit ohrožení. Proto obhajoval Palacký Rakousko, které viděl jako garanta zachování malých národů ve střední a východní Evropě. Rovněž Karel Havlíček Borovský, propagátor české národní hrdosti, byl přesvědčen, že Habsburská monarchie je schopna bránit český národ a další slovanské

národy mocnářství před německým (a maďarským) nacionalismem. „*Mocnářství rakouské jest nejlepší garancie na zachování naší a ilyrské národnosti, a čím výše vzroste moc císařství rakouského, tím jistěji stojí naše národnosti*“ (Borovský, 1986: 65).

Díky specifické geografické poloze a i na základě přetrvávající nutnosti vymezovat se vůči Němcům, které Češi vnímali jako národ agresivní, usilující o politicko–kulturně–hospodářskou dominanci ve středovýchodní Evropě, si Češi v sobě utvořili a přijímali pocit národní výjimečnosti. Právě vymezení se vůči německé politické kultuře, převzetí jejích západních hodnot ale bez negativních aspektů vyvolalo a podporovalo u českého národa pocit přesvědčení o vlastní výjimečnosti a vlastní třetí cestě (Cabada, 2003: 167).

Ovšem to, co Češi kritizovali na Němcích (agresivita, povýšenost, kulturní dominance) na větším etniku sami často aplikovali směrem k etnikům menším, jako typický příklad nám může posloužit chladný vztah Čechů k malým slovanským národům a panslovanské myšlenky.

4 POLITICKÁ KULTURA V OBDOBÍ PRVNÍ REPUBLIKY (1918-1938)

Krátké období první republiky, jež je ohraničeno dvěma světovými válkami, lze bezpochyby označit za jedno z nejdramatičtějších v rámci evropských ale i světových dějin. Přesto to bylo až do roku 2009 nejdelší období samostatného českého státu, jehož politika byla čistě „v rukou“ domácích elit³⁸, díky čemuž lze analyzovat českou politickou kulturu, i když determinovanou národnostními a mezinárodními faktory. Z hlediska možnosti svobodného projevu občanů se tak v období první republiky mohly projevit všechny charakteristické rysy české politické kultury. Ve složitém meziválečném období, v němž získávaly na síle nedemokratické ideologie – nacismus a bolševismus, prokázala první Republika československá prostřednictvím své politické reprezentace silný demokratický charakter, a to i přestože ne všechny aspekty praktické politiky odpovídaly demokratickým principům (Olivová, 2003: 7). Tradice první republiky je spojena se symbolem morálky a slušnosti, jež reprezentují T. G. Masaryk, K. Čapek, J. Guth-Jarkovský a další. Jistě by se dalo spekulovat o tom, do jaké míry je toto období zidealizované, nicméně je Československo let 1918-1938 pro vytváření současné občanské společnosti a politické kultury významné v tom, že si z něho český národ odnesl demokratickou identitu.

4. 1 Obecná charakteristika vývoje po roce 1918

Období první republiky je vnímáno³⁹ českým národem jako jedno z vrcholných období moderních českých dějin, kdy společný stát Čechů a

³⁸ Před r. 1918 nadvláda Habsburků, v letech 1939-1945 – nadvláda nacistického Německa, v letech 1948-1989 – bylo Československo satelitem Sovětského svazu.

³⁹ 37 - 38% dotázaných ve výzkumu veřejného mínění (v letech 2001, 2005 a 2007) na otázku jaké období českého národa považují za vrcholné uvedlo dobu Karla IV. Na druhém místě skončilo s 16 - 18% dotázaných období první republiky (Dimitrová, 2007: 2).

Slováků byl „ostrovem demokracie“ a „ekonomickým tahounem“⁴⁰ s „vyspělou“ politickou kulturou. „*Tvrzení o hluboké české demokratičnosti či o umístění mezi nejvyspělejšími zeměmi světa však mají blíže k legendě než realitě*“ (Müller, 2002: 177). I když je pravdou, že do velké míry hlavně díky, na tu dobu rozvinutému průmyslu s kořeny však již v rakouskouherském období, dosahovala první republika velmi dobrých hospodářských výsledků. Československo si z monarchie rovněž přineslo vyspělou a fungující administrativu a justici. Politickou kulturu českého národa v meziválečném období lze v rámci geografického prostoru států ležících mezi nacistickým Německem a bolševickým Ruskem hodnotit jako jednu z nejvyspělejších a to i přes problémy, které první republika měla (sociální a národnostní nepokoje, demokratický deficit plynoucí z mechanismu stranického systému, skrytý antisemitismus, výrazná podpora Komunistické strany Československa) (Cabada, 2003: 173).

Po světové válce usilovaly o suverenitu i ty nejmenší národy, u nichž se stal nacionalismus⁴¹ politickým principem, a to bez ohledu na jejich životaschopnost. Jedním takovým případem z nově vytvořených států na základě aplikace Wilsonových idejí na konci světové války bylo právě Československo, které vzniklo jako demokratický stát založený na myšlence čechoslovakismu. Tímto způsobem uměle vykonstruovaný národ však pouze zakrýval fakt, že původně nestátotvorných Němců a dalších národností žije v hranicích nového státu v úhrnu přibližně plná třetina⁴² a že Slováků žije v takovém státě dokonce méně než Němců (Cabada 2003: 25). „*Ideu česko-slovenské státnosti opřel Masaryk o*

⁴⁰ Např. v roce 1923 dosahovala československá ekonomika 74% úrovně z roku 1913, tato situace se začala zlepšovat až v důsledku ekonomického růstu Německa, podporovaného Spojenými státy americkými a růstu Francie, která si svou hospodářskou situaci vylepšovala díky německým reparacím. V roce 1929 tak již byla československá ekonomika na 185, 5 % roku 1913 (Kárník, 2008: 186-188).

⁴¹ „*Nacionalismus je politické přesvědčení, které představuje základ soudružnosti moderních společností a legitimizuje jejich nárok na autoritu. Nejvyšší loajalitu převážné většiny národa orientuje národní stát, ať už existující ve skutečnosti, nebo jen jako předmět tužeb. Národní stát se pokládá nejen za ideální, „přirozenou“ či „normální“ formu politické organizace, ale také za nepostradatelný rámeček veškeré společenské, kulturní a ekonomické aktivity*“ (Kohn, 2003: 87).

koncepti česko-slovenského národa ve své strategii boje za politickou samostatnost malých národů mezi Německem a Ruskem“ (Rosůlek, 2002: 77). Dověšením emancipace českého národa byl vznik samostatného státu, který se Čechům jevil „*jako vítězství a nadějná, ne-li přímo růžová perspektiva*“ (Kural, 1993: 8).

28. říjen 1918 byl českým národem vnímán jako odčinění Bílé hory a historická spravedlnost (Rak, 1994: 32). Češi tak získali svůj vysněný stát, od kterého očekávali rozsáhlejší záruky občanských svobod, a proto ke státu a jeho institucím zaujali pozitivní až nekritický postoj. Ostatní národy žijící na území nového státu Čechů a Slováků však toto nadšení nesdílely, naopak, např. čeští Němci vnímali vznik Československa jako „*prohru a nejistou ba přímo temnou budoucnost*“ (Kural, 1993: 8). V tomto duchu se pak odvíjelo politicko-sociální prostředí první republiky až do jejího zániku.

Fakt, že Československo⁴³ vzniklo na základě historické změny - porážky Rakouska-Uherska a ne díky vnitřnímu demokratickému hnutí⁴⁴ mělo za následek nedostatek politických autorit a z toho vyplývající problém stabilních vlád⁴⁵, v prvním desetiletí nové republiky byl tento aspekt tlumen osobností Masaryka a Švehly, kteří byli schopni vytvářet státopornou politiku.

Budování nového státu nebylo vůbec jednoduché, bylo neustále omezováno mnoha faktory a překážkami. Hlavní překážkou bylo komplikované národnostní složení. Československo bylo rozhodnutím Nejvyššího správního soudu definováno jako národní stát, svým složením

⁴² „V nové republice vznikla v důsledku přítomnosti česko-moravsko-slezských Němců, Maďarů, Podkarpatských Rusů a malé židovské a polské menšiny složitá národnostní struktura. Takzvaný státní národ „československý“ v ní měl asi 64-66%, Němci 22-23%“ (Kural, 1999: 45).

⁴³ Stejně tak jako ostatní nástupnické státy.

⁴⁴ Až v listopadu 1915 T. G. Masaryk jménem Českého komitétu (organizační výbor; brzy přejmenovaný na Národní radu československou) veřejně prohlásil, že český národ usiluje o samostatný československý stát, a již neuznává legitimitu Rakouska-Uherska (Kárník, 2008: 30).

obyvatel však odpovídalo státu národnostnímu (viz výše). Definování Československé republiky jako národního státu s sebou přinášelo mnoho problémů do jejího dalšího vývoje, a to i přestože „československá ústava (...) stanovila, že všichni občané republiky jsou si před zákonem rovni a požívají stejných práv občanských a politických bez ohledu na to, jaké jsou rasy, jazyka či náboženství“ (Beneš, 2002: 64). Konstrukce umělého národa československého sice umožnila vznik Československa v jeho podobě, nicméně ve složitých podmínkách třicátých let (hospodářská krize, nástup Hitlera k moci) se toto definování, které udělalo z německého obyvatelstva menšinu, stalo silným argumentem v rukou Sudetoněmecké strany, jež výrazně přispěl k rozpadu Československa.

4. 2 Občanská společnost – navázání na bohatý spolkový život a další vývoj

Na vytváření politické kultury českého národa se v prvorepublikovém Československu stejně tak jako v jeho předchozím období (Habsburské monarchie), z něhož si nový stát odnesl bohatý spolkový život, výrazným způsobem podílela občanská společnost. V meziválečném Československu pak bohatý občanský život pokračoval, ba přímo byl na aktivismus kladen velký důraz (Müller, 2002: 184). Nedůvěra vůči státu a státním institucím, jež byla charakteristická pro českou politickou kulturu v „cizí“ Habsburské monarchii, byla po zisku „vlastní“ nezávislé republiky nahrazena nekritickým přístupem Čechů k jejich novému státu, o který se však v důsledku početné existence německé menšiny, jež ztratila v nástupnickém státu své privilegované postavení a která měla iredentistické požadavky⁴⁶, stále obávali.

⁴⁵ Během existence první republiky se vystříдалo celkem 18 vlád, tj. v průměru mandát jedné vlády trval roka a měsíc (autor na základě dat z Kárník 2008: 438-446)

⁴⁶ Čeští Němci jakékoliv české snahy na vytvoření nezávislého státu před rokem 1918 dlouhodobě a zcela odmítali. V říjnu 1918 Jejich poslanci požadovali připojení pohraničních oblastí k tzv. Německému

Češi měli již svůj vlastní demokratický stát a občanská společnost se tak dostala do role, kdy mohla, po dlouhém období nahrazování státu, začít plnit svou přirozenou roli umožňující občanům obhajovat a prosazovat své zájmy, vyjadřovat názory, hodnoty, postoje a zákonně se podílet na tvorbě i kontrole politického systému, ve kterém občanská společnost vyplňuje prostor mezi rodinou, trhem a státem a plní funkci ochrannou, legitimizační, participační a integrační (viz kapitola 2).

Občanská společnost však stát prostřednictvím politických stran, na něž byly dále úzce napojeny důležité občanské spolky, podporovala (stát a občanská společnost tak žily v symbióze) a pozbyla tak svoji základní funkci – „kontrolora státní moci“. Docházelo tak k silnému propojení tzv. *„politické poddanosti a závislosti na státu, který byl permanentně ohrožován menšinami a mezinárodní politickou situací“* (Müller, 2002: 187). Silné pouto propojení občana se státem a potažmo politickými stranami bylo způsobeno dlouhodobým životem pod nadvládou cizích národů a dynastií. Češi si proto vážili toho, že konečně mají svůj vlastní stát, a byli přesvědčeni, že je nutné stát podporovat, o to více, když čeští Němci tvořili 22-23% obyvatel Československa (Kural, 1999: 45) a jedině stát mohl občany ochránit před tímto pro Čechy „historickým nepřitelem“⁴⁷.

Rakousku (Deutsch-Österreich), které vzniklo 21. října 1918, tedy týden před vyhlášením ČSR. Na vyhlášení Československa reagovali sudetoněmečtí poslanci vyhlášením čtyř německých provincií: Deutschböhmen, Sudetenland, Böhmerwaldgau a Deutschsüdmähren. *„Tyto provincie se spolu s jazykovými ostrovy Jihlavou, Brnem a Olomoucí měly stát součástí Německého Rakouska“* (Beneš, Kural: 2002: 75).

⁴⁷ Vnímání českých Němců jako nepřátel je patrné i v pozdním vykonání voleb a přijetí ústavy, kdy rok a půl zasedalo revoluční Národní shromáždění a vyhlášovalo jeden zákon za druhým, což bylo zcela ojedinělé i ve srovnání s ostatními novými tzv. nástupnickými státy. *„Vytvoření ústavy a některých jiných základních zákonů bylo pokládáno za úkol, který musí vykonat ještě revoluční sbor, poněvadž se nevěřilo v možnost dohody s rozkacenými Němci, československý národ vytvořil stát proti vůli Němců, musí tedy sám také položit jeho základy, pochybovalo se, že by Němci pomáhali klást základy dobré a že by jim prospěch státu ležel na srdci“* (Peroutka, 2003: 196).

Stereotypem v české společnosti, který se utvořil na základě zkušeností z dob Habsburské monarchie, je nedůvěra vůči státu. V období první republiky se však tento stereotyp zcela obrátil - byl vytvořen stereotyp o zranitelnosti nové republiky a nutnosti posilovat nový stát všemi možnými způsoby. Přirozené působení občanské společnosti jako hlavního aktéra, který brání občany a jejich zájmy proti státu v žádném případě nevyhovovalo novému stereotypu. Z občanské společnosti se proto v době první republiky stal ve vztahu ke státu plně prostátní a zcela loajální aktér. Občanská společnost tak v období první republiky plnila v systému zcela odlišnou a velmi netradiční roli. Karel Čapek v knize „O věcech obecných...“ tento fakt vystihl celkem výstižně: „všechno čekáme jenom od státu, všechno mu ukládáme“⁴⁸ (Čapek, 1991: 89).

4. 2. 1 Vztah občanské společnosti a politických stran

V politickém systému prvorepublikového Československa zaujímaly politické strany významné postavení, díky němuž měly nebývalý vliv na řízení státu, „přitom však právně a ústavně neexistovaly. Působit mohly na spolkové základně podobně například jako svazy zahrádkářů“⁴⁹ (Kárník, 2008: 151). Politické strany tedy nebyly financovány ze státního rozpočtu⁵⁰, ty tak byly nuceny vytvářet tzv. pilíře⁵¹, které jim umožňovaly

⁴⁸ „(...) Necht' povolane kruhy zakročí, umírá-li žebračka v příkopě hladem, necht' vláda podnikne energický krok proti řádění myši v naší pšenici; necht' ministerstvo veřejných prací neprodleně odstraní suchou větev, která překáží na erární silnici (...). A přece každá povinnost, o kterou státu ulehčíme, je politický pokrok; vzestup demokracie je myslitelný jen ve formě občanské autonomie. Nikde není tak naze vidět nepolitičnost našeho života jako v úpadku samosprávy“ (Čapek, 1991: 89).

⁴⁹ „(...) Je přirozené, že za takové situace zcela samozřejmě neměly vůbec žádný nárok na hmotnou či přímo finanční podporu od státu. Jakákoli zvenčí poskytnutá (samozřejmě tajná) podpora mohla a musela být považována za úplatek a nepatřičné vměšování do politiky s cílem využít ji ve svůj prospěch“ (Kárník, 2008: 151).

⁵⁰ Tak jako je tomu dnes, kdy politické strany dostávají finanční příspěvek na vlastní fungování na základě počtu získaných hlasů či mandátů ve volbách.

⁵¹ Politické strany si vytvářely bohatou síť satelitních organizací, které zahrnovaly téměř všechny oblasti života občana, a které jim současně s tím pomáhaly získávat i nové členy, stoupence a finanční prostředky. Například Agrární strana získávala nové členy prostřednictvím Sdružení dorostu českého venkova či

zajišťovat (financovat) vlastní činnost. Na politické strany tak byly napojeny oficiálně „nestranické“ zájmové skupiny a aktéři - odborové organizace, družstva, tělovýchovné organizace, akciové společnosti, finanční instituce, denní periodika. Politické strany tak přímo spolupracovaly s ekonomickými, politickými, spolkovými a kulturními složkami v zemi. Pokud chtěla politická strana uspět, musela vybudovat právě tento pilířový systém, který ovšem nutno podotknout vytvářel korupční a úplatkářské prostředí. Ve složitých národnostních podmínkách první republiky však pravděpodobně jediný možný nástroj vedoucí k funkční parlamentní demokracii (Kárník, 2008: 153).

Např. Republikánská strana⁵² měla řadu náborových organizací, z nichž se tvořila členská základna (Domoviny – organizace občanů žádajících o půdu v rámci pozemkové reformy; Agrární dorost, Sdružení činovníků samosprávy – věnující se vzdělávání představitelů samospráv), významnou roli hrála spolupráce Republikánské strany s Ústřední jednotou řepařů, jež byla napojena na cukrovary, což bylo vzhledem k velmocenskému postavení ČSR v oblasti cukrovarnictví významné. Nejvýznamnějším však bylo napojení Republikánské strany na hospodářské podniky a instituce zejména pak na Agrární banku, řízenou právě představiteli Republikánské strany. Agrární strana díky této pilířové politice měla v roce 1928 „v Čechách asi 150 000, v zemi Moravskoslezské kupodivu jen 60 000, na Slovensku 90 – 100 000 členů – celkem 300 000-310 000 (...) roku 1936 však bylo uváděno již 670 000 platících členů“ (Kárník, 2008: 158). Podobně vysokou členskou základnu měly i ostatní hlavní politické strany⁵³ (Harna, 2005: 771)

Sdružení absolventů zemědělských škol. Finanční prostředky na chod strany pak agráři získávali ze zisků Agrární banky či Zemědělské záložny (Rokoský, 2004: 421-424).

⁵² Celým názvem Republikánská strana československého lidu zemědělského a maloroľnického (neboli tzv. Agrární strana – tento název rovněž v práci používám), byla nejsilnější politickou stranou v ČSR po téměř celou dobu její existence (Balík, Hloušek, Holzer, Šedo, 2003: 73).

⁵³ Např. Československá strana národně socialistická měla v roce 1923 okolo 111 tisíc členů (60% z nich byli dělníci a zřizenci, živnostníci tvořili 9,6% členů a úředníci 6,8%) (Harna 2005: 771). Československá

Občané a česká občanská společnost, jež dlouhou dobu žila ve vzájemném soužití se státem, začala být aktivní až v době Mnichovské krize⁵⁴. Období první republiky, tak můžeme z hlediska občanské společnosti označit jako období pasivity veřejného sektoru, třicátá léta však ukázala, že Češi dokáží v případě ohrožení svých základních hodnot zaktivizovat veřejný sektor. V období první republiky tedy lze pozorovat pasivitu občanské společnosti, silné sejetí vztahu stát (politické strany) - občan, ale také tendenci k silné aktivizaci občanů v případě ohrožení základních hodnot a principů.

4. 3 Stát politických stran a mocenských center

Jak již bylo řečeno, v politickém systému i veřejném životě první republiky měly politické strany privilegované postavení a tím pádem i rozhodující vliv na socio-ekonomicko-společenský vývoj Československa, proto bývá toto období mnohdy označováno jako partitokracie („stát politických stran“). Politické strany však měly v českých podmínkách velký vliv již před vypuknutím první světové války, kdy kompenzovaly činnost státu (R-U), k němuž i přes projevovanou loajalitu převažoval ze strany většiny Čechů pocit odcizení. Vznikem samostatného státu se pak postavení politických stran, v tu dobu jediných nositelek politické vůle, upevnilo. Jednak díky jejich významnému podílení se na vytváření nových ústavních institucí a následnou účastí v nich, tak také výraznou aktivitou v mimopolitických sdruženích (hospodářské, odborové, mládežnické apod. organizace), jež vedlo k vysoké politizaci veřejného života (Harna, 2005: 536).

sociálně demokratická strana dělnická měla v roce 1929 155 483, v roce 1938 již 245 316 (Kuklík, 2005: 697).

⁵⁴ Jako příklad lze uvést silnou podporu občanů názorům odmítajícím nenásilné přijetí Mnichovské dohody, či pozdější výrazná podpora občanů akcím a organizacím typu Petiční výbor věrni zůstaneme či Obrana národa.

Přestože byl stranický systém⁵⁵ prvorepublikového Československa vzhledem k národnostnímu štěpení (český, německý, slovenský stranický systém)⁵⁶ značně roztržštěný, díky několika faktorům (např. autorita prezidenta Masaryka, činnost Pětky atd.) byl relativně stabilní. Faktem však je, že demokratické republikánské zřízení, k němuž se nástupnický stát Rakouska-Uherska přihlásil, bylo „udržováno v chodu“ v demokraciích nestandardními prostředky. Jednou z nich byla existence tzv. Pětky, která koordinovala činnost parlamentu a vlády či tzv. skupiny Hradu (viz níže). Nejčastější příčinou napětí mezi politickými stranami bylo způsobováno, zejména díky jejich profilovanému zaměření se na specifické sociální skupiny a následný boj o voliče právě z jiných sociálních skupin⁵⁷. V období první republiky se politickou kulturou resp. povahou politického stranictví⁵⁸ významně zabýval E. Beneš, který řekl, že „nemáme politické kultury. Je žalno a stydno vážnému člověku při pohledu na náš veřejný život, při pohledu na to rozdrásané, zpusťosené, nekulturní, mrzkými vášněmi a špinavými, malichernými zájmečky ovládané naše prostředí“ (Beneš, 1923: 3). Politický život českého národa neměl kontinuální vývoj, jeho historie byla tvořena významnými přelomovými událostmi. Nevznikl tak dostatečný prostor pro rozvoj politické kultury v české společnosti. Jak Beneš podotýká, se špatnými

⁵⁵ Hlavní politické strany v ČSR: České politické strany (postupně změnily název na československé): Československá národní demokracie, Československá strana socialistická, Československá strana lidová, Republikánská strana československého lidu rolnického a maloroľnického, Československá sociálně demokratická strana dělnická, Komunistická strana Československa, Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská. Německé politické strany (německý stranický systém se zformoval na základě prvních parlamentních voleb konaných v roce 1920): Německá sociálně demokratická strana dělnická, Svaz zemědělců, Německá křesťanskosociální strana lidová – tyto strany postupně změnily svůj negativní postoj k Československu a podílely se aktivně na vládní politice, proto o těchto stranách můžeme hovořit jako o aktivistických. Německá nacionálně socialistická strana dělnická a Německá nacionální strana (po jejich zákazu resp. pozastavení činnosti v roce 1933 jejich členové vstoupili do Sudetoněmecké strany – dříve Sudetoněmecké vlastenecké fronty) tyto strany vystupovaly proti existenci Československa, jsou proto označovány jako negativistické. Slovenské politické strany: Slovenská národní strana, Slovenská ľudová strana (Harna: 2005: 537-543).

⁵⁶ Dle Sartoriho klasifikace byl prvorepublikový stranický systém extrémním multipartismem a polarizovaným pluralismem, který je charakteristický vysokým počtem politických stran a také působením antisystémových stran (Sartori dle Kubát: 2004: 258).

⁵⁷ Stranický systém byl ovšem mnohem komplikovanější a lišil se v jednotlivých částech Československa (na Slovensku i Podkarpatské Rusi).

⁵⁸ Beneš, E. (1923). Povaha politického stranictví. Praha.

institucemi se dá celkem slušně vládnout, se špatnými lidmi nikoliv (Beneš, 1923: 4). Právě na politickém stranictví první republiky byla dle Beneše nejvíce patrna mravní nedokonalost českého národa.

4. 3. 1 Pětka

Tzv. Pětka byla mimoparlamentním orgánem složeným z hlavních představitelů „československých“ státoporných stran⁵⁹, který se začal vytvářet již při vzniku Československa, však až v roce 1921, kdy vážně onemocněl prezident Masaryk (autorita nejen v očích veřejnosti a zosobněný symbol státu), a objevila se tak obava ze zhoršení z již tak komplikované vnitropolitické situace, kterou byly připraveny využít německé politické strany a komunisté, převzala Pětka neoficiálně „otěže“ nad řízením státu, a to prostřednictvím parlamentu a potažmo vlády. Pětku lze označit také jako celonárodní československou koalici (Kárník 2003: 140). Stát tak byl řízen omezeným počtem politických stran, resp. jejich nejužším vedením, které doslova režírovalo a ovládalo politický systém a politický vývoj v zemi. Ne náhodou je proto prvorepublikové Československo označováno za partitokracii – tedy za systém, kde je stát a politický proces zcela ovládaný politickými stranami. Vládní koalice byly z obavy před nestátopornou opozicí ochotny k častým kompromisům v rámci zachování a pokračování pročeskoslovensky orientované koaliční spolupráce. U moci tak zůstávaly stále stejné strany (s určitými obměnami v podobě těch stran, které však pouze doplňovaly stále stejné a pevné jádro koaličních vlád).

Stranický systém a systém vládnutí v první republice tak můžeme označit jako zakonzervovaný. V první republice byla moc zákonodárná velmi slabá, zatímco moc výkonná a postavení politických stran téměř neomezené. Politické strany měly zcela dominantní postavení. I přestože

⁵⁹ Pětku tvořili: sociální demokraté, českoslovenští socialisté, lidovci, agráři a národní demokraté, přestože se v průběhu historie složení měnilo, jejími hlavními představiteli byli: R. Bechyně, J. Stříbrný, J. Šrámek, A. Rašín a A. Švehla, který měl vůdčí postavení (Klímek, 2000: 231).

situace v parlamentu byla mnohdy vyhrocená a vládní strany si musely bedlivě hlídat počet svých poslanců, aby obstály v hlasovací mašinérii, lze však konstatovat, že v první republice reálně chyběla prosystémová opozice. Opozice byla poměrně silně fragmentována (díky volebnímu systému), ideologicky různorodá, a co je pravděpodobně nejdůležitější její charakteristikou – rovněž byla ve většině antysystémovou opozicí. Centrum opozice tvořili v levé části politického spektra komunisté, vysvětlující si demokracii po svém a negativistické německé politické strany, jež se vznikem a existencí Československa nesouhlasily, minimálně pak požadovaly revizi hranic a odtržení německých území z tohoto státního útvaru. V novém státě tak téměř zcela chyběla prostátní opozice. I přestože německé politické strany před svým vstupem do vlády A. Švehly tzv. panské koalice v roce 1926, předkládaly dobré návrhy, byly ze strany vládní většiny a priori odmítány (Peroutka, 1991: 52-53).

Nevýhodou tzv. Pětky byla, vzhledem k rozdílným politickým programům jejich představitelů, politika kompromisů bez hlubší vize, přesto Pětka dokázala díky tomu, že majitelem poslaneckého mandátu nebyly politici, nýbrž politické strany⁶⁰ (parlament tak byl pouhou hlasovací mašinérií), prosazovat svá politická rozhodnutí. Pravidla jejího jednání se nesla v duchu „*musíme se shodnout a prosadit naše kompromisy v parlamentu*“ (Klimek, 2000: 228). To nebylo vzhledem k tomu, že kompromisní řešení se představitelům Pětky nečinila snadno a museli se je teprve učit, tak jednoduché, proto nebylo možné vytvářet dlouhodobé politické plány a rozhodnutí tak byla činěna téměř ze dne na den. Vládní strany si vytvořením instituce Pětky zajistily, že nemusejí protistátní opozici konkurovat, nýbrž ji mohly jednoduše odstavit (Peroutka, 1991: 53).

⁶⁰ Pokud poslanec nechtěl ztratit poslanecký mandát, musel hlasovat dle vnitrostranického diktátu, to bylo zajištěno tzv. imperativním (vázaným) mandátem, kdy se každý poslanec musel dopředu zavázat, že bude hlasovat dle stanoviska politické strany, za kterou byl zvolen.

Přesto se historikům či politologům charakterizuje toto mocenské centrum, vzhledem k tomu že z jeho jednání neexistují žádné zápisy, pouze výsledky rozhodnutí (Pětka tak připomíná spíše spiklenecký kroužek), poměrně složitě. Existence Pětky byla sice poněkud nestandardní, nicméně v systému extrémního multipartismu, na základě kterého v parlamentu panovaly zmatky a rozpory, bylo toto mocenské centrum fungující na základě nacionálního nikoliv sociálně-politického hlediska, jež je charakteristické pro fungující občanské demokracie, jediné možné k vytvoření funkčního systému (Kárník, 2003: 142).

4. 3. 2 Skupina Hradu

Dalším centrem moci meziválečného Československa byl tzv. Hrad, tvořený kolem Masaryka a Beneše, hlavních představitelů zahraničně-politického odboje, jež významně přispěli k založení ČSR. Hrad získával politické informace oficiálním i neoficiálním způsobem. K řadě záležitostí se pak Masaryk⁶¹ neoficiálně vyjadřoval a zároveň dostával neoficiální odpovědi. Hrad měl vliv či dokonce ovládal řadu novinových listů, čímž ovlivňoval veřejné mínění. Prezidentská kancelář a ministerstvo zahraničí, mělo nemalé finanční prostředky, které umožňovaly skupině Hradu – např. různou podporou a skrytou korupcí – ovlivňovat a získávat „na svou stranu“ vnitrostátní i zahraniční média, státní činitele a politiky. Tyto prostředky však užívali zejména k „*propagaci státu a ochraně jeho zájmů. Neblahým bylo, že v politických bojích si i většina (...) tisku – stejně jako listy protivníků – navykla zahrnovat své soky postupnými nadávkami a neváhala rozmazávat i choulostivé epizody z osobního života*“ (Klimek, 2000: 239).

⁶¹ Jednak svou autoritou a Guthem-Jarkovským vypracovanými formalitami poněkud „izolovaný“ od ostatních.

4. 4 Pozice a kultura politických elit, sociální krize a mezinárodní situace jako důsledek nespokojenosti a aktivizace obyvatelstva

Jak je všeobecně známo, prezident Masaryk žádal padesát let poklidného vývoje pro vytvoření stabilní demokracie v Československu (Klimek, 2002: 671). Tolik ovšem nový stát vzhledem ke složitým národnostním⁶², socioekonomickým a zejména pak mezinárodním podmínkám k dispozici neměl. Český národ jsem již v předchozí části díky F. Peroutkovi a E. Chalupném částečně charakterizoval, a můžu tak konstatovat, že Češi se chtěli přiblížit Západní Evropě (technologicky, hospodářsky i kulturně), díky své geografické poloze (tzv. „křižovatka Evropy“) měli minimálně povědomí o všech možných filozofických směrech a rovněž i o demokratických hodnotách, byli schopni jednat pragmaticky, na jedné straně se v nich projevoval pocit výjimečnosti na straně druhé si uvědomovali svou malost a ohrožení okolními státy⁶³, dle Peroutky a Chalupného projevují Češi úctu k autoritám, nemají trpělivost, snadno se nadchnou, ale dlouho nevydrží. Jak se tyto charakteristické rysy českého národa projevily v politické kultuře a kvalitě demokracie prvorepublikového Československa? Prezident T. G. Masaryk, prosazující ideály humanismu⁶⁴, byl bezpochyby významnou autoritou⁶⁵, jež

⁶² Komplikovaná národnostní struktura byla jedním z hlavních problémů mladého státu, vnitrostátní problémy spojeny s menšinovou politikou se mohly kdykoliv promítnout i v zahraniční politice. Čeští resp. českoslovenští politici si tohoto nebezpečí byli dobře vědomi. Menšinovou politiku první republiky charakterizoval německý sociálně demokratický politik J. W. Brügel slovy: „o potlačování práv neslovanského obyvatelstva nemohlo být řeči, neexistoval však ani jakýkoli plán, jak řešit existující problémy. Až příliš mnoho toho zůstávalo na hře náhody a na momentální politické konstelaci. Československo let 1919-1938 nebylo ani rájem na zemi, jak se v oslavné vzpomínce jeví starší generaci, ale ani peklem, jak by je chtěla líčit německonacionální historická dezinterpretace“ (Brügel, 2006: 686).

⁶³ U kterých se začaly projevovat revizionistické požadavky způsobené poválečným uspořádáním, ve kterém ztratili Němci a Maďaři rozsáhlá území.

⁶⁴ „Humanitní ideál český vede nás k práci, jen na ni založíme si také politickou taktiku svou“ (Masaryk, 2000: 331).

⁶⁵ O čemž svědčí i sochy, náměstí a ulice nesoucí jméno prezidenta „osvoboditele“ ještě během jeho života.

přispívala k vnitropolitické stabilitě, ovšem i ostatní politici jako např. Švehla či Beneš byli v očích veřejnosti vnímáni velice pozitivně (Broklová, 1992: 108).

4. 4. 1 Silná pozice elit a vysoká kultura elit

Jako kritická se ukázala léta 1923-1924, kdy byl spáchán atentát na ministra financí a člena Pětky Aloise Rašína⁶⁶ (1923), na který vláda reagovala přijetím zákona na ochranu republiky (Zákon č. 50/1923 Sb.), který omezil některá občanská práva. Hlava první postihovala ty, jež by se pokusili změnit ústavu či jinak narušit „*samostatnost, jednotnost nebo demokraticko-republikánskou formu státu*“⁶⁷ hlava druhá pak byla přímou reakcí na Rašínův atentát a zvyšovala tak bezpečnost ústavních činitelů, další paragrafy postihovaly např. zradu státního tajemství, nedovolené ozbrojování či sdružování za účelem ohrožující samostatnost, jednotnost a demokratickou formu státu, jeden z dalších paragrafů postihoval urážku prezidenta republiky, šíření nepravdivých zpráv či hrubou neslušnost⁶⁸. Byla to ovšem také doba, kdy společností otráasaly korupční kauzy sahající až do nejvyšších státních pater. Nejznámější z nich byla tzv. Prášková aféra, pojmenovaná po vysokém představiteli agrární strany a předsedovi senátu Karlu Práškoví, který byl spolu s vysokými státními úředníky zapojen do úplatkářské aféry kolem lihovarnického družstva, kdy měl zneužít svého postavení ve správní radě a zisku z „dispozičních fondů“ k uplácení a zpronevěře. Prezident Masaryk Práška na základě

⁶⁶ A. Rašín se coby ministr financí „*stal symbolem, na nějž bylo jednoduché svalovat téměř všechny ekonomické a sociální potíže, což činila nejen média, ale i jeho ministerští kolegové*“ (Čechurová, 2008: 178), jeho vrahem byl devatenáctiletý úředník pojišťovny Josef Šoupal, za své názory označovaný za anarchokomunistu (Čechurová, 2008: 179).

⁶⁷ Zákon č. 50/1923 Sb., dostupné na: : www.vakobobri.cz/request.php?18, 10. 3. 2012.

⁶⁸ „*Kdo hrubou neslušností ruší výkon pravomoci presidenta republiky, jeho náměstka, zákonodárného sboru, jeho předsedy nebo předsednictva, výboru nebo komise, vlády, jejího předsedy nebo člena nebo guvernéra Podkarpatské Rusi, aby snížil jejich vážnost, kdo potupí jméno republiky, její znak, vlajku nebo barvy nebo vypodobení presidenta republiky, nebo kdo je poškodí neb odstraní, aby snížil vážnost republiky nebo presidenta republiky, trestá se za přestupek vězením od osmi dnů do šesti měsíců*“ (§ 20 Hrubá neslušnost, Zákon č. 50/1923 Sb., dostupné na: : www.vakobobri.cz/request.php?18, 10. 3. 2012).

této aféry nepozval na tradiční novoroční audienci a předseda agrární strany Švehla pak Práška donutil, aby se vzdal funkce předsedy senátu⁶⁹.

4. 4. 2 Sociální krize

Jedním z hlavních problémů prvorepublikového Československa byly zhoršené socioekonomické podmínky, na které působila hospodářská deprese, další důsledky první světové války a poválečné obnovy (české země na rozdíl od Slovenska a Podkarpatské Rusi na tom byly ale vzhledem ke své technické vyspělosti podstatně lépe). Na hospodářský pokles ČSR měla největší vliv situace v sousedním Německu, které bylo hlavním obchodním partnerem Československa. Hospodářská deprese si vyžádala vysoký počet nezaměstnaných, kdy např. v lednu 1923 bylo bez práce přes 441 tisíc občanů ČSR, přičemž více než 160 tisíc z nich nedostávalo podporu v nezaměstnanosti, každý desátý obyvatel ČSR tak byl ohrožen nezaměstnaností, na nespokojenosti zejména dělnictva se projevil i 20% pokles reálných mezd. Není tedy překvapivým zjištěním, že odborové organizace měly v této době rozhodující vliv na udržení stabilní situace v zemi a na volební výsledky politických stran, sociální smír byl tedy velice důležitý, proto se přízeň odborů, jež většinu stávek organizovaly, pokoušeli získat zejména sociální demokraté a komunisté, kteří zde viděli prostor pro uplatnění vlastních politických cílů. V Československu bylo v roce 1921 členem odborů téměř 20% obyvatelstva staršího 18 let (Kárník, 2003: 229-230). Nespokojenost obyvatelstva se tak projevila v častých stávkách v letech 1920-1923, přičemž od roku 1921 se jednalo o stávky, jejichž cílem bylo primárně zachování mezd nikoliv jejich zvyšování. Tyto stávky se vždy dařilo ukončit kompromisem a nebyly nikdy důvodem odchodu vlády, ta „padla (vždy) v důsledku neshod v koalici, pouze jediná, třetí Hodžova

⁶⁹ Národní politika 24. 1. 1924

vláda, odstoupila (22. září 1938) pod tlakem veřejnosti, odmítající souhlas s anglo-francouzskou nótou požadující odstoupení pohraničních oblastí českých zemí nacistickému Německu“ (Harna, 2005: 547).

Tab. 2: **Stávkové hnutí v Československu v letech 1920-23**

Rok	1920	1921	1922	1923
Počet stávek	590	424	263	225
Počet závodů ve stávce	4080	1693	7894	1708
Počet stávkujících (v tis.)	491,8	183,7	437,7	181,3
Počet prostávkovaných směn	2 148, 3	1 846, 8	3 679, 8	4 468, 3

Zdroj: (Kárník, 2003: 232)

4. 4. 3 Aktivizace obyvatelstva

Již v roce 1936 byla pod vlivem zhoršujících se mezinárodně-bezpečnostních podmínek, vypsána půjčka a příspěvek na obranu státu, díky čemuž se podařilo získat na obranu republiky přes 24 mld. korun, výjimkou nebylo ani to, že občané věnovali státu i polovinu všech svých úspor (Kárník, 2008: 332). Občané si postupně začali vážit armády, kterou dříve (pod vlivem R-U) vnímali spíše negativně; vojenské přehlídky a vojenská cvičení se stala velice populární.

Vyjma příznivců Sudetoněmecké strany (SdP), bylo obyvatelstvo ČSR a zejména pak Češi připraveni hájit republiku a to napříč všemi socioekonomickým vrstvami, mezi občany pronikla „*myšlenka (že) brání svůj národ proti staletému nepříteli. Právě tato myšlenka byla ze všech nejsilnější. Přitom jim bylo úzko, neboť tušili či věděli, že jde o boj s neustále se krátícím časem. Přesto byli přesvědčeni, že je nutno zatnout zuby a vydržet, protože není přece možné, aby se velcí spojenci republiky,*

Francie a Anglie, kteří jediní si mohou na Hitlera došlápnout a zkrotit ho, jednou neprobrali; že musí dojít k názoru, že stejně nezbyvá než se „fajtrovi“ postavit a že oč pozdější bude ono probuzení, o to bude strašnější“ (Kárník, 2003: 335).

Předmětem této části práce, není historický popis událostí vedoucích k podpisu Mnichovské dohody a následnému zániku první republiky, ty jsou všeobecně známy (případně mohu čtenáře odkázat na knihu V. Olivové: Zápás o Československo 1938), nýbrž aktivizace obyvatelstva v kritickém období, kdy již občané, u nichž po celé období první republiky převažovala poddanská politická kultura a přenechání politických rozhodnutí výlučně na politických elitách. V době ohrožení se občané stali aktivními a prokázali tak svou oddanost ke státu. Zklamání nad stanoviskem Francie a Velké Británie, jež ustoupily Hitlerovi a rezignovaly tak na demokratické hodnoty, vnímali Češi velice negativně. Rozhořčení obyvatel poté, co se dozvěděli o tom, že vláda požadavkům spojenců potažmo Hitlera ustoupí, vyvolalo neorganizovaný více než stotisícový dav, jež postupně došel na nádvoří Hradu, kde vyvolával hesla: „Dejte nám zbraně!“, „Okamžitá demise Hodžovy vlády“ (Kárník, 2008: 335- 366), zpíval státní hymnu apod., občany se podařilo uklidnit až po vystoupení armádního generála Jana Syrového. Ten se poté, co Hodžova vláda podala pod tlakem veřejnosti demisi, stal předsedou úřednické vlády, přičemž Beneš musel uklidňovat francouzského velvyslance, že tento krok neznamena, že by se ČSR připravovalo na válku, nýbrž postavení generála do čela vlády mělo jen pomoci „uklidnit masy a zvládnout ulici“ (Klimek, 2002: 638)⁷⁰. *„Vyvrcholením stávkový a demonstrací se stalo shromáždění před parlamentem a v jeho okolí, kam se dostavilo na výzvu Výboru na obranu republiky na čtvrt milionu (!) lidí“ (Kárník, 2008: 366).*

⁷⁰ A. Klimek odkazuje na Schieszlův záznam z 22. 9. 1938. BA, Mnichov.

5 INTERMEZZO 1938-1989 ANEB PŘEDEHRA FORMOVÁNÍ A PODOBY POLITICKÉ KULTURY PO ROCE 1989

Podpisem Mnichovské dohody (září 1938) skončilo krátké období demokratického vývoje v Československu. Základní svobody a demokratické principy vládnutí poté z Československa na plné půlstoletí zcela zmizely, aby se začaly obnovovat a znovu budovat až po zhroucení a pádu komunistického režimu v roce 1989.

Byť se v této práci zabývám primárně obdobím první republiky a obdobím po listopadu 1989, nelze se alespoň namátkově nezmínit o některých důležitých a specifických znacích vývoje mezi oběma studovanými obdobími. Toto intermezzo nejen naznačí, jak dále pokračoval vývoj některých charakteristik a trendů politické kultury první republiky v následujícím období, ale zejména umožní lépe analyzovat a vysvětlit trendy v následujícím polistopadovém období. Nedemokratické intermezzo zahrnuje téměř přesně půl století, což je doba, během které se může mnoho znaků politické kultury proměnit či naopak mnoho stereotypů může být dále posíleno a definitivně zakořenit v národní kultuře. Nelze tudíž toto období v této práci zcela vynechat, jelikož, byť není přímo jejím předmětem, má výrazný vliv na zvolenou problematiku.

5. 1 Období Protektorátu

Pro pomnichovské období je charakteristické rychlé vystřízlivění občanů a zklamání. Mnichovské události a události března 1939 vedli k utvrzení některých stereotypů české politické kultury – pocit malosti či vnějšího ohrožení. Byť většina občanů nacistický režim odmítala, nesouhlasila s ním, otevřeně proti němu nevystupovala a žila v pasivní rezistenci, která je v českém prostředí typická (český pragmatismus). Během válečného období však nelze přehlížet ani rozvinuté struktury domácího odboj, který na jedné straně neodpovídá české tradici

občanské pasivity, na druhé straně však částečně potvrzuje i českou tradici aktivizace občanů ve chvíli, kdy již není jiného řešení. Zejména samotné obsazení českého území v roce 1939 či praktiky Heydrichovy krutovlády pak lze označit právě za takovéto okamžiky. Na konci války lze pozorovat další charakteristický rys českých dějin, kdy český národ začíná otevřeně jednat a být aktivní v boji proti nacistické nadvládě až na úplném konci války, pod vlivem vnějších okolností. K povstání českého národa dochází až ve chvíli, kdy již spojenecké armády jsou přímo za hranicemi, a ve chvíli, kdy již většina národů Evropy byla osvobozena. Přesto z pohledu otázky formování a vývoje české politické kultury válečné období nelze považovat za stěžejní. Z tohoto pohledu je mnohem důležitější období poválečné.

5. 2. Poválečné období (1945-1989)

Historická zkušenost z tohoto období je různorodá. Během velmi krátkého období (tzv. třetí republika 1945-1948) se obnovené Československo v některých znacích zásadním způsobem změnilo a bylo velmi rychle téměř k nepoznání od předešlé prvorepublikové varianty. Během tří let proběhl neřízený odsun německého obyvatelstva a z Československa zmizela německá menšina. Bohužel, mezinárodní konstelace sil byla silně nepříznivá pro pokračování demokratické tradice. Poválečný omezený stranický systém se v podmínkách postupného rozšiřování státní moci (centralizaci – zejména ve vztahu ke znovu připojenému Slovensku) se postupně transformoval až po vládu jediné strany (od roku 1948). Omezený demokratický režim se záhy po roce přeměnil v totalitní (od poloviny 50. let posttotalitní autoritářský) režim. Z první republiky již po roce 1948 zbyly maximálně vzpomínky. Tyto změny a následný vývoj znamenaly pro vývoj společnosti a politické kultury mnoho a dodnes bezpochyby ovlivňují českou politickou kulturu.

Zejména došlo k narušení dlouho se přirozeně formující občanské společnosti (1848-1938), která, jak jsem nastínil již v předchozích kapitolách, v českých podmínkách sice nikdy neplnila své základní funkce - nejprve v rámci habsburské monarchie nahrazovala českému národu neexistující český stát, poté v první republice žila v symbióze se státem, ale v komunistickém období došlo k tomu, že stát občanskou společnost zcela ovládl a uměle ji zpolitizoval (ideologizoval).

5. 2. 1 Třetí republika a stabilizace komunismu

Osvobození okupovaného českého území největším slovanským národem⁷¹ a státem (Rusy a Sovětským svazem) od nacistických Němců, vyvolalo u většiny českého národa, i přes neznalost sovětských poměrů, představu o tom, že Sovětský svaz je demokratickou a vyspělou zemí (kdo bojuje proti fašismu, musí být demokratický, humánní; kdo dokázal porazit Hitlera, musí být hospodářsky vyspělý apod.). Zde se v náznacích objevuje projev černobílého vidění světa, jež je pro český národ charakteristické již od obrozeneckého období národního obrození. Česká společnost tak nekriticky přijímala propagandu o demokratičnosti, mírumilovnosti a svobodomyšlnosti Sovětského svazu. Navíc po zkušenosti, kdy český národ západní spojenci („zrada“ Francie a V. Británie v období mnichovské krize v roce 1938) zklamali, byl Sovětský svaz vnímán jako věrný přítel, jemuž musejí být Češi vděční a uctívat jej, a to i přestože řada obyvatel pocítila v době osvobození nehumánnost až brutálnost sovětských vojáků „na vlastní kůži“ (Kaplan, 2004: 344-350). Počáteční euforie, nadšení a nekritické postoje vůči „osvoboditelům“ však byly velmi brzy v českém prostředí nahrazeny vystřízlivěním z panujících poměrů, které se začaly lišit od českých přání a představ.

⁷¹ Jak jsem zmínil již výše, slovanské národy byly chápány jako humánní a demokratické.

Protože již od konce 40. let probíhaly v plném proudu snahy o překotnou sovětizaci⁷² české společnosti, český národ celkem záhy odhalil své naivní vnímání SSSR. To se začalo projevovat ve vzrůstající snaze a volání po návratu k tradičním českým hodnotám, národní hrdosti a většímu sebevědomí či v prvních otevřených kritikách poměrů, politiky, vládnoucí garnitury⁷³ a realizaci československé politiky čistě po vzoru SSSR.

Pro tuto práci z tohoto počátečního období plyne několik poznatků: v poválečném období jsme mohli pozorovat opět euforické nadšení, a nekritické, černo-bílé vnímání určitých problémů. Počáteční euforie, nadšení a nekritické postoje vůči „osvoboditelům“ však byly velmi brzy nahrazeny vystřízlivěním s panujícími poměry. Přes nespokojenost obyvatel se stávajícími poměry však nedošlo, až na ojedinělé výjimky, které byly ale primárně ekonomické povahy (Plzeň 1953), k aktivnímu protistátnímu vystoupení obyvatelstva. Kritika se omezovala a pohybovala pouze ve verbální a pasivní rovině. Lze říci, že se ale na příkladu odporu vůči sovětizaci a sovětského režimu prokazovalo, že mezi Čechy dokázaly alespoň v základech zakořenit universální hodnoty, jakými jsou demokracie, humanita či svoboda, o kterých český národ v době první republiky získal všeobecné povědomí. Naopak, opět se potvrdilo, že k nadnárodní identitě – slovanství – se Češi stavějí spíše skepticky a hlásí se k ní pouze ve chvíli, kdy je to pro ně jakkoli výhodné.

Zaměřím se nyní na vývoj a projevy politické kultury v následujícím období, tedy období, kdy se komunistické straně podařilo dlouhodobě stabilizovat moc, a vláda jedné strany byla v Československu realitou

⁷² „Proces sovětizace české společnosti a české politické kultury ztrácel postupně velmi významnou oporu – vstřícnost české veřejnosti. Gottwaldem hlášaná teze o nezbytnosti přibližovat se sovětskému vzoru se v různých oborech a aktivitách české společnosti jevila spíše jako podnět k satirickým replikám. (...) Rozčarování ze sovětského vzoru umocňovala již i zkušenost řady českých občanů, kteří navštívili sovětská města a zvláště těch, kteří mohli nahlédnout do života na sovětském venkově“ (Pecka, 2000: 72).

⁷³ Prvním velkým a otevřeným vystoupením byla masová demonstrace v Plzni v roce 1953, jejíž příčinou a spouštěcím mechanismem byla provedená měnová reforma, ale na níž otevřeně zaznívala i kritika

každodenního života. První výrazné otřesy tohoto stavu však přinesla 60. léta (primárně pak druhá polovina 60. let).

5. 2. 2 Obrodná 60. léta a následné období normalizace

Od šedesátých let se postupně začaly měnit postoje občanů vůči systému, občané začali být stále více se situací nespokojení a stále více k panujícímu systému kritičtí. Jedním z hlavních důvodů těchto změn byla primárně zhoršující se ekonomická situace, kdy se československé hospodářství začalo od počátku 60. let dostávat do vážné systémové krize, začalo stagnovat, což začali pociťovat i samotní občané na „vlastní kůži“ v podobě mírně se zhoršujících životních podmínek (Kaplan, 2000: 308). Postupná změna situace měla pochopitelně dopad i na další oblasti lidského života.

V oblasti české politické kultury postupně docházelo k tomu, že nastupující generace nejen, že již definitivně nepřijímala SSSR jako vzor (velký vliv zde mělo odhalení kultu v SSSR v roce 1956) (Kopeček, 2004: 175), ale navíc už ani vládnoucí politická elita v Československu nepředstavovala autoritu, kterou by chtěla otevřeně podporovat, vnitřně ji respektovat a vážit si jí (Pecka, 2000: 73). Přestože, jak bylo nastíněno již výše, úcta k (politickým) autoritám byla jedním z tradičních rysů politické kultury v první republice, většina předních komunistických představitelů záhy takto vnímána nebyla. Výstižně tuto skutečnost popisuje například E. Pecka: *„K chvále české veřejnosti je třeba připočíst skutečnost, že na svůj významný znak politické kultury – úcta k vůdcům národa – nerezignovala, ale že zhodnotila současné vůdce jako ne svoji, ale zástupnou elitu, která své pozice a role zastává a vykonává v zájmu jiné, mocnější elity“* (Pecka, 2000: 74).

poměrů v SSSR společně s kritikou československé vlády za její nekritické kopírování sovětských principů.

Spíš posměch nežli úctu vzbuzoval svými projevy např. prezident Antonín Novotný⁷⁴. Takováto reakce však měla i opačné dopady - právě díky podobným reakcím občanů ztrácely zpětně svůj respekt vůči občanům i vládnoucí elity (Pecka, 2000: 73). To vedlo ke vzájemnému se vzdalování a prohlubování propasti mezi vládnoucí elitou a ovládanými občany. Současně s tím se tak u obyčejných občanů začalo rychle prosazovat vnímání jejich vztahu k politice jako vztahu „My“ (bezmocní občané) a „Oni“ (všemocní politici).

Výsledkem ekonomické a částečně i politické krize v Československu v 60. letech pak byl proces „Pražského jara“. Z původně ekonomické krize systému pak došlo za podpory velké většiny společnosti k obrodnému procesu i uvnitř vládnoucí elity. Tyto změny (socialismus s lidskou tvář, zrušení cenzury) opět vyvolaly vlnu nadšení a euforii mezi širokými masami obyvatelstva (Pažout, 2004: 226). Následné násilné potlačení reformačních procesů ze strany vojsk Varšavské smlouvy se pak setkalo s dočasným aktivním odporem občanů po celé zemi (primárně v české části Československa), aby se po určitém čase dostavila rezignace a obrat drtivé většiny obyvatel od veřejných věcí k privátní sféře, ke svému soukromí a nejbližšímu okolí (rodině) (Müller, 2008, 188). Na veřejný politický život občané rezignovali a přenechali vládu politickým „elitám“.

Pro následné období normalizace (po roce 1969/70) je charakteristické jasné rozdělení společnosti na úzkou skupinu vládnoucích elit na jedné straně a drtivé většiny společnosti bez jakéhokoli přístupu k moci. Pragmatický režim, již bez výrazného důrazu na ideologii ale na zachování vlastního mocenského monopolu, byl postaven de facto na neformální společenské smlouvě mezi bezmocnými

⁷⁴ Byl vyučený zámečnick, místo demokracie říkal „demogracie“, místo soudruzi a soudružky „souzi“ a „soušky“. Je však nutné připomenout, že díky jeho amnestii byla propuštěna většina nespravedlivě odsouzených z padesátých let a rovněž, i když nechtěně, zahájil proces socialismu s lidskou tvář (Maňcal, 2007), dostupné na: http://www.rozhlas.cz/leonardo/historie/_zprava/308148, 12. 3. 2012).

občany a vládnoucí elitou, která obsahovala zejména respekt obou stran k jasnému oddělení života na soukromou a veřejnou sféru, kdy stát do soukromí občanů násilně nezasahoval, navenek ovšem od občanů (kteří prokázali již v 60. letech, že mají vůči komunistickému režimu výrazné výhrady), vyžadoval poslušnost a loajalitu. Většina společnosti tento malý „ústupek“ vládnoucích elit formálně přijala. Menšina bezmocných občanů, kteří normalizační systém rozdělení společnosti nepřijali, byla ve velmi složité situaci, tento stav vlastně nemohla změnit a v dané době (70. léta a počátek 80. let) jejím jediným možným způsobem politického vyjádření byla úplná (morální) distance (život ve vlastní pravdě⁷⁵). Zbylá většina občanů, kteří společně pohrdali režimem i politickými elitami, se zaměřila čistě na privátní sféru, na materiální stránku života, na zabezpečení své rodiny a na politické aktivity zcela rezignovala⁷⁶ (Pye, 2003: 13).

Značný vliv na to, že tento systém de facto po celá 70. léta bez větších obtíží fungoval, byla skutečnost, že ekonomický systém nejen v Československu, ale obecně v celém sovětském bloku byl na svém vrcholu (primárně díky vývoji na světových trzích po ropných šocích 70. let). Nenáviděný normalizační režim (elity) byl schopen občanům absenci svobody nahrazovat zajištěním jejich materiálních potřeb⁷⁷ a určité životní úrovně.

V 80. letech se však situace částečně změnila. Zatímco v 70. letech byla ekonomická situace a životní úroveň v Československu (a v celém sovětském bloku) na vzestupu (Hiršl dle Večerník, 1998: 92) v 80. letech platil pravý opak. Ekonomická situace se začala rychle zhoršovat⁷⁸.

⁷⁵ Zde je možné zmínit například vizi Václav Bědy ohledně existence dvou „polis“ (životů), jednoho oficiálního, bezhodnotového života v rámci komunistického režimu a druhého, hodnotového, interního života člověka, nezávislého na tom na prvním (žitého v paralelní polis). Je nutné zmínit i Václava Havla a jeho obecně známý koncept „nepolitické politiky“.

⁷⁶ Přesto se však o politiku i nadále zajímali.

⁷⁷ „Každý mohl vlastnit nejen více nemovitostí (chalupářský socialismus), ale i na Západě tehdy prominentní aktivity pro bohaté (např. tenis, lyžování) byly v Československu přístupné pro masy“ (Müller, 2008: 189).

⁷⁸ Významné zlepšení ekonomické situace východního bloku, který v 70. letech hospodářsky doslova vzkvétal, bylo způsobeno zejména tzv. ropnými šoky, kdy došlo k výraznému růstu cen ropy na světových

Schopnost systému naplňovat základní životní potřeby postupně velmi rychle klesala. V souvislosti s tím se v druhé polovině 80. let začali (byť v poměrně omezeném počtu) aktivizovat i občané a místy otevřeně vystupovat proti režimu (Jirásek, 2003: 106). Nastolené trendy s potupujícími 80. léty dále zesilovaly. Vrcholem pak byly listopadové události roku 1989, kdy v reakci na brutální zásah státu proti studentům na Národní třídě propukly otevřené demonstrace nespokojených občanů po celé zemi. Za spouštěcí mechanismus však nelze označit pouze samotný vnitřní vývoj věcí, ale rovněž dění v okolních státech tzv. východního bloku⁷⁹.

5. 2. 3 Občanská společnost a faktor „My“ a „Oni“

Než si v závěru shrneme základní poznatky ohledně vývoje politické kultury v komunistickém období přibližně od poloviny 50. let, budeme svou pozornost stručně věnovat ještě dvěma dílčím oblastem politické kultury. Nejprve se pochopitelně budeme věnovat občanské společnosti, která je pro téma této práce důležitým předmětem zájmu a rovněž bližšímu popisu faktoru „My“ vs. „Oni“, který je pro výše nastíněné období typický a ne náhodou se zmínka o něm vícekrát objevila již ve výše nastíněném popisu komunistického období.

tržích; což bylo důsledkem chování Organizace zemí vyvážející ropu (OPEC), která omezovala těžbu a následný vývoz, aby tak uměle zvedla cenu černého zlata. Sovětský svaz, který ve velkém ropu vyvážel, na základě ropných šoků bohatl. Mohl pak finanční podporu poskytovat i svým satelitům. Po nástupu R. Reagana do úřadu prezidenta USA na počátku 80. let se zkušenost s ropnými šoky stala určující pro jeho boj s „říší zla“ – Reagan byl přesvědčen o tom, že socialistický systém je neefektivní a SSSR bohatne jen díky nerostným surovinám – proto mj. rozhodl o extrémním zvýšení exportu americké ropy na světové trhy, čímž zásadně snížil vývozní zisky SSSR, což se negativně promítlo na ekonomické krizi SSSR a východního bloku v druhé polovině 80. let a způsobilo i jeho konečný pád (Nálevka, 2003: 211-213).

⁷⁹ Primárně v Německé demokratické republice (NDR), Polsku a Maďarsku. V Maďarsku či v Polsku (kulaté stoly v Polsku, liberalizační reformy v Maďarsku) docházelo k uvolňování režimu již delší dobu (již 1988/1989). Velký vliv však měl vývoj v NDR. Možnost německých občanů vycestovat na západ, díky skutečnosti, že Maďarsko otevřelo své západní hranice, obsazení velvyslanectví NSR obyvateli NDR v Praze a konečně symbolický pád Berlínské zdi 9. listopadu 1989 symbolizovaly pád jednoho z nejkonzervativnějších režimů v rámci celého východního bloku. Primárně tato změna naznačovala nejen změnu v okolí, ale i skutečnost, že režim v Československu již není neotřesitelný (Berghe, 1996: 170-190).

5. 2. 3. 1 „Občanská společnost“⁸⁰

Komunistický režim významně narušil fungování a rozvoj české občanské společnosti. Přestože po roce 1948 nedošlo k hromadnému rušení organizovaných spolků⁸¹, veškerá dobrovolná zájmová sdružení musela vstoupit do systému Národní fronty, plně ovládaného komunistickou stranou, díky čemuž měl stát absolutní přehled o jejich veškerých vnitřních i vnějších aktivitách a činnostech (Cabada, 2003: 177). Komunistický politický systém chtěl tímto ovládnout a mít pod kontrolou veškerý společenský a veřejný život v zemi. Všechny organizace a spolky tak byly pod přísnou kontrolou státu a neměly pochopitelně možnost jakkoli zasahovat do politiky či vystupovat jakkoli proti státu. Instituce „občanské společnosti“ tak ztratily schopnost vykonávat nejen svou kontrolní funkci a roli „hlídače státu“, ale naopak se k tomu navíc staly nástrojem v rukou státu, prostřednictvím kterého stát dohlížel, kontroloval a měl podrobný přehled doslova o každém občanovi státu. Tento stav se nezměnil ani v období normalizace. Zatímco stát přestal zasahovat a vstupovat do privátní sféry života občanů, sféru jejich organizovaného života (již ze samotné logiky věci) pochopitelně nadále kontrolovat musel. Subjekty „občanské společnosti“ tak nadále mohly vykonávat čistě nepolitickou aktivitu a navenek projevovat plnou loajalitu vůči státu, vládnoucímu režimu a komunistické straně.

Míra organizovanosti obyvatel Československa byla v komunistickém režimu i přesto značná, téměř každý občan byl (ze studijních, profesních či jiných důvodů) ve dvou či třech organizacích současně (Müller, 2008: 186). Vládnoucí elita tak měla naprostý přehled o chování „svých“ občanů. Komunistická strana tak de facto svým

⁸⁰ Pojem občanská společnost používám v této souvislosti raději v uvozovkách, jelikož občanskou společnost, tak jak význam tohoto sousloví chápali například klasičtí liberální demokraté již v 19. století či jak je chápán dnes, tj. v období po roce 1989, neměl s komunistickou realitou a organizací veřejného života téměř nic společného. Snad jedině formát občanské společnosti (tj. pouhou existenci organizací), její funkce, smysl a důvody existence však byly v komunistickém období diametrálně odlišné.

ovládnutím veřejné sféry zničila vztah občanů ke státu. Již tímto krokem tak vládnoucí režim zapustil kořeny toho, že občané později začali ve velkém vnímat svoji roli občana jako bezpředmětnou a beznadějnou a svůj vztah ke státu jako vztah „My“ (obyčejní občané) a „Oni“ (politici).

5. 2. 3. 2 Rozdělení společnosti na „My“ a „Oni“

Jak je nám již známo, s odcizením od státu měl český národ zkušenosti již v rámci Habsburské monarchie, v komunistickém období se tato historická zkušenost ukázala jako cenná pro „zvládnutí dvojího života“. Občané tak postupně rezignovali na veřejný život a stáhli se do soukromého (rodinného) života, kde již stát (strana) neměl (minimálně od dob normalizace) takovou moc. Většina občanů tak žila dvojí život, přičemž vyjádřit svůj skutečný názor mohli maximálně v soukromí, v rámci rodiny či mezi svými nejbližšími.

Výměnou za ekonomické a životní jistoty občané rezignovali na aktivní veřejný život, jehož řízení přenechali politickým elitám („Oni“). Nic na této skutečnosti neměnila ani rozsáhlá aktivita občanů ve sféře „občanské společnosti“. Ta totiž byla pouze nástrojem projevu loajality a mobilizace občanů, nebo její aktivity byly čistě nepolitického charakteru.

Na tomto vývoji a postupném prosazení štěpení „My“ a „Oni“ se ostatně projevují některé z dalších dlouhodobých českých vlastností, ovlivňujících českou politickou kulturu – zcela zjevné jsou v tomto období pragmatismus a blahořečení soukromé sféry. Jak výstižně k tomuto podotýká K. Müller: došlo tak k „*destrukci politické sféry a blahořečení soukromí*“ (Müller, 2008: 186).

⁸¹ Zrušeny byly jen některé ideologicky nepřijatelné organizace či organizace, které měly například vytvořeny pevné vazby na nepřátelský Západ (jako příklad lze uvést skautské hnutí).

5. 2. 4 Shrnutí

V období od konce 50. let, přes období „reformačních“ 60. let až po následné období normalizace a pád režimu v roce 1989 je možné vysledovat projevy mnoha starých faktorů politické kultury, které byly v tomto období utvrzovány. Zároveň se objevily některé, které byly pro českou politickou kulturu více či méně nové.

Do první skupiny je možné zařadit pasivitu občanů, která byla typická po celé toto období, s výjimkou období Pražského jara. Právě v tomto období lze vyzorovat další charakteristické rysy politické kultury: primárně se aktivita občanů ve vztahu k politické sféře probouzí v případě výrazně se zhoršujících ekonomických podmínek a schopnosti politických elit zajistit základní životní potřeby občanů. Provedené změny v roce 1968 opět vyvolaly vlnu velké euforie, nadšení a optimismu celé české společnosti, aby (po intervenci vojsk Varšavské smlouvy) velmi záhy bylo toto nadšení vystřídáno skepsí, rychlým odchodem a ztrátou zájmu o veřejný sektor, „předáním“ moci politickým elitám a zaměřením se na soukromou sféru života a zajištění vlastní (primárně materiální) existence. Pragmatismus, vysoká tolerance vůči (byť sebevíce neoblíbeným) politickým elitám, preference privátní sféry, upřednostnění materiálních hodnot před hodnotami morálními (svoboda apod.) či trend rostoucí aktivity a odporu vůči politické sféře ve chvíli jejich neschopnosti zajistit materiální potřeby a základní životní potřeby, byly znaky české politické kultury, které byly přítomny a lze je najít již v předešlých obdobích.

Novým faktorem je pak bezpochyby vnímání politických elit ze strany občanů. Zatímco v první republice byly politické elity vnímány jako morální osobnosti, autority hodné respektu a obdivu, během komunistického režimu se, primárně vinou nastavení vnitřních struktur

vládnoucí strany, které produkovaly politické elity různé intelektuální, morální a etické úrovně, toto vnímání výrazně proměnilo. V očích občanů ztratil politik (stranický „kádř“) gloriolu a často jakékoli zbytky úcty.

S tímto úzce souvisí i již zmiňovaný faktor vnímání vztahu občanů a politiků jako vztahu „My“ (bezmocní občané) a „Oni“ (politické elity). Byť tento znak lze v určité míře sledovat v českém prostředí již dříve, až v komunistickém období dostal skutečně plnohodnotný význam – tj. úplné oddělení občanů a politiků a sféry privátní a sféry veřejné. Tento fakt byl poté pozorovatelný na specifickém vztahu mezi státem a občanskou společností, který byl zcela nový. Zájmové organizace přestaly hrát roli náhražky státu či pouze podporovatele státu, ale nově byly primárně státem využívány nejen k podpoře státu, ale rovněž státu sloužily ke kontrole života a názorů občanů a k jejich mobilizaci. Z mnoha zájmových skupin se tak během období komunismu staly skupiny zcela bez obsahu, jejichž účelem byla např. organizace a masové projevy loajality a podpory státu a vládnoucími elitám či jiné, době a režimu poplatné aktivity.

6 POLITICKÁ KULTURA PO ROCE 1989

Rok 1989 a sametová revoluce je jednou z nejvýznamnějších historických událostí moderních českých dějin, která dala českému národu po dlouhém období absence základních svobod a demokratických principů po roce 1938 možnost opět znovubudovat demokracii.

V období po sametové revoluci proběhla poměrně rychlá transformace právního a hospodářského systému a to do podoby, která odpovídá základním představám a standardům, kladeným obecně v západním světě na právně, svobodně a demokraticky fungující systém. Formální naplnění standardních pravidel je však věc jedna a praktické chování aktérů v systému pak věc druhá, pro konečnou podobu a fungování systému však mnohem důležitější⁸². Existující tradice, zvyky či myšlenkové představy aktérů jsou pak hlavním činitelem, který jejich chování v systému přímo ovlivňuje. Politická kultura je tak nepochybně důležitým faktorem, který ovlivňuje podobu a fungování politického systému jako celku.

Výše jsme si nastínili základní vývojové trendy politické kultury, kterými česká politická kultura prošla během nedemokratického období. „Zděděná“ podoba politické kultury a její základní znaky však nebyly z pohledu rychlé transformace a rychlého přiblížení se fungování systému po vzoru západních demokracií až tolik příznivé. Než se podíváme na

⁸² Zjednodušeně tuto skutečnost vystihuje tradiční tvrzení, že existující zákony jsou jedna věc, jejich respektování a vymahatelnost pak věc druhá. Zcela výstižně tuto skutečnost pak vystihuje citace K. Müllera: „*zkušenost po zhroutilí komunistického režimu v roce 1989 jasně ukázala, že odstranění totalitního režimu nevede automaticky ke vzniku vitální a dynamické občanské společnosti, ale k uvolnění a zviditelnění ustálených vzorců jednání a myšlení (stereotypů) a k jejich transformaci v nových společenských a politických podmínkách*“ (Müller, 2008: 189).

samotný popis a analýzu polistopadového vývoje, dovolím si nyní drobnou odbočku, přeskočím celé analyzované období a podívám se na to, jaká je spokojenost s praktickým fungováním demokracie v současné době. Jak je vidno z následující tabulky (tab. 2), v této otázce je česká společnost daleko od optimálního stavu. Po více než dvaceti letech budování demokracie je více než polovina občanů ČR (53%) stále nespokojena s jejím fungováním. Závažnější však je, že tento trend se v posledních letech příliš nemění a pokud ano, tak z pohledu demokracie spíše negativním směrem (opět viz tab. 2). Je tedy otázkou, jakou roli v tomto hraje „zděděná“ politická kultura či zda je její role omezena, politická kultura se během zmíněného období změnila a není primární příčinou negativního vnímání současného demokratického systému v ČR⁸³.

Tab. 3: **Spokojenost s fungováním demokracie v ČR** (srovnání v %)

	12/04	02/07	02/08	02/09	02/10	02/11	02/12
rozhodně spokojen	1	4	4	6	4	8	5
spíše spokojen	39	46	44	42	39	43	38
spíše nespokojen	48	34	37	35	38	35	37
rozhodně nespokojen	7	11	13	13	15	11	16
spokojen/nespokojen	40/55	50/46	48/50	48/48	43/53	51/46	43/53

Pozn.: Dopočet do 100 % tvoří odpovědi „nevím“.

Zdroj: (Đurđovič, 2012: 2)

6. 1 Občanská společnost – obroda a vývoj

Jak jsem nastínil již v předchozích částech této práce, v budování kvalitní demokracie a potažmo politické kultury hraje velice důležitou roli aktivní občanská společnost, ta mohla, díky znovunabytým základním právům (jako jsou např. svoboda projevu, svoboda sdružování, právo na alternativní informace) hrát aktivní roli a působit jako aktivní a důležitý aktér jak v procesu rozhodování, tak v politickém životě země jako

⁸³ Zde je nutné poznamenat, že samotné negativní vnímání současného stavu může být projevem politické kultury jako takové, např. v podobě tradičního kritického vnímání či negativismu obyvatelstva. Zda je toto případ české společnosti se pokusím odhalit či alespoň naznačit v následující části práce.

takovém. Občanský sektor ovšem na základě negativní zkušenosti z předlistopadových let, kdy organizovanou společnost zcela ovládl stát, a občané již nebyli nově v demokratickém režimu nuceni z profesních či jiných důvodů být členem nějaké organizace takového typu, zaznamenala organizovaná společnost již v počátečních měsících nového státu významný kvantitativní pokles členů a zpočátku i organizací. Tento trend však brzy ustal a krátce po roce 1989 došlo ke kvantitativnímu nárůstu počtu organizací občanské společnosti, to ovšem nevypovídá o participaci občanů, která je ve srovnání se zahraničím⁸⁴ stále nízká (viz níže) (Pospíšilová, 2010: 117-118).

Komunistický režim v lidech vytvořil přesvědčení, které u mnohých přetrvává dodnes, a sice že angažování se ve věcech veřejných vede k omezování vlastní svobody. Přesto však povědomí o občanských svobodách, jež měly předchozí generace, se komunistickému režimu nepodařilo odstranit ani u mladších generací, které o nich mohly vědět jen z doslechu. Pouze povědomí ovšem nevede k jejich uplatňování a správnému užívání (Možný, 2002: 119-120).

Současná politická kultura českého národa a vývoj české občanské společnosti je ovlivněn několika historickými faktory, které dosud přetrvávají v myšlení české veřejnosti. Po pádu komunistického režimu došlo v české společnosti k procesu znovuobjevování univerzálních hodnot, jakými jsou demokracie a svoboda, přesto však *„zkušenost po zhroutilí komunistického režimu v roce 1989 jasně ukázala, že odstranění totalitního režimu nevede automaticky ke vzniku vitální a dynamické občanské společnosti, ale k uvolnění a zviditelnění ustálených vzorců jednání a myšlení (stereotypů) a k jejich transformaci v nových společenských a politických podmínkách“* (Müller, 2008: 189).

⁸⁴ Ve Švédsku je zapojeno do občanských sdružení 48% dospělé populace, přes 30% ve Spojených státech, Norsku či Nizozemsku, v ČR je to pouze 15% Čechů a Moravanů (Možný, 2002: 124).

Politolog Ralf Dahrendorf uvedl ve své knize „Úvahy o revoluci v Evropě“ (1991) známou teorii tří šestek, kde označil vývoj v oblasti přeměny politické kultury (změna názorů, hodnot a postojů), za dlouhodobý kontinuální proces trvající šedesát let (naopak legislativní a ekonomická transformace trvají podle Dahrendorfa šest měsíců, resp. šest let). Poměrně dlouhou dobu potřebnou k transformaci politické kultury Dahrendorf zdůvodňuje nutností generační obměny. Dahrendorfův požadavek na nutnost obměny generací není pochopitelně vůbec překvapivý. Jasně dokládá, že povaha politické kultury je oproti jiným aspektům politického systému zcela specifická. Stereotypy jsou každodenním zvykem, tradicí, jsou ukotveny hluboko v povaze a myšlení lidí. A nelze je „mávnutím kouzelného proutku“, např. přijetím sebelepších zákonů či „na rozkaz“ změnit (Dahrendorf, 1991: 16).

Přestože Českou republiku můžeme označit jako demokratickou zemi (s vědomím řady nedostatků), český občanský sektor stále plně nesplňuje (Brokl dle Müller, 2002: 198) základní demokratické standardy a funkce jako je tomu ve stabilních a dlouhodobě demokratických systémech západní Evropy (funkce legitimizační, participační, kontrolní). Vezmeme-li v potaz Tocquevillovo chápání moderní demokracie, pro jejíž fungování v podmínkách svobody je nezbytná silná občanská společnost, která občany chrání před svévolným konáním státu a jeho institucemi, může být nefunkčnost českého občanského sektoru z dlouhodobého hlediska významným problémem při dalším vývoji české demokracie a české politické kultury.

Pomalý rozvoj občanské společnosti v ČR je způsoben několika faktory. V myšlení českých občanů a v české společnosti je nadále pevně zakotveno rozdělení na širokou veřejnost („My“) a úzkou rovinu politiky („Oni“). Ze zakořeněnosti faktoru „My a Oni“ vyplývá pasivní přístup občanů k věcem veřejným a jejich nedůvěra v to, že vlastní aktivitou lze

něco změnit. L. Pye hovoří o tzv. “traumatizované” politické kultuře, kdy lidé vycházejí ze svých špatných zkušeností z dob totality, jsou často cyničtí k některým jevům státního systému a mají málo důvěry, např. k normám týkající se kolektivního chování (Pye, 2003: 10).

Dalším důvodem je i ta skutečnost, že česká společnost zůstává v důsledku historických zkušeností stále poměrně vysoce etatistická⁸⁵. Občanská pasivita ve vztahu k aktivitám občanské společnosti je tak způsobena tím, že občané požadují, aby jakýkoliv jejich problém či záležitost, s kterou jsou nespokojeni, vyřešil stát. Při takovémto způsobu myšlení pak považují svoji vlastní aktivitu v zájmu ovlivnění nápravy veřejných věcí či zájmů za dehonestující a ponižující, jelikož toto je považováno za prioritní povinnost státu.

V českých podmínkách sice nemusel být občanský sektor znovubudován od samých základů. Jeho tradice sahá již do dob habsburské nadvlády, přes období první republiky a již zmíněný systém Národní fronty, díky němuž KSCĚ občanský sektor zcela ovládla a tím významně na několik desetiletí narušila jeho fungování. Díky existenci poměrně bohaté struktury řady organizací před rokem 1989 (v rámci zmíněné Národní fronty), mohla řada organizací zprostředkovávající zájmy mezi občany a státem dále snadno pokračovat ve svém působení (i se stávající členskou základnou) a pouze se transformovat tak, aby to odpovídalo požadavkům nového, svobodného a demokratického prostředí. Vedle těchto organizací pak obnovila činnost některá prvorepubliková sdružení, která byla komunistickým režimem (většinou z ideologických důvodů a neslučitelnosti jejich další existence s principy komunismu a socialistické společnosti) zakázána. Rovněž vznikla také

⁸⁵ Podporuje aktivní zásahy státu do života občanů, to vystihl již K. Čapek v období první republiky, když napsal: „*všechno čekáme jenom od státu, všechno mu ukládáme*“ (Čapek, 1991: 89), v komunistickém období se toto nezměnilo, ba naopak, a v české společnosti tento faktor nadále přetrvává.

celá řada občanských sdružení⁸⁶, která vznikla zcela nově, bez jakékoli tradice či návaznosti na předešlá období vývoje občanského sektoru.

I přes tento kvantitativní nárůst je však občanská společnost v České republice velmi slabá a míra účasti občanů ve věcech veřejných poměrně nízká. Jak kontinuálně a pravidelně potvrzují četné průzkumy veřejného mínění, přibližně 70 % občanů není členem žádné organizace. Členem alespoň jednoho typu organizace je přibližně 25% občanů přičemž 4,1% je členem minimálně dvou typů organizací (viz níže tab. 3).

Tab. 4: Členství v organizacích (v %)

Typ organizace	členství v %
Zájmová organizace, klub	22,6
Sportovní organizace, klub	18
Odbory	10,2
Politická strana	6,7
Místní sdružení	4,8
Profesní sdružení	4,8
Náboženská organizace	3,7
Studentské sdružení	1,3
Ekologické hnutí	1,2
Společenské, politické hnutí	1,2
Jiná organizace	3,3

Zdroj: (Chludilová, 2002: 3)

Jak vyplývá z uvedené tabulky, členská základna politických stran je např. v porovnání s obdobím první republiky velice nízká. To je způsobeno tím, že nově vzniklé strany byly po roce 1989 vytvořeny shora, nejsou tudíž masové na rozdíl od prvorepublikových stran. Současné politické strany rovněž nemají vytvořený tzv. pilířový systém, který by jim v již nestraničských občanských sdruženích profiloval nové členy. Současné parlamentní strany také nemají příliš rozvinutou síť místních organizací v obcích, což vede často k úspěchu nezávislých kandidátů

⁸⁶ V roce 1990 jich bylo na území dnešní České republiky 3 879 v roce 1999 již 38 072, rovněž významně

v komunální politice (www.volby.cz)⁸⁷. Tento deficit se pak projevuje nedostatkem vyzrálých politických osobností.

6. 2 Nedůvěra vůči politické sféře aneb Pokračování „My“ vs. „Oni“

Hlavní příčinou neangažovanosti občanů je však nízká popularita samotné politiky a nedůvěra vůči politickým stranám, která je odrazem historické paměti z období první republiky a komunistického režimu. Rovněž stranictví jako takové je, v důsledku zkušeností s působením a fungováním „strany“⁸⁸ (tedy KSČ) v předchozím komunistickém období, vnímáno veřejností negativně. Jak v této souvislosti uvádí V. Dvořáková *„reprodukuje se chápání, že politická strana představuje pro své straníky cosi jako sociální výtah; být ve správnou dobu ve správné straně, znamená zvýhodněné postavení, je to jistý sociální kapitál. Mnoho občanů strany vnímá tak, že si žijí vlastním (uzavřeným) životem a vznáší se kdesi nad společností, že jsou výrazně odtržené od problémů většiny občanů“* (Dvořáková, 2009: 43). Je nutné ovšem poznamenat, že v souvislosti s negativními konotacemi pojmů politická strana a stranictví svoji roli sehrává rovněž soudobé chování politických stran⁸⁹.

Negativní postoje vůči politickým stranám a stranictví jako takovému a soudobá zkušenost s principy panujícími v období komunistické nadvlády inspirovaly V. Havla a mnohé disidenty z řad českých intelektuálů k formulování nejen ideálů o nepolitické politice, ale rovněž k projevu odporu vůči instituci politické strany jako takové. Havlovo myšlení bylo přímo namířeno na odstranění, dle jeho názoru, negativního

rostl počet nadací a obecně prospěšných společností (Možný, 2002: 123).

⁸⁷ Dostupné na: <http://volby.cz/pls/kv2010/kv22?xjazyk=CZ&xid=0&xv=23>, 10. 4. 2012

⁸⁸ Dříve se tento pojem běžně používal.

⁸⁹ Občané se domnívají, že lidé do politických stran vstupují kvůli získání kontaktu (87%), výhodných pozic a pozdějšímu profesnímu uplatnění (84%) či kvůli finančnímu zisku (81%). *„U posledně jmenovaného důvodu je navíc možné vidět největší podíl rozhodně kladných odpovědí (43%)“* (Tabery, 2010: 1).

působení politických stran na organizaci a podobu politického života v českém (československém) prostředí. Není proto překvapující, že Občanské fórum (OF)⁹⁰, jehož ústřední osobností se na samotném počátku jeho existence V. Havel stal, kandidovalo v prvních svobodných volbách v polovině roku 1990 s volebním heslem: „Strany jsou pro straníky, Občanské fórum je pro všechny“, které se nezapomenutelně vrylo do paměti českého národa.

Reakce společnosti v prvních svobodných volbách (1990) byla zřejmá, společnost svou podporou 53, 15% Občanskému fóru v české části země a na Slovensku Veřejnosti proti násilí 32, 5% řekla jasné „NE“ Komunistické straně Československa, která obdržela 13, 48% hlasů na českém území a na Slovensku 13, 8 %, to vše při neopakovatelné volební účasti přesahující 95% (www.volby.cz)⁹¹. Společnost se tak jednoznačně přiklonila k demokracii a ideálům kapitalistické společnosti a prokázala tak velký zájem o politiku a politickou aktivitu (volební účast se ovšem postupně začala s upadající revoluční euforií a dostavující se nedůvěrou v politiku a politické instituce snižovat).

6. 3 Volby 1992 a zavedení dominantní role politických stran – cesta k partitokracii?

Jak se následně prokázalo, hlasy pro OF byly ze strany Čechů primárně skutečně hlasy proti Komunistické straně Československa a již ne tolik pro nehmataelné hodnoty a principy, které reprezentoval V. Havel a osoby z jeho blízkého okolí z disentu, a které byly rovněž zakotveny v hesle „Strany jsou pro straníky, Občanské fórum je pro všechny“.

⁹⁰ Občanské fórum bylo politické hnutí, které vzniklo jako produkt revolučního kvasu, nemělo jasnou ideologickou ani hierarchickou strukturu, jeho ideologie byla postavená na porážce KSČ. Krátce po volbách v roce 1990 se toto hnutí, složené převážně z centristů a bývalých disidentů začalo díky tehdejšímu ministru financí V. Klausovi, který měl podporu tzv. Meziparlamentního klubu demokratické pravice, transformovat do pravicové politické strany. Oponenti V. Klause vytvořili platformu s názvem Občanské hnutí, V. Klaus krátce poté se svými příznivci založil ODS (Červenka, 2009: 13).

⁹¹ dostupné na: <http://volby.cz/pls/sl1990/u4>, 10. 3. 2012

V dalších volbách v roce 1992, následujících již po rozpadu OF, zvítězil Václav Klaus a jím založená politická strana ODS, která reprezentovala zcela jiný názor na roli politických stran, občanů a občanské společnosti⁹² ve veřejném a politickém životě ČR. Na úkor ideálu o občanské angažovanosti (reprezentovaném mj. Občanským hnutím či prezidentem V. Havlem) zvítězila v českém prostředí politická strana, která vnímala ideály demokracie minimalisticky – nabízela tedy ideál o dominanci politických stran, o politickém prostoru jako o jejich výhradním prostoru či jako jediných legitimně zvolených aktérech, o jediných aktérech disponujících díky volbám lidovým mandátem rozhodovat a činit rozhodnutí – a vedle toho nabízela program neoliberálních ekonomických reforem (primárně rychlou ekonomickou transformaci), ideály o rychlém ekonomickém růstu země. Mimo to měla ODS v čele silného a charismatického lídra⁹³. Lze říci, že občané již v druhých parlamentních volbách v ČR upřednostnili primárně materiální hodnoty⁹⁴ před revolučními ideály „nepolitické politiky či vlády aktivních občanů“. Na místo revolučních ideálů a hesel typu „strany jsou pro straníky“ z období sametové revoluce v českém prostředí velmi záhy vítězí strana, která naopak vidí strany jako dominantní aktéry.

I po pádu komunistického režimu tak politické strany získaly dominantní postavení v systému, zatímco občanský sektor byl (téměř

⁹² Václav Klaus nahlížel a nahlíží na občanskou společnost na rozdíl např. od Václava Havla velice kriticky „*Občanská společnost*“ (...) není „*společností občanů*“ a nemá nic společného s klasickým liberálním konceptem občanství. Jedná se o pokus elit získat podíl na vládnutí neliberálním způsobem“ (Klaus, 2012), dostupné na: <http://www.klaus.cz/clanky/3048>, 16. 3. 2012; zatímco Václav Havel o občanské společnosti říkal: „*Občanská společnost* (...) má v zásadě dvojitý význam: za prvé umožňuje lidské bytosti, aby byla sama sebou ve všech svých dimenzích, tedy i jako tvor společenský, který chce být tisícovým způsobem účasten na životě komunity, v níž žije, za druhé působí jako skutečná záruka politické stability. Platí totiž, že čím jsou rozvinutější všechny organismy, instituce i nástroje občanské společnosti, tím je tato společnost odolnější proti nejrůznějším politickým vichřicím či zvrátům. Nebylo náhodou, že nejbrutálnější útok vedl komunismus právě proti občanské společnosti: dobře totiž věděl, že jeho největším nepřítelem není ten či onen nekomunistický politik, ale otevřená a odzvola se svéprávně strukturující, a tudíž velmi těžko zmanipulovatelná společnost“ (Havel, 1997), dostupné na: http://www.vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=projevy&val=144_projevy.html&typ=HTML, 16. 3. 2012

⁹³ I tato skutečnost je velmi důležitá, jelikož, jak dodává mj. V. Prorok, v českém prostředí „*lidé podporují určité hodnoty (ideologie) v závislosti na osobnostech*“ (Prorok, 2000: 123).

dobrovolně) odložen na „druhou kolej“ a de facto vyloučen z politického rozhodování⁹⁵. To bylo pochopitelně primárně způsobeno kritickým přístupem k občanské společnosti, jež zastávala pravicová liberální vláda vedená charismatickým ministerským předsedou Václavem Klausem, jež byla u moci v první polovině 90. let, jejíž názory společnost přijímala a respektovala. To se projevilo, v porovnání s ostatními postkomunistickými zeměmi střední Evropy, neobvykle vysokou podporou nejen ODS⁹⁶, ale obecně pravicových stran (Cabada, 2003: 176). Pojem „levice“ získal v souvislosti s asociací s minulým režimem téměř pejorativní označení, čehož dokázala pravice s odkazem na protireformovost levicových stran, celkem dobře využít. Vládní politika byla v první polovině devadesátých let přijímána veřejností pozitivně až nekriticky (často se mluvilo o tom, že Česká republika je hospodářským tygrem středoevropského prostoru, že během pouhého jednoho desetiletí se vyrovná či dokonce předežene ekonomickou úroveň Rakouska apod.). Vláda se tak mohla těšit více než 50% podpoře; opozice postupně začínala získávat protestní hlasy od lidí, jejichž socioekonomická situace se v důsledku přechodu k tržnímu hospodářství začala zhoršovat (Červenka, 2009: 6).

K vyrovnání sil mezi pravicí a levicí dochází až v druhé polovině 90. let, kdy již ekonomická transformace nemá jen své vítěze, ale má již své poražené. V důsledku postupné stratifikace společnosti již hlavní roli při hlasování občanů hraje jejich vlastní pozice na socioekonomickém žebříčku a reálná pozice v systému, nikoli kulturně podmíněné ideály a hodnoty, bez opory v každodenní realitě života každého jednotlivého občana. (Večerník, 1998: 93-94).

⁹⁴ O tomto faktu hovoří i to, že již v roce 1992 se hlavní diskuze předvolebních kampaní odehrávala kolem otázky ekonomické transformace a jejího zahájení.

⁹⁵ Pokud se podíváme níže na popis vývoje české politiky po roce 1992, můžeme vidět, že tento trend zůstává v platnosti dosud. I další nastíněný vývoj lze klidně označit nejen vývojem české politiky, ale stejně tak za vývoj české stranické politiky. Lze konstatovat, že od roku 1992 jsou nadále hlavními aktéry české politiky politické strany (bez ohledu na to, zdali vládne pravicová či levicová vláda). Velkou měrou se na tomto výsledku však podepsala tradiční česká politická kultura a její stereotypy.

⁹⁶ V letech 1992-1996 v českém stranickém systému dominovala ODS (ve vládě společně s ODA a KDU-ČSL).

V roce 1996 dokázala nejsilnější (pravice) strana ODS obhájit své vítězství, postavení pravicové vlády (ODS, ODA, KDU-ČSL) však nebylo tak silné jako v předchozím volebním období, jelikož měla již „pouze“ 99 poslaneckých mandátů, zbylých 101 měla ideologicky nesourodá opozice (ČSSD, KSČM, SPR-RSČ)⁹⁷, vláda tak mohla vládnout jen díky toleranci ČSSD, která však požadovala větší kontrolu vlády a řadu významných postů např. post předsedy Poslanecké sněmovny PČR. Postupně se tak v české společnosti začala „obnovovat rovnováha mezi liberálními a paternalistickými hodnotami“ (Prorok, 2002: 127). V roce 1997 došlo uvnitř vládní koalice k neshodám, které podtrhovala ekonomická krize, došlo k výraznému nárůstu inflace, nezaměstnanosti, poklesu reálných mezd a hrubého domácího produktu⁹⁸. Tento vývoj způsobil rozpad vládní koalice i samotné ODS a vedl k předčasným volbám (1998), ve kterých zvítězila ČSSD, která po několika neúspěšných pokusech sestavit vládu s KDU-ČSL a US, uzavřela překvapivě s hlavním politickým soupeřem, pravicovou, liberálně-konzervativní ODS „Smlouvu o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice“ (známou spíše jako tzv. opoziční smlouva⁹⁹), na základě které se předseda ČSSD M. Zeman stal ministerským předsedou menšinové vlády¹⁰⁰ ČSSD tolerované ODS. Jednalo se o překvapivou dohodu dvou dominantních, ale ideologicky odlišných politických stran, která vyvolala vlnu protestních reakcí a byla podrobena ostré kritice, protože obě strany během volební kampaně sváděly na první pohled téměř nesmiřitelný předvolební boj.

⁹⁷ Občanská demokratická aliance (ODA), Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová (KDU-ČSL), Česká strana sociálně demokratická (ČSSD), Komunistická strana Čech a Moravy (KSČM), Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa (SPR-RSČ).

⁹⁸ dostupné na: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr_od_roku_1989, 10. 3. 2012.

⁹⁹ Na tzv. opoziční smlouvě bylo problematické zejména to, že opozice se dopředu vzdala svého práva na vyslovení nedůvěry vládě. Dále také to, že ČSSD a ODS se snažila oslabit ústavním zákonem postavení menších politických stran, to ovšem Ústavní soud nepovolil. Dalším negativním prvkem bylo ustoupení od „akce čisté ruce“ (boj s korupcí sahající do nejvyšších státních míst) (Dvořáková, 2009: 46).

¹⁰⁰ Postavení menšinové vlády je komplikované v tom, že pro každý návrh musí získávat podporu napříč politickým spektrem a je tak nucena vytvářet konsensus.

Podstatné pro téma této práce, zabývající se politickou kulturou je, že nastíněný stav vedl ke změně nálady ve společnosti, kterou Václav Havel jednoduše charakterizoval jako „*blbou náladu*“ (Havel, 1997). Což je patrné i z hodnocení jednotlivých polistopadových let občany níže v tabulce, kdy rok 1997 byl společností hodnocen jednoznačně jako špatný.

Tab. 5: **Domníváte se, že rok.... byl pro společnost**

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Dobrý	45	26	18	36	37	43	35	8
Napůl	35	38	40	37	46	39	44	30
Špatný	19	35	40	23	15	15	19	61

Zdroj: Prorok, 2002: 128

ČSSD v následujících volbách (2002) potvrdila své vítězství a sestavila většinovou koaliční vládu s KDU-ČSL a US, které se již nebránily spolupráci. ODS však ve volbách oslabila, což vyhodnotila jako důsledek své podpory levicové vládě Miloše Zemana. To vedlo ve volebním období 2002-2006 k nulové toleranci vlády ze strany ODS, která vedla k silné polarizaci vztahů mezi politiky, politickými stranami i občany a celkovému negativnímu vnímání politiky¹⁰¹. Tento krok ODS nemůže být překvapivý. I dosud nejviditelnější zkušenost ODS s opoziční smlouvou prokazuje obecný trend, který například analytik Sociologického ústavu Akademie věd ČR J. Červenka označuje za jeden ze základních znaků stranické soutěže v ČR v celém polistopadovém období. Červenka přímo tvrdí, že „*vývoj a volební výsledky v průběhu celého období od roku 1989 ukazují, že právě politicky vyhraněný, konfrontační a mobilizující styl politiky, komunikace a vedení kampaně přináší politickým stranám zpravidla lepší výsledky ve volbách*“ (Červenka, 2009: 7).

¹⁰¹ Jak ukazovaly tehdejší výzkumy veřejného mínění „*s politickou situací v ČR bylo koncem září (2002 – pozn. autora) podle vlastního vyjádření spokojeno 37% dotázaných (...), nespokojenost vyjádřilo 58% (...), nevědělo 5%*“ (Kunštát, 2002: 1).

Přes projevovanou nespokojenost občanů s politickou situací (viz výše výzkumy veřejného mínění) však společnost až na pár výjimek zůstává vůči politické sféře a státu ovládaného politickými stranami velmi pasivní. Vznik i přetrvávání této skutečnosti je dle mého názoru způsobena do velké míry existující politickou kulturou a zakořeněnými stereotypy. Primárně se jedná o výše nastíněné vnímání vztahů občanů a politiků jako vztahu „My“ a „Oni“, a z něho vyplývající nevíra v možnost svojí vlastní aktivitou cokoli změnit. Dále bezpochyby svoji roli hraje vnímání a tradice občanské společnosti, která po dlouhou dobu české historie (de facto nikdy před rokem 1989) neplnila roli, kterou by plnit primárně měla. Občané v ČR proto nejen, že ve velkém nevstupují přímo do organizací občanské společnosti, ale rovněž (což je stejně důležité) neprojevují přílišný zájem se na akcích občanských organizací aktivně podílet a svou účastí vyjádřit svůj názor a podpořit tyto aktivity.

6. 4 „Aktivita“ občanů a občanského sektoru v politickém prostoru

Z výše řečeného proto není příliš překvapivé, že zatím pouze několika iniciativám se během více jak dvou desetiletí polistopadového vývoje podařilo zmobilizovat velmi pasivní a neaktivní občany. Na nespokojenost s vládní politikou reagovaly např. odbory na podzim v roce 1997 generální stávkou železničářů, učitelů a zdravotníků, kdy na 100 tisíc občanů demonstrovalo na Staroměstském náměstí¹⁰² s cílem dosáhnout svých sociálně-ekonomických požadavků (Vodička, 2003: 195). Je tedy patrné, že občané se začali mobilizovat a aktivně ovlivňovat věci veřejné až v době, kdy se obávali, že stát svojí politikou zásadním způsobem ohrožuje primárně jejich finanční situaci a životní úroveň. Tento trend ostatně můžeme vysledovat již v předešlých obdobích – podobným důvodem, který mobilizoval pasivní občany, byla i již zmíněná

¹⁰² Dosud nejvíce od Listopadu 1989.

měnová reforma v roce 1953 či sociální stávky dělníků během první republiky.

O dva roky později (1999), kdy došlo v návaznosti na zmíněný podpis tzv. opoziční smlouvy k výraznému prohloubení už tak v českém prostředí nízké důvěry v politiku, se podařilo na krátký čas mobilizovat občany „nezávislým iniciativám“. Občany dokázala probudit k aktivitě občanská iniciativa Impuls 99. Pod petici prohlášení občanské iniciativy *Impuls 99* se podepsalo na 5 000 občanů. Iničiátoři iniciativy (T. Halík, J. Pehe a další) chtěli dle svých slov „*přispívat k většímu rozvoji tvůrčího potenciálu občanské společnosti, překonávat pocity bezmoci a znechucení*“¹⁰³. Priority viděli v integraci ČR do evropských struktur, v posílení občanské společnosti, zlepšení mezilidských vztahů, v decentralizaci a posílení pravomocí regionálních samospráv, ve zlepšení stavu justice, boje s korupcí a v péči o vzdělanost obyvatel¹⁰⁴.

Druhou podobnou akcí v témže roce byla výzva *Děkujeme, odejděte!*, jež iniciovali studentští vůdci z Listopadu 1989 (M. Mejstřík, Š. Pánek a další), jejich sympatizantem byl i prezident V. Havel (Šanc, 2005: 137), která požadovala ukončení tzv. opoziční smlouvy a odchod předsedy ČSSD Miloše Zemana a předsedy ODS Václava Klause z politiky a příchod nových tváří do nejvyšší politiky. Tato iniciativa tak napadala i uzavřenost politického procesu a kartelizaci politiky v ČR, která byla do velké míry již výše nastíněnou problematikou vnitřní organizace a funkčních mechanismů uvnitř politických stran, která odrazuje mnohé občany od aktivního podílu na věcech veřejných prostřednictvím nejen politických stran, ale de facto obecně od jakéhokoli aktivismu. Ani tato skutečnost není záležitostí ryze polistopadového vývoje v ČR, ale má kořeny v historii. Kartelizaci politiky a problémy s vnitřními principy a rekrutací nových (politických) elit můžeme nalézt jak v partitokratickém

¹⁰³Hlavními autory textu IMPULS 99 byli T. Halík, J. Pehe, J. Šmídová. Celé znění textu dostupné na: domaci.aspx?c=990723_131203_domaci_lsd, 10. 3. 2012.

¹⁰⁴ tamtéž

období první republiky, tak jej lze pozorovat v komunistickém období, kdy vládnoucí strana trpěla problémem gerontokracie, který byl zcela veřejnou (občany do očí "bijící") a nikterak neutajovanou skutečností¹⁰⁵.

Byť se oběma výše uvedeným iniciativám v roce 1999 podařilo získat určitou podporu občanů a zájem médií, nedokázaly si jak tuto, podporu, tak zájem dlouhodobě udržet a jejich myšlenky a požadavky velmi rychle zapadly¹⁰⁶. I zde se nabízí paralela s tím, co jsme si uvedli již jako jednu z typických českých vlastností, kterou tak výstižně popsal F. Peroutka, který psal, že Češi se velmi rychle pro něco vzplanou, ale velmi rychle jejich zájem ochabne a zmizí. Na případě obou iniciativ se zdá, že tato vlastnost je typická i pro současnost a bezpochyby ještě stěžuje občanským iniciativám podobného typu možnost výrazného prosazení se a ovlivnění politického procesu v ČR.

Z velkého důvodu je výše nastíněný rys české povahy ve spojitosti se zakořeněnou partitokracií a nedůvěrou ve schopnost aktivním způsobem změnit politiku a rozhodování (tradiční štěpení „My“ a „Oni“) hlavním důvodem rychlého zmizení těchto aktivit bez zásadního ovlivnění kritizovaného stavu věcí. Tento závěr potvrzují mj. i závěry některých odborníků či novinářů, kteří se podrobněji zabývali osudem obou občanských iniciativ. Pokud definovali hlavní důvod jejich rychlého konce a příčinu jejich rychlého opuštění politické scény, jako hlavní zdůvodnění ve většině nalézají v tom, že se ani jedné iniciativě nepodařilo rychle, ještě v době mediálního zájmu a podpory občanů, transformovat

¹⁰⁵ Tato skutečnost byla daná vnitřními mechanismy vládnoucí komunistické strany, které ukotvovaly jasná pravidla pro rekrutaci stranických elit. Dle těchto pravidel nebylo de facto, až na výjimky (známosti apod.) získat vysokou funkci ve straně, resp. ve státě, dokud člen strany dlouhodobě neprokázal svou oddanost straně, pevnost svých postojů či věrnost jí prosazované ideologii. Tento proces, podobný jako princip kandidátního listu, při jeho samotném vstupu do strany, mohl trvat mnoho let, mnohdy i několik desetiletí. Výsledkem ve spojení se složitou vnitřní hierarchií strany se na úplně nejdůležitější posty dostávali lidé již v poměrně pokročilém věku a systém na první pohled skutečně připomínal gerontokracii.

¹⁰⁶ Čech je schopen nadšení, ale jen pokud je úspěch možný a cíl blízký (Chalupný, 1932: 74).

v politickou stranu. Jejich „*vliv na politické dění se (tak) záhy vytratil*“ (Šanc, 2005: 137).

Díky získaným poznatkům o české politické kultury nemůže být tento závěr vůbec překvapivý. Tradiční české vlastnosti (nestálost, rychlé opadnutí zájmu a nadšení v případě, že nejsou velmi rychle viditelné a hmatatelné výsledky jednání) společně s mnohými stereotypy (nedůvěra jedince ve vlastní schopnost něco aktivně v politickém procesu změnit, štěpení „My“ a „Oni“) a společně s politickou tradicí (partitokracie) nutně vytváří prostředí, které je velmi problematické pro úspěšné působení politických aktérů v jiné podobě nežli v podobě politické strany. Lze zjednodušeně říci, že jiné subjekty aktivní v politickém procesu nežli přímo politické strany připadají Čechům i v současnosti přinejmenším zvláštní.

Tento postoj české veřejnosti k politickým stranám a ostatním politickým aktérům můžeme vnímat jako návrat „ke starým pořádkům“. Česká společnost má více tendenci se stylizovat s politickou stranou, nežli s institucemi občanské sféry. To je způsobeno historickou zkušeností z prvorepublikového Československa, kdy politické strany hrály dominantní roli ve veškerém veřejném životě. V komunistickém Československu byla realitou nadvláda jedné politické strany. V obou těchto obdobích měly instituce občanské společnosti velice malý, téměř žádný vliv na vývoj celé české společnosti a pozici jedince v systému. Ani z pohledu politické kultury proto nemůže být překvapivý závěr, který konstatoval již před několika lety například politolog L. Cabada, že politické strany zpolitizovaly státní správu i veřejnou samosprávu, díky čemuž současná česká polistopadová „*demokracie vykazuje výraznou tendenci k proměně v partitokracii*“ (Cabada, 2003: 180).

6. 5 Zájem o politiku po listopadu 1989 vs. politická pasivita

Neznamená to však, že by se čeští občané o politickou situaci nezajímali a byla jim lhostejná. Jak dokládá tabulka níže, občané sledují veřejné dění. Až na krátké epizody typu občanských iniciativ na konci 90. let či několik výraznějších aktivních projevů se však čeští občané po roce 1989 do procesu politického rozhodování téměř nezapojují a omezují se na případnou pasivní kritiku. Jak je rovněž patrné z několika předešlých odstavců, pokud něco občany dokáže mobilizovat, pak je to primárně ohrožení zajištění jejich materiálních potřeb.

Tab. 6: Sledování informací o politice v médiích

	II/02	V/02	VI/02	X/02	II/07	II/08	II/09	II/10	II/12
často	27	24	26	24	39	27	36	34	34
někdy	33	34	33	35	35	35	37	37	37
zřídka	29	30	27	29	23	27	24	23	24

Zdroj: (Červenka, 2012: 3)

Naopak, jak nám názorně dokládá polistopadová zkušenost, velmi (dalo by se říci i zcela) pasivní jsou čeští občané v otázkách nemateriální povahy a veřejných otázkách, které se úzce nedotýkají jejich soukromých záležitostí (nemají dopad na životní úroveň a jejich každodenní život). V takovémto případě lze pozorovat v české společnosti trend k přenášení těchto otázek na stát, resp. na zvolené politické reprezentanty a případné omezení se na již zmíněnou kritiku. Je pochopitelné, že praktické příklady takového „nejednání“ občanů je pochopitelně těžké najít, ale pokud bychom hledali nějaký typický příklad, tak jej lze najít již na počátku 90. let. Nelze totiž nepoužít lepší názorný příklad, nežli proces rozdělení

Československa v roce 1992. Byť občané ČR (podobně jako občané SR) ve většině odmítali rozdělení společného státu¹⁰⁷, nakonec proti dohodě o rozdělení Československa mezi V. Klausem a V. Mečiarom nejen aktivně neprotestovali a nevyjádřili tak aktivně svůj nesouhlas s tímto rozhodnutím, dokonce zde ani nevzniklo žádné masové hnutí, které by například požadovalo alespoň rozhodnutí o rozdělení státu prostřednictvím referenda. Občané v této situaci zcela rezignovali a zcela přenechali rozhodování na zvolených politických elitách.

6. 6 Loajalita, tolerance a úcta vůči politickým elitám krátce po listopadu 1989 a později

Tento příklad tak potvrzuje, že v minimálně počátečních letech polistopadového vývoje můžeme nadále v české politické kultuře pozorovat poměrně velkou míru loajality, toleranci a respektu k politickým elitám. Tedy podobné charakteristiky, které jsme pozorovali již v období první republiky¹⁰⁸. Byť jsme vybrali jako příklad situaci již na počátku 90. let 20. století, nelze nalézt událost, která by významně hovořila o tom, že se ve výše uvedených charakteristikách něco výrazněji změnilo. Změnu lze pozorovat pouze v případě poslední, třetí charakteristiky – respektu k politickým elitám. Jak potvrzují výzkumy veřejného mínění, v posledních letech lze pozorovat stále větší nespokojenost s politickými představiteli, která je doplněna o postupně klesající společenskou prestiž politika jako takového. Zatímco dříve byl demokratický politik v otevřeném prostředí první republiky (mnohdy sice neprávem) považován za elitu a

¹⁰⁷ S rozdělením Československa souhlasilo pouze 26% dotázaných, proti bylo 59% (Kunštát, 2003: 1).

¹⁰⁸ Stereotypy, z nichž Češi vycházejí, tj. politika by měla být vládou ideálně nadstranických odborníků (tzv. expertokracie) a charismatických vůdců (úcta k autoritám, jež vychází z tzv. „tatíčkovského syndromu“ tj. odkazu T. G. Masaryka, který je patrný dodnes ve vysoké důvěře, kterou občané v prezidentský úřad vkládají).

odborníka¹⁰⁹, dnes jeho prestiž (po krátkém polistopadovém období) opět prudce klesá. Primárním důvodem jsou zejména politické aféry, které se v posledních letech objevují na veřejnosti stále častěji¹¹⁰ a které odhalují „prohnilé“ zákulisí politiky a vnitřní principy jejího fungování.

Tab. 7: **Prestiž vybraných povolání v ČR**

Povolání (muž/žena)	Průměrné hodnocení (muž)	Průměrné hodnocení (žena)
lékař/lékařka	89,1	88,4
vědec/vědkyně	75,4	73,9
učitel/učitelka	72,4	74
bratr/ zdr. sestra	64,7	73,9
prodavač/ prodavačka	43,6	44,8
uklízeč/ uklízečka	33,5	34
poslanec/poslankyně	27	35,6

Zdroj: (Tuček, 2011: 5)

Jak však rovněž dokládá dosavadní zkušenost, doposud tento vývoj v rámci určité změny ve vnímání politiky a respektu osoby politika doposud neměl vliv na zbylé charakteristiky – loajalitu a toleranci občanů vůči politickým elitám. Přes mnohé velké skandály¹¹¹ doposud nelze pozorovat, že by přímo tlak veřejného mínění a občanů byl primárním důvodem například k rezignaci nějakého vysokého představitele. Občané v takovéto chvíli hrají spíše přenesenou roli, nepřímého a pasivního aktéra. Pokud nakonec politik přeci jen rezignuje, pak je to mnohdy pod

¹⁰⁹ Jako příklad toho, že česká veřejnost přestává vnímat v polistopadovém období politiky jako experty, nám může posloužit vysoká představitelka Strany zelených K. Jacques, jež nevěděla, co je to biomasa, byť Strana zelených hlasitě prosazovala její využití k ekologickému vytápění.

¹¹⁰ I díky moderním technologiím – například odposlechům, nahrávacím, kamerám apod., které dříve neexistovaly. Není proto vyloučené a je spíše velmi pravděpodobné, že by se možná podobné aféry a praktiky objevovaly i dříve, např. v kartelizované první republice, ale tehdy vlastně nemohly být tímto způsobem odhaleny.

¹¹¹ Např. vrcholný představitel nejmenší vládní strany (Věci veřejné, VV) V. Bárta čelí v současné době (duben, 2012) podezření z uplácení svých spolustraníků. Dalším aktuálním skandálem současné české vrcholné politiky jsou nestandardní vztahy mezi bývalým primátorem hl. m. Prahy nyní, poslancem P. Bémem (ODS) a lobbistou R. Janouškem, který tak měl prostřednictvím Béma spolurozhodovat o všem podstatném v kompetencích hlavního města, jako např. o prodeji pozemků, územních plánech, aktivitách magistrátních společnostech apod. (Kmenta: 2012).

tlakem medií a ještě častěji spíše pod tlakem svých spolustraníků¹¹², kteří se obávají o ztrátu podpory strany jako takové a obávají se důsledků takového kroku pro svoji další politickou kariéru či se obávají zachování stávající pozice (například strach z poklesu možnosti znovuzvolení a obhájení mandátu).

Postupná změna postoje obyvatel vůči politickým elitám vypovídá o rostoucí krizi současného politického systému, kterou lze obecně nazvat krizí důvěry.

6. 7 Krize důvěry v číslech

Nejviditelnějším potvrzením existence krize důvěry je prozatím viditelné v dlouhodobých trendech výzkumů veřejného mínění (nikoli tak v reálném politickém životě). Již výše jsme si uváděli přetrvávající nespokojenost občanů s praktickým fungováním demokratického systému v ČR. Pro jistotu si tabulku uvedme ještě jednou, protože její data s krizí důvěry výstižně vypovídají:

Tab. 8: **Spokojenost s fungováním demokracie v ČR** (srovnání v %)

	12/04	02/07	02/08	02/09	02/10	02/11	02/12
rozhodně spokojen	1	4	4	6	4	8	5
spíše spokojen	39	46	44	42	39	43	38
spíše nespokojen	48	34	37	35	38	35	37
rozhodně nespokojen	7	11	13	13	15	11	16
spokojen/nespokojen	40/55	50/46	48/50	48/48	43/53	51/46	43/53

Pozn.: Dopočet do 100 % tvoří odpovědi „nevím“.

Zdroj: (Ďurďovič, 2012: 2)

¹¹² Např. v roce 1996 rezignoval na svou funkci předsedy ODA Jan Kalvoda, který v tu dobu užíval neoprávněně titul doktor práv. V roce 2005 rezignoval Stanislav Gross (ČSSD) na post ministerského předsedy kvůli nejasnostem ohledně financování vlastního bytu a pochybnostem kolem podnikání své manželky (Šanc, 2005: 113, 175). Politické skandály se objevovaly již v 90. letech (tajné financování ODS v polovině 90. let či aféra Bamberg ohledně financování ČSSD), ale lze pozorovat, že jejich počet a závažnost v posledním desetiletí spíše vzrůstá. Dostupné na: http://zpravy.idnes.cz/vysetrovatele-v-kauze-bamberg-potvrdili-dva-roky-jasnou-vec-prn-/domaci.aspx?c=A000120152336domaci_jkl, 20. 3. 2012

Zcela zřetelný je i pokles důvěry Čechů v politické představitele a ústavní instituce, kdy se nejméně významnější instituce (vláda ČR a obě komory parlamentu) těší velmi nízké důvěře veřejnosti. Výjimku z tohoto trendu nadále představuje prezident, což je ale dáno již výše zmíněnou tradicí této funkce¹¹³. Tato nedůvěra pak brání rozvoji občanské společnosti a odpovědnému demokratickému vládnutí.

Tab. 9: **Důvěra obyvatel ČR ústavním institucím (v %)**

Instituce	2003	2004	2006	2008	2012
Prezident	58	72	69	58	57
Vláda ČR	49	37	41	28	24
Poslanecká sněmovna	34	26	26	21	17
Senát	23	20	23	23	24
Krajské zastupitelstvo	37	41	44	42	38
Obecní zastupitelstvo	X	61	61	58	58

Zdroj: (Autor na základě Glasová, 2004: 1; Horáková, 2004: 1; Kunštát: 2006: 1; Kunštát: 2008: 1; Kunštát, 2012: 1)

Jednou z nejméně významnějších příčin je rovněž korupce, která sice byla přítomna již v období první republiky i v komunistickém Československu. V současné době je však korupce (zjištěno na základě tzv. indexu vnímání korupce) v České republice velmi vysoká a země je v rámci světového žebříčku na samém konci evropských i dalších vyspělých zemí¹¹⁴. Tento stav výrazně přispívá k despektu a následnému nezájmu občanů o veřejný sektor. Ředitel Transparency International v ČR David Ondráčka tento výsledek komentoval slovy: *„korupce je v Česku zásadním problémem společnosti, podkopává nezávislé fungování institucí, efektivitu veřejných investic, férové podnikatelské prostředí a důvěru veřejnosti v režim. Nejhorší je, že se trend zhoršuje a*

¹¹³ A zejména odkazem T. G. Masaryka.

¹¹⁴ V roce 2011 v rámci tzv. výzkumu indexu vnímání korupce, který provedla Transparency International ve 183 zemích „na základě 17 zdrojů údajů od třinácti nezávislých institucí. Na stupnici 0–10, kde 10 označuje zemi téměř bez korupce a 0 znamená vysokou míru korupce, získala Česká republika hodnocení 4,4, což ji společně s Namibií a Saúdskou Arábií řadí na 57.–59. místo na světě“ (dostupné na: <http://www.transparency.cz/celosvetovem-zebricku-cpi-index-vnimani-korupce-2011-ceska-r/>, 10. 3. 2012)

Česko je v tomto ukazateli na chvostu vyspělých zemí“ (Ondráčka, 2011¹¹⁵).

6. 8 Shrnutí a periodizace vývoje politické kultury v ČR po roce 1989

Pokud bych měl na základě polistopadového vývoje shrnout dosavadní poznatky, pak lze v podstatě konstatovat, že během celého polistopadového období nelze ve vztahu k politické kultuře hovořit o zásadních změnách. Jak je patrné z doposud nastíněného popisu, nelze během více než dvou desetiletí zaznamenat nějaké zásadní a výrazné trendy hovořící o opaku. Přesto lze rozdělit celé období do tří základních etap, které však nemají ostré hranice, ale spíše pozvolna přecházely jedna do druhé.

První můžeme nazvat obdobím porevolučního euforismu. Prvotní nadšení pro revoluční ideály, svobody, demokracii, spolkovou činnost a aktivní přístup k věcem veřejným lze pozorovat však poměrně krátce. Po obecně rychlém vzestupu občanské aktivity přišlo velmi záhy, již během volebního období 1990-1992 k viditelnému ochladnutí nadšení a elánu a postupně začali občané tíhnout k pasivnějšímu přístupu k politice a přenechávali veřejný prostor politickým elitám, v jejich očích autoritám a odborníkům.

Další období lze označit za přechodné období typické pro většinu transformujících se společností po roce 1989. Vedle pasivního přístupu však občané nadále projevovali poměrně optimistický názor na fungování politického systému, politiky jako takové a vlastní budoucnosti. Toto lze označit za přetrvávající znak z porevolučního nadšení a euforie. Zlomovým bodem však lze označit polovinu 90. let, období, kdy se

¹¹⁵ Tamtéž.

nejprve postupně začíná původně nivelizovaná společnost výrazněji stratifikovat (přibližně v polovině 90. let) a současně s tím následně propuká hospodářská krize (rok 1997). V závislosti na těchto změnách dochází k určitým, byť nepatrným změnám. V první řadě občané přestávají jednat primárně na základě sdílených hodnot, a na místo toho se hlavním vodítkem a determinantou jejich jednání postupně stávají primárně hodnoty materiální (vlastní ekonomická situace a sociální pozice v již stratifikované společnosti).

Změny 2. poloviny 90. let (stratifikace společnosti a ekonomická krize) se promítly i v projevech souvisejících s politickou kulturou. V první řadě stratifikace zanesla do společnosti tradiční konflikt. Ten vedl k rozšíření kritické diskuze a k určité vlně mobilizace občanů. Vrcholem pak byla právě ekonomická krize, která tyto trendy ještě zesílila. Výsledkem tohoto vývoje pak byla na konci 90. let ekonomická i politická krize a náznak výrazné změny dosavadního veřejného jednání politického prostředí a politické kultury. Vznik a aktivní podpora desetitisíc obyvatel občanským iniciativám Impuls 99 a Děkujeme, odejděte! naznačovala potenciál a úrodnou půdu pro případnou změnu politických elit a jejich jednání v systému a současně i změnu v dosavadním pasivním přístupu širokých mas občanů ve vztahu k věcem veřejným. Angažovanost občanů však velmi záhy opadla, obě občanské iniciativy nedokázaly prosadit své požadavky a skončily v politickém propadlišti dějin. Zde se opět projevila dlouhodobá česká vlastnost, která se přenáší i do politické roviny, tj. již vícekrát zmiňované rychlé české vzplanutí a nadšení a ještě rychlejší ochladnutí zájmu a angažovanosti v případě absence rychle viditelných zisků a výsledků občanských aktivit.

Konec 90. let tak lze označit za další přelom v polistopadovém vývoji, po němž začíná nová etapa, která trvá dodnes. Na jedné straně sice nedošlo k zásadní proměně dlouhodobých rysů, které bylo možné

pozorovat již dříve. Politické strany (politické elity) nadále zůstaly zcela dominantními aktéry; změnou neprošly ani faktory pasivity občanů, nedůvěry občanů ve vlastní schopnosti a možnosti něco svou aktivitou změnit nebo faktory preference soukromé sféry a materialismu lze pozorovat nadále i po tomto období. Naopak ekonomická krize, politická krize, či některé první významné politické aféry byly událostmi, které začaly pozměňovat postoje občanů k politice a politikům. Optimismus byl ve velkém vystřídán spíše skepticismem. Občané začali být více realističtí a kritičtí vůči politické sféře. Začalo se měnit vnímání politických elit – politici přestávali být vnímáni jako autority, osobnosti nebo odborníci a jejich prestiž i úcta u občanů začala postupně klesat. Celkově v porovnání s prvním porevolučním desetiletím. Během prvního desetiletí 21. století v české společnosti ve vztahu k politické rovině kontinuálně klesal optimismus a důvěra občanů.

Lze konstatovat, že se v současné době politický systém ČR nachází v neoddiskutovatelné krizi důvěry. Byť se v ČR prosazuje v 21. století skepticismus, nedůvěra vůči politickým elitám a procesu rozhodování, doposud současně přetrvává pasivita občanů, jejich nízká participace a snaha zasahovat a ovlivňovat vlastní aktivitou rozhodování a stav věcí veřejných. V občanech stále přetrvává nedůvěra ve schopnost občanské společnosti něco změnit a nadále v jejich hlavách přetrvává vnímání „My“ (občanská společnost) vs. „Oni“ (politici, stát) (Červenka, 2009: 13-14). Česká politická kultura se tak po většinu (snad s výjimkou úplně počáteční fáze revolučního vývoje) ve svém polistopadovém vývoji vyznačovala znaky poddanské politické kultury.

Přesto to však nemusí být definitivní a konečný stav. Současná krize důvěry by mohla v dlouhodobějším výhledu způsobit zásadnější změny, bezpochyby systémové a následně i změny v základních prvcích politické kultury. Zaměřme se proto v závěru ještě podrobněji na

probíhající krizi důvěry a pokusme se blíže zamyslet nad možnými následky krize důvěry jak pro vývoj české politické kultury, tak politického systému obecně.

6. 9 Budoucnost - krize důvěry a její potenciál změny politické kultury? Nebo spíše začarovaný kruh?

Z pohledu budoucího vývoje české politické kultury se zdá být současná krize důvěry poměrně zásadní otázkou. K závěru, že v současné době dospěla česká společnost do výrazné krize důvěry, nedospěl pouze autor této práci, ale potvrzují je jak výroky erudovaných odborníků, tak empirická čísla v mnoha sociologických studiích (viz níže). Tak například česká politoložka V. Dvořáková v této souvislosti tvrdí, že *„současná společnost prožívá krizi hodnot, které se s procesem transformace odsouvaly do pozadí, a především velkou krizi důvěry, která postihuje takřka všechny sféry soukromého i veřejného života“* (Dvořáková, 2009: 42).

Je však otázkou, do jaké míry tato krize důvěry a nenápadné změny v určitých projevech a souhrnných charakteristikách české společnosti ve vztahu k politickému prostoru naznačují skutečnou změnu politické kultury, případně zda se dokonce jedná o pouhý počátek procesu dlouhodobé a komplexní změny české politické kultury. Jak jsme si řekli, současná politická kultura v ČR je poddanskou politickou kulturou. Ta však není neměnná. Pokud vezmeme do úvahy i zmíněnou „teorii tří šestek“ R. Dahrendorfa, pak se nacházíme přibližně v necelé polovině procesu plné transformace politické kultury, tedy první náznaky změn by nebyly ani z tohoto pohledu v této chvíli příliš překvapivé a mohly by nám i nastínit, v jakém směru je případná změna politické kultury nastartována a jakým směrem by se případné pokračování transformace politické kultury v ČR mohlo dále v budoucnu mohlo vyvíjet. Nežli se však dostaneme

k této otázce, zaměříme se a popíšeme si nejprve podrobněji současnou krizi důvěry.

6.9.1 Hlavní příčiny krize důvěry v číslech

Nejviditelnějším potvrzením existence krize důvěry je prozatím viditelné v dlouhodobých trendech výzkumů veřejného mínění (nikoli tak v reálném politickém životě). Zcela zřetelný je pokles důvěry Čechů v politické představitele a ústavní instituce, kdy se nejvýznamnější instituce (vláda ČR a obě komory parlamentu) těší velmi nízké důvěře veřejnosti.

Hlavní příčinou této krize je pokles důvěry v politické představitele a ústavní instituce, kdy vláda i poslanecká sněmovna se dlouhodobě těší nízké důvěře veřejnosti, tato nedůvěra pak brání rozvoji občanské společnosti a odpovědnému demokratickému vládnutí.

Tab. 10: Důvěra obyvatel ČR ústavním institucím (v %)

Instituce	2003	2004	2006	2008	2012
Prezident	58	72	69	58	57
Vláda ČR	49	37	41	28	24
Poslanecká sněmovna	34	26	26	21	17
Senát	23	20	23	23	24
Krajské zastupitelstvo	37	41	44	42	38
Obecní zastupitelstvo	X	61	61	58	58

Zdroj: Autor na základě Glasová, 2004: 1; Horáková, 2004: 1; Kunštát: 2006: 1; Kunštát: 2008: 1; Kunštát, 2012: 1

Jednou z nejvýznamnějších příčin je rovněž korupce, která sice byla přítomna již v období První republiky i v komunistickém Československu. V současné době je však korupce (zjištěno na základě tzv. indexu vnímání korupce) v České republice velmi vysoká a země je v rámci světového žebříčku na samém konci evropských i dalších

vyspělých zemí¹¹⁶. Tento stav výrazně přispívá k despektu a následnému nezájmu občanů o veřejný sektor. Ředitel Transparency International v ČR David Ondráčka tento výsledek komentoval slovy: „*korupce je v Česku zásadním problémem společnosti, podkopává nezávislé fungování institucí, efektivitu veřejných investic, férové podnikatelské prostředí a důvěru veřejnosti v režim. Nejhorší je, že se trend zhoršuje a Česko je v tomto ukazateli na chvostu vyspělých zemí*“ (Ondráčka, 2011¹¹⁷).

Je však rovněž otázkou, zdali dnešní důvody krize důvěry nejsou způsobeny právě samotnou podobou české politické kultury – zda nezájem občanů o aktivní zapojení do procesu rozhodování, preference privátní sféry, nevíra ve vlastní schopnost změny a přetrvávající vnímání vztahů občanů a politiků jako „my“ a „oni“ atd., neoddělují politiky příliš od občanů. Zda tedy nakonec sami občané nezbavují politiky strachu a kontroly a ti pak v podmínkách bez přísné kontroly a strachu jednají tak, jak jednají.

6.9.2 Potenciál krize důvěry transformovat politickou kulturu, resp. politický proces

Pro to, aby se mohla politika a politická kultura kvalitativně zlepšit, musí se zlepšit i občanská kultura, jelikož politika a společnost působí ve vzájemné interakci. „*Současná společnost prožívá krizi hodnot, které se s procesem transformace odsouvaly do pozadí, a především velkou krizi důvěry, která postihuje takřka všechny sféry soukromého i veřejného života*“ (Dvořáková, 2009: 42). Hlavním následkem této krize je pokles

¹¹⁶ V roce 2011 v rámci tzv. výzkumu indexu vnímání korupce, který provedla Transparency International ve 183 zemí „na základě 17 zdrojů údajů od třinácti nezávislých institucí. Na stupnici 0–10, kde 10 označuje zemi téměř bez korupce a 0 znamená vysokou míru korupce, získala Česká republika hodnocení 4,4, což ji společně s Namibií a Saúdskou Arábií řadí na 57.–59. místo na světě“ (dostupné na: <http://www.transparency.cz/celosvetovem-zebricku-cpi-index-vnimani-korupce-2011-ceska-r/>, 10. 3. 2012)

důvěry v politický prostor. Tato nedůvěra však současně brání rozvoji občanské společnosti a odpovědnému demokratickému vládnutí.

Politici se tak nemusejí obávat ztráty důvěry, to vede k netransparentnímu a neodpovědnému výkonu veřejné funkce. Pro českou politickou kulturu je pak následně charakteristické, že političtí představitelé setrvávají ve svých funkcích i v situacích, kdy jejich Západní kolegové vyvodí osobní politickou odpovědnost a na své posty rezignují. Typické je to v případě vzneseného obvinění a setrvávání ve funkci s právním argumentem, že platí presumpce neviny. V českém prostředí rovněž bývá odstoupení z funkce vnímáno jako přiznání viny. V demokratickém prostředí by však měli mít zástupci občanů také jejich důvěru, nejedná se tedy primárně o otázku viny, nýbrž o otázku důvěry. Pokud tedy veřejný činitel ztratí důvěru občanů, ztrácí i svou legitimitu a měl by na svou funkci veřejného činitele rezignovat.

Je tedy zřejmé, že pokud občané politickým stranám, ústavním institucím a politickému prostoru rozhodování všeobecně nedůvěřují a nahlíží na něj s despektem, nechtějí se stát jeho součástí. Tento stav ovšem vede k „zakonzervovanosti“ systému a příznivý vývoj vedoucí ke kvalitativnímu posílení občanské společnosti a politické kultury je tak v nedohlednu. Krize důvěry brání nejen rozvoji právního, demokratického státu, ale výrazně determinuje ekonomický vývoj, jelikož stát je pak pro investory nepředvídatelný a nabitě bohatství ve společnosti vytváří nepřátelské prostředí mezi jednotlivými socio-ekonomickými vrstvami.

Krize důvěry tak do značné míry ovlivňuje fakt, že v České republice, na základě dělení politické kultury dle Almonda a Verby, i po více než dvaceti letech od pádu posttotalitního autoritářského režimu, převládají poddanské prvky politické kultury, zaměřené na výstupy politického rozhodování, v Češích převládá mínění, že *„povinností vlády a státu je, aby rozhodovaly za lidi, a povinností občanů je, aby se těmto*

¹¹⁷ Tamtéž.

rozhodnutím podřizovali“ (Klicperová-Baker, 2007: 24), tato poddajnost se mísí s nezájmem, jež Klicperová-Baker a kol. označili jako alienační politickou kulturu, kdy česká veřejnost zastává názor: *„co bych se staral o politiku! Politici se o mne také nezajímají“* (Klicperová-Baker, 2007: 24). Tento stereotyp vychází z historického přesvědčení, že příkazy shora nemůže společnost ovlivnit.

Občanská společnost pak nedisponuje schopnostmi ovlivňovat věci veřejné, jelikož její základní stavební kámen – občané – sami nevěří ve svou schopnost nějaké změny prosadit¹¹⁸. *„Převažující občanská „aktivita“ se dnes omezuje na pouhé remcalství, pro něž jsou typické politická naivita a občanský diletantismus, které nejčastěji ústí v cynismus a jsou doprovázeny neschopností přistupovat pragmaticky a s chladnou hlavou k řešení společenských konfliktů“* (Müller, 2008: 197).

Česká společnost má již od První republiky (viz Pětka) přes komunistické období (systém Národní fronty) či z let 1998 – 2002 (tzv. opoziční smlouva) problém s vnímáním opozice, který je způsoben deficitním vnímáním politiky. Kdy již od počátku emancipace českého národa se v Čechách vytvořila naivní představa o tom, co je to politika. Češi dodnes často nechápou politiku jako střet názorů, zájmů a hledání konsensu¹¹⁹, nýbrž jako vědecký¹²⁰ a morální obor. Tento faktor poté

¹¹⁸ *„Lidé jsou vcelku spokojeni s možnostmi vyjadřovat se k problémům ve společnosti (69 % „rozhodně + spíše ano“), ale staví se skepticky k možnostem ovlivnit jejich řešení. Relativně nejlepší vyhlídky vstoupit do rozhodovacích procesů se podle dotázaných naskýtají při řešení problémů na úrovni obce (36 %), zatímco svým šancím ovlivnit z pozice občana řešení problémů na celostátní úrovni věří pouze 5 % respondentů. Na obecný dotaz, zda mohou lidé dosáhnout svých oprávněných požadavků, odpovědělo kladně 23 % dotázaných“* (Veselský, 2003) dostupné na: http://www.cvvmcas.cz/upl/zpravy/100884s_pd90320.pdf, 15. 3. 2012

¹¹⁹ Česká společnost často nechápe konflikt jako nezbytnou součást demokracie a konflikty mezi politickými stranami a jejich představiteli kritizuje, mnohdy však v případě jejich nestandardního řešení, kdy bývají obcházeny zavedené procedury, zůstává reakce společnosti bez povšimnutí. V českém prostředí je ale také dohoda s politickým konkurentem vnímána negativně, v přesvědčení, že politický program by se měla politická strana snažit naplnit beze zbytku. Politické strany, jež voličům předkládají svůj volební program, si jsou vědomi toho, že program nebudou schopny naplnit v maximální míře, jelikož ve volbách nezískají nadpoloviční většinu hlasů a budou tak nuceny i v případě vítězství vytvořit koaliční vládu, vládní prohlášení je pak kompromisem mezi koaličními stranami. S tímto faktem jsou občané (voliči) zcela ztotožnění. V případě, že by politické strany nečinily kompromisní řešení a prosazovaly by pouze zájmy svých voličů (tedy pouze části společnosti) mohlo by to vést ke hře s nulovým součtem, kdy vítězství jedné skupiny znamená prohru druhé, což je nebezpečný stav, který

prostupuje českou společností všemi jejími vývojovými obdobími dodnes. Sociolog Karel Müller toto pojetí politiky vnímá jako deficitní, jelikož politika demokratického státu, jež je sice závislá na morálním a principiálním chování jednotlivců, nemůže být a priori o „hledání spravedlivého morálního konsensu. (...). S kategorií dobra operuje etika, s kategorií pravdy věda, politika pak primárně s kategorií dohody, potažmo zájmu“ (Müller, 2003: 195). Věda a morálka by v rámci zachování morálního a hodnotového kreditu ve společnosti, měla stát mimo mocenské struktury. Toto nepochopení politiky je jedním ze zdrojů komplikací v přechodu k demokracii v České republice.

Česká společnost dosud nepřijala fakt, že v rámci politického systému se jednotlivci či skupiny snaží prosadit své zájmy¹²¹. Zájmové skupiny např. lobbisté¹²², jsou pak společností nuceni své zaměstnání nazývat jiným jménem, tajit své schůzky s politiky apod. Takovéto prostředí pak nahrává již zmiňované korupci a klientelismu.

Česká politická kultura se tak na základě specifického vnímání politiky vyznačuje demokratickým deficitem, který zpomaluje rozvoj a naplňování premis liberálně-demokratické teorie v praktické realitě české demokracie po listopadu 1989.

může vést až k roztržitosti společnosti. V případě, že kompromis a konsensus probíhá transparentně, jedná se bezpochyby o pozitivní jev (Dvořáková, 2009).

¹²⁰ Odtud sklon k expertokracii, vlády odborníků, nestraníků, tento faktor je patrný i v oblíbenosti úřednických vlád v první republice i v období po listopadu 1989.

¹²¹ Zájmové organizace jsou prostředníkem mezi státem a občanskou společností. Mnohdy mají „*tyto organizace ve vztahu k vládě privilegované postavení a spoluurčují veřejnou politiku (...). Zároveň jsou spoluodpovědné za realizaci této politiky a za disciplinování svých členů, tedy za to, že takto dojednané dohody budou přijaty*“ (Říchová 2000: 182).

¹²² Lobbying je „*specializovaná a odborná reprezentace prostřednictvím široké škály prostředků, které v zásadě vylučují korupční výměnu služeb, ve své povaze velmi odlišná od obecně nesespecializované reprezentace, kterou zajišťují volení zástupci. Jako reprezentant partikulárních zájmů lobbista dodává informace a technicko-odborné expertízy, které mohou být užitečné a někdy rozhodující při definování legislativní a správní regulace*“ (Hamšík 2006: 88). V České republice má označení lobbista pejorativní zabarvení, to je ovlivněno řadou korupčních skandálů, se kterými bývají lobbisté často spojováni. Ne každý chce být proto takto označován. Na vizitkách tak raději lobbisté uvádějí jako svoji profesi: poradce, analytik, zprostředkovatel, PR manažer apod. Mezi základní placené činnosti lobbisty patří: přesvědčování, informování, nabízení řešení, upozorňování na problémy a jejich medializace, vymáhání základních práv, sbírání informací (Vymětal 2010: 38–39).

Je tak otázkou, zda současná krize důvěry je náznakem změny politické kultury či spíše výsledkem a potvrzením konstantní podoby a výše nastíněných stereotypů české politické kultury. Výše nastíněné stereotypy i obsah této kapitoly spíše hovoří druhé variantě. Nejen ze stereotypů, ale rovněž z výše uvedených odstavců je zřejmé, že politická kultura a převažující myšlení občanů brání zejména vůle občanů aktivně vstoupit do politického rozhodování, opustit svůj pasivní a tolerantní přístup. Právě tato skutečnost brání z pohledu liberálně-demokratických ideálů naplnění Tocquevillovy vize o potřebě aktivní občanské společnosti, která bude aktivně hlídat občanské svobody, bude kontrolovat politické elity a bude nepřetržitým hlídačem státu jako takového.

Po nastínění demokratického vývoje české občanské společnosti lze konstatovat, že již zmiňovaná teorie tří šestek, kde R. Dahrendorf (1991) vyžaduje pro vytvoření fungující občanské společnosti v postkomunistické Evropě šedesátileté období, není skeptická, s přibývajícými lety se tato teorie ukazuje v českém prostředí spíše jako optimistická. V české politické kultuře stále přetrvávají stereotypy, které determinují její cestu k přiblížení se Západním demokraciím. Český národ nemá historickou zkušenost s fungující občanskou společností, která by plnila základní funkce (kontrolní, participační, legitimizační), v rakouském období nahrazovala českému národu neexistující stát. V období První republiky byla občanská společnost zejména prostřednictvím politických stran v symbióze se státem. V komunistickém režimu stát občanskou společnost zcela ovládl, což stejně tak jako „*v mnoha bývalých komunistických zemích zanechaly roky pokrytecké idealizace proletariátu v lidech cynismus ve vztahu k pracovní jednotě*“¹²³ (Pye, 2003: 13).

¹²³ Překlad autora, originální znění v anglickém jazyce: „*In many former Communist countries.... years of hypocritically idealizing the proletariat has left the citizens cynical any appeals for worker unity*“ (Pye, 2003: 13).

Minimalistické pojetí občanské společnosti vycházející z konfliktního vnímání společnosti, jež v českém prostředí převládá, a které chápe občanskou společnost jako podsystém relativně oddělený od politiky a ekonomiky, v rámci kterého se jednotlivci dobrovolně sdružují, a který jim pomáhá vytvářet pocit solidarity a kolektivní identity, přispívá k tomu, že občanská společnost se stává aktivní pouze v případě, pokud se cítí být ohrožena. V době kdy společnost necítí ohrožení svých základních hodnot ze strany státu, vykazuje silné etatistické prvky, tato značná tolerance k zásahům státu do života občanů je způsobena emancipací českého národa a vytvořením jeho identity odvíjející se od vzniku nezávislého českého státu („budme rádi, že máme svůj stát“). To se potvrdilo v období První republiky i v období komunismu. Ovšem když stát přestal plnit své základní funkce (1938, 1989) občané začali být vůči státu aktivní. Stále přetrvává nedůvěra občanů ve schopnost občanského sektoru ovlivnit věci veřejné, ta je způsobena negativní zkušeností působením systému Národní fronty, který organizovanou společnost doslova zpustošil. Stále přetrvává vztah mezi občanem a státem jako vztah My a Oni, který je sice z období komunistického režimu, ale jeho zárodky bezpochyby nacházíme již v prvorepublikovém Československu, kdy si prostřednictvím tzv. pilířového systému politické strany (potažmo stát) vytvořily dominantní postavení vůči občanské sféře.

Občanskou a stejně tak politickou kulturu, poněvadž obě působí ve vzájemné interakci, můžeme u českého národa (potažmo v České republice) na základě výše uvedených poznatků označit za dosud málo rozvinutou. Rychlejšímu rozvoji a přiblížení se zavedeným demokraciím, k čemuž nestačí pouze dobré instituce, brání na základě historických zkušeností vytvořené myšlenkové stereotypy, jež jsou v české společnosti významně zakořeněny, a které výrazně oslabují roli občanské společnosti, což následně vede k posilování role politických stran a deficitnímu vnímání politiky, dalo by se říci, že se jedná o „začarovaný kruh“. Občané kritizují politické strany, že usilují o moc (což je jejich poslání, získat moc

ve volbách a poté prosazovat zájmy a hodnoty), nicméně ty stále zůstávají jako jedinými kanály artikulace zájmů občanů. Společnost se svým negativním nahlížením na politiku dopředu vzdává vyjadřováním podpory (legitimity) politikům, ti se pak během volebního období nemusejí snažit o její získání či udržení, to následně vede ke špatnému vládnutí. Česká společnost si musí uvědomit, že demokracii vytvářejí občané, je tedy nutné, aby od pasivního „remcalství“ přistoupila česká společnost k aktivnímu zapojení se do veřejného sektoru a tím posílila a stabilizovala českou demokracii (Müller, 2002: 203).

7 KOMPARACE POLITICKÉ KULTURY 1. ČSR A ČR

Na základě popisu vývoje české politické kultury od jejího samotného vzniku až po současnost (tedy jara 2012), můžeme nyní přistoupit k porovnání (diachronní komparaci) politické kultury českého národa v jednotlivých periodách a pokusit se nastínit, do jaké míry se česká politická kultura proměnila a rovněž nastínit odpověď, do jaké míry se liší politická kultura první republiky od současné politické kultury v polistopadovém období. Abych mohl jednotlivá období porovnávat, musím nejprve definovat, na základě čeho budu politické kultury komparovat. Za tímto účelem jsem provedl analýzu celého textu této práce a vytkl jsem nejviditelnější a nejčastěji zmiňované rysy (stereotypy). Jelikož dosavadní obsah textu byl zaměřen na nástin a popis vývoje české politické kultury v celé české moderní historii, lze tedy tyto rysy (stereotypy) označit i za nejviditelnější a nejčastěji se vyskytující rysy české politické kultury v politické realitě. Jelikož většina znaků či stereotypů byla již popsána v dosavadním popisu vývoje, v této části se spokojíme (už jen z důvodu omezenému rozsahu práce) již pouze s jejich stručným hodnocením a porovnáním.

Každý ze stereotypů bude hodnocen z pohledu toho, zda je charakteristický pro dané období. Celkem jsem zvolil 16 znaků (viz

souhrnná tabulka). V případě, že nebudu moci některý z bodů posoudit, nebude hodnocen. Jednotlivé stereotypy lze rozdělit do tří základních skupin – skupinu zahrnující vztahy mezi občany a politickou sférou (1-5), týkající se občanské aktivity (6-9) a zahrnující specifické stereotypy jednání a myšlení (10-16). Zaměříme se tedy nejprve na první skupinu faktorů (faktory 1-5).

7. 1 Zájem občanů o veřejné a politické dění

Co se týče obecného zájmu o politický vývoj a politické dění, můžeme konstatovat, že pro Čechy je typický zájem o politiku jako takovou po celé období. Ať už hovoříme o typické kavárenské kultuře 19. století, hospodských diskuzích (souhrnně můžeme hovořit o stolové politice) (Habermas dle Müller, 2002: 113), masovou četbu denního tisku či později sledování politických událostí prostřednictvím rádia či televize, ve všech obdobích nelze Čechy označit za apolitické, bez zájmu o politiku jako takovou. A to ani v období normalizace, kdy byt' Češi nevstupovali z privátní sféry do veřejného života, tak o politice v soukromí hojně diskutovali.

7. 2 Pasivita občanů vůči politické sféře

Byť se Češi o politiku zajímají, lze konstatovat, že ve všech obdobích převažovala pasivita občanů vůči politické sféře. Těžké je posuzovat období Habsburské monarchie, ale nelze ani v této periodě nalézt období, kdy by občané byli hybnou silou české politiky a aktivně vystupovali proti Vídni ve jménu požadavků české reprezentace v podobě pravidelných masových demonstrací či podobně. Stejně tak v prvorepublikovém období občané sice byli členy různých zájmových skupin či politických stran (nic na tom nemění ani vysoké počty členů typické pro období první republiky či komunistické období), ale členy pasivními. Systém ve skutečnosti ovládala úzká skupina politických elit.

Pasivita občanů v období komunismu byla zřejmá. V polistopadovém období byla původní aktivita občanů velmi záhy opět vystřídána pasivitou a přenechání politické aktivity politickým elitám.

7. 3 Nadvláda politických stran nad subjekty občanské společnosti (partitokracie)

S tímto faktorem úzce souvisí faktor dominance politických stran (partitokracie) nad občanskými subjekty v procesu rozhodování. Těžké je posuzovat specifickou situaci v období Habsburské monarchie, kdy politické strany reprezentovaly národ vůči „cizí“ vládě společně s podporou spolkových sdružení, které absentující stát nahrazovaly. Ale spíše lze tvrdit, že spolky do politické oblasti nezasahovaly a česká politická reprezentace zde měla privilegium. Proto lze toto období hodnotit jako „spíše ano“. U ostatních období je z výše uvedeného textu dominance politických stran v procesu rozhodování zcela zjevná. Přesto polistopadové období hodnotím jako „zatím ano“, a to díky probíhající krizi důvěry, jejíž následky sice pravděpodobně v dohledné době tento faktor nezmění, ale vyloučit změnu zcela nelze.

7. 4 Úcta, respekt a důvěra vůči politickým elitám

Úcta, respekt a důvěra vůči politickým elitám ze strany občanů je typická pro období Habsburské monarchie (Palacký, Havlíček, Rieger a další) a pro období první republiky (Masaryk, Kramář, Beneš, Švehla a další), kdy byla osoba politika (i díky samotným politikům) vážena a považována. Politik byl považován za vysoce vzdělaného experta a respektuhodnou osobnost (o čemž svědčí přízviska „otec vlasti“ u Palackého či označení „tatíček“ Masaryk). Naopak, opačné hodnocení se pak vztahuje k období komunismu, kdy pozice politika zcela ztratila kredit, a kromě počátku 90. let rovněž po většinu polistopadového období, kdy politici postupně ztráceli (opět primárně díky svému chování) úctu a

respekt obyvatel až po současný stav, kdy politika i funkce politika ztratila jakoukoli prestiž a pojem politik má jednoznačně negativní konotace.

7. 5 Štěpení „My“ vs. „Oni“

Štěpení „My“ versus „Oni“ je další faktor, kde se hodnocení jednotlivých období bude lišit. Opět je těžké hodnotit období Habsburské monarchie, byť lze říci, že by hodnocení bylo pravděpodobně podobné hodnocení první republiky. Jak jsme si nastínili v textu a jak ostatně vyplývá i z hodnocení předchozích faktorů politické kultury, v první republice lze nalézt výraznou propast mezi politickými elitami a občany (občanskou společností), které jsou náznakem rozdělení na „My“ a „Oni“. Ve skutečnosti tomu tak skutečně bylo, ale rozdělení bylo v dané době dobrovolné: „My“ (loajální občané) a „Oni“ (naši reprezentanti, autority a ochránci našeho státu). Na rozdíl od období komunismu, kdy jsou obě roviny v konfliktu, což lze vyjádřit vztahem „My“ (bezmocní občané) versus „Oni“ (všemocní „politici“). Bohužel, tento vztah se velmi záhy začal znovu objevovat v politické kultuře polistopadového období. Počáteční důvody můžeme nalézt už v jednání pravicové vlády v polovině 90. let a jejím přehlížení občanského sektoru, vnitřní organizaci politických stran, tak primárně v jednání politiků a v důsledku toho absolutní ztrátě důvěry obyvatel. Proto první republiku v tomto ohledu lze hodnotit „spíše ne“, zatímco následující dvě období lze bezpochyby hodnotit souhlasným „ano“.

7. 6 Občanská společnost plní klasickou roli

Nyní přejdeme k porovnávání stereotypů týkajících se občanské aktivity. Prvním z posuzovaných stereotypů je otázka *samotné role občanské společnosti*. Jak je z výše nastíněného textu zcela zřejmé, občanská společnost v žádném z pozorovaných období neplní klasickou roli, kterou jí přisuzuje klasický koncept liberální demokracie (J. S. Mill, A.

de Tocqueville), tj. že je základní ochráncem práv a svobod občanů vůči státu a její aktivita je základním předpokladem funkční demokracie a zároveň svobodného systému. V Habsburském období nahrazovala stát, v první republice žila v symbióze se státem, v komunistickém období byla ovládnuta a nástrojem státu. V polistopadovém období je prozatím občanská společnost příliš slabá, přesto (byť to lze – díky ostatním charakterům české politické kultury není v blízké budoucnosti pravděpodobné) nelze v budoucnosti vyloučit změnu. Zatím však existují pouze právní předpoklady pro tuto potencionální změnu.

7. 7 Preference privátní sféry před veřejnou sférou

Dalším ze stereotypů je preference privátní sféry před sférou veřejnou. Zde se hodnocení jednotlivých období částečně liší. Je těžké posuzovat zejména habsburské období, ale rozvinutá spolková činnost i skutečnost, že občanská společnost nahrazovala český stát, vedly k tomu, že občané silně vnímali kolektivní (celonárodní, skupinové) zájmy a měli zájem i potřebu se na nich podílet. Podobný případ představuje pak i období první republiky. Nelze však na druhé straně přehlížet i tradiční český individualismus v oblasti hospodářské, který byl rovněž pro Čechy v obou posuzovaných obdobích charakteristický. Proto se při jejich konečném posouzení volí hodnocení „spíše ano“. Změnu přináší komunistické období, kdy jednoznačně převládne materialismu a individualismus a orientace na privátní sféru. Navíc slovo kolektivní získává v tomto období spíše pejorativní význam. V polistopadovém období velmi rychle převládá orientace jedinců na privátní zájmy a jejich převaha nad zájmy kolektivními (což se právě projevuje např. v dosud ne příliš funkční občanské společnosti jako celku). Proto lze konstatovat, že v prvních dvou období privátní sféra nad veřejnou nepřevládala, na rozdíl od zbylých dvou období, kde pak privátní sféra a privátní zájmy jednoznačně převládají.

7. 8 Důvěra v aktivity a schopnost subjektů občanské společnosti

Posledním z posuzovaných faktorů v této skupině je pak důvěra v aktivity a schopnost subjektů občanské společnosti. I v tomto faktoru se hodnocení bude lišit. I díky roli (a současně i tradičnímu etatismu – viz níže), kterou subjekty občanské společnosti plnily v období habsburské monarchie (náhrada státu) a první republiky (podpora státu) je pochopitelné, že subjekty občanské společnosti měly jasný „raison d'etre“, který byl v souladu v cíli celého (většiny) národa. V případě zájmových skupin hájících partikulární zájmy (subjekty hájily zájmy svých členů), mezi subjekty panovaly spory, ale všichni respektovaly „nepřekročitelné“ hranice, kterými byly celonárodní zájmy. Široká důvěra vůči občanské společnosti tak byla pochopitelná, projevovala se jak v širokém členství, tak v obecné podpoře občanského sektoru v rámci obou období. Naopak, zásadní změnu přináší komunistický režim. Vysoká čísla ohledně členství v rámci subjektů „občanské společnosti“ (systému Národní fronty), nehovoří o důvěře občanů ve smysluplnost aktivit v rámci tohoto sektoru, ale o vynuceném (často symbolickém) členství ze strany vládnoucího režimu. Funkce, které „občanská společnost“ v období komunismu plnila (viz výše), zcela zdiskreditovala celý sektor sdružování. Na rozdíl od předchozího období byly aktivity a cíle „občanské společnosti“ zcela v protikladu s názory a cíly většiny občanů. Tato skutečnost již ale není charakteristická pro polistopadové období. Občanský sektor sice již nepodléhá diktátu shora, ale jak prokazují mnohé výzkumy veřejného mínění, nadále se nepodařilo plně rehabilitovat důvěru Čechů ve smysluplnost aktivit občanské společnosti. Dodnes občané příliš nevěří v potencionální úspěch a možnou změnu, které by dosáhli vlastní aktivitou, aktivním vstupem do politické sféry prostřednictvím jiných organizovaných subjektů než jsou politické strany. Byť je tato skutečnost způsobena i jinými stereotypy, jedná se o danou realitu. Proto jak v komunistickém, tak v polistopadovém období lze hovořit o existující

nedůvěře v občanský sektor. Jak je vidno z hodnocení faktorů v rámci této skupiny, lze zde vyzorovat výraznější změnu v období komunismu.

7. 9 Aktivizace občanů až v „poslední možné chvíli“, kdy již není jiná možnost

Tento faktor je opět velmi těžké posuzovat v období Habsburské monarchie, jelikož zde ke kritické situaci, že by národ byl donucen aktivně vystoupit proti státu, nedošlo (za určitý náznak výjimky můžeme označit snad jen odpor vůči dualismu a následné tábory lidu). Přesto právě skutečnost, že Češi aktivně proti útlaku Vídně nikdy nevystoupili, spíše hovoří o tom, že se jedná o faktor přítomný již v habsburském období, jelikož spíše potvrzuje fakt, že Češi do poslední chvíle trpí a aktivní odpor volí až jako poslední možné řešení. V období první republiky nelze tento trend verifikovat, ale o jeho přežití spíše vypovídá zkušenost s pomnichovským obdobím a následným obdobím protektorátu, kdy většina národa přežila a přežila období útlaku nacismu, ale k otevřenému povstání došlo až na úplném konci války, kdy již většina ostatních národů Evropy byla nacistického jha zbavena. Období komunismu bylo de facto podobné – národ spíše trpěl a čekal, nežli by aktivně a otevřeně vystoupil proti vládnoucí elitě. Až v kritické situaci, kdy režim nezajišťoval základní životní (materiální – viz materialismus níže) potřeby občanů, pak došlo v období krize k aktivnímu vystoupení proti vládnoucí elitě (částečně koncem 60. let, plně to pak platí o roce 1989). Obtížné je posouzení následující vývoje po roce 1989, kdy k otevřenému vystoupení dosud nedošlo. Jelikož však ani v souvislosti se s vážnou krizí důvěry (viz předešlá kapitola) dosud k aktivnímu jednání občanů více méně nedošlo, lze spíše konstatovat, že tento stereotyp české politické kultury nadále přetrvává. Lze proto všechna posuzovaná období hodnotit jako naplňující tento faktor. Tato skutečnost nemůže být překvapivá, protože tento faktor je úzce napojen na mnoho jiných faktorů (např. pragmatismus, etatismus atd.).

7. 10 Pocit malosti

Poslední skupina stereotypů české politické kultury, které budu porovnávat, je nejširší a zahrnuje tradiční jednání, myšlení a vnímání Čechů v různých, specifických oblastech. Prvním je „pocit malosti“. Jak je vidno z obsahu předešlých kapitol, Češi se cítili malým národem (s tím souvisí i faktor pocitu vnějšího ohrožení, který je s hodnoceným faktorem úzce propojený a proto není samostatně hodnocen) jak vůči Němcům v Habsburské monarchii, tak vůči Německu v období první republiky. V období komunismu pak byli kontrolováni a ovládáni svým „velkým bratrem“ – Sovětským svazem, resp. Rusy. Po všechna období byla identita malosti zřejmá. Těžké je však posuzovat polistopadové období. Jelikož de facto nelze nalézt události, které by jednoznačně prokázali opak, ani ty, které by opětovně prokázaly přetrvávající existenci tohoto faktoru, lze usuzovat, že tento faktor je postupně upozadován, ale zcela nezmizel – Češi se rozhodně necítí velkým národem. Proto toto období v souvislosti s pocitem malosti hodnotím „spíše ano“.

7. 11 Euforismus a následné rychlé vychladnutí

Jak jsme si v předešlých kapitolách na několika příkladech prokázali, přítomnost počátečního rychlého vzplanutí, euforismu, nadšení, optimismu a následného rychlého vychladnutí lze vypozařovat ve všech sledovaných obdobích, zejména pak ve zlomových okamžicích dějin. Tato česká vlastnost se projevila již v revolučním roce 1848, v období táborového hnutí, v roce 1918 či 1938/9 (kdy počáteční vzdor a celonárodní odhodlání před Mnichovem bylo nahrazeno poslušným přijetím diktátu velmocí). Jak blíže upozorňuji v předešlých kapitolách, stejné případy pak představují i události a následný vývoj po roce 1968 či 1989. Lze konstatovat, že tato vlastnost v české politické kultuře nadále přežívá a podobné jednání bychom od Čechů mohli očekávat i v budoucnu.

7. 12 Převaha materialismu nad etickými a morálními hodnotami

Co se týče faktoru převahy materialismu nad etickými a morálními hodnotami, tento faktor úzce souvisí s výše hodnoceným faktorem preference privátní sféry před veřejnou. I v něm totiž hrál důležitou roli individualismus a materialismus. Hodnocení obou faktorů je v jednotlivých obdobích totožné. Zatímco v habsburském i prvorepublikovém období lze pozorovat určitou míru kolektivity i určitou úctu a boj za nemateriální hodnoty (svoboda, katolicismus, demokracie), v období komunismu dochází ke změnám, jejichž výsledkem je preference čistého materialismu. Po listopadu 1989 sice dochází v krátkém euforickém období k návratu hodnotové roviny do myšlení lidí (jako příklad nám může posloužit v práci nezmiňovaná krátkodobá obliba katolické církve a hodnot a záhy zpětná ztráta zájmu většiny společnosti¹²⁴), aby opětovně převládl v myšlení Čechů materialismus a spíše nezáměr o nemateriální hodnoty (o čemž mimochodem hovoří v práci několikrát zmíněný fakt, že k „aktivitě“ po roce 1989 vedou čistě materiální důvody, zatímco hodnoty – např. jednání politických elit nikoli, korupce, aféry apod., nikoli). Proto zatímco první dvě sledovaná období hodnotím ve vztahu k dominanci materialismu „spíše ne“, období komunismu a po listopadu 1989 přiřazuji naopak hodnocení „ano“.

7. 13 Pragmatismus

Faktor pragmatismu se pak prolíná celou touto prací, všemi sledovanými obdobími a nabírá mnoho různých podob. Tento faktor patří k nejvýznamnějším faktorům české politické kultury a ovlivňuje a podepisuje se na podobě mnoha ostatních faktorů.

¹²⁴ Na počátku 90. let byly v Čechách nebývale plné kostely, aby již v polovině 90. let tento původní zájem opět ochabl a v Čechách opět převládl jejich ateismus a historická nedůvěra k církvi.

7. 14 Politický vývoj a jednání v závislosti na okolním, vnějším vývoji

Podobný je příklad i další charakteristického znaku české politické kultury a to vliv vnějšího vývoje a zásahů z vnější na politický vývoj a jednání občanů. Příklady, kdy Češi jednali až na základě „dodání odvahy“ či pragmatického „čekání“ na vývoj jinde jsme si v práci zmínili také několik. Ať se jedná již o příklad revolučního roku 1848, vyhlášení samostatné republiky v roce 1918 či revolučního roku 1989. Těžké je prozatím hodnotit polistopadové období, jelikož dosud nebyla významná příležitost, na základě které by bylo možno přetrvávání tohoto faktoru v české politické kultuře potvrdit či vyvrátit. Zkušenost z listopadu 1989 však hovoří o tom, že tato vlastnost přežila celé komunistické období. Proto všechna období hodnotím v případě tohoto faktoru jako ano, ale polistopadové období z důvodu absence praktické verifikace hodnotím „spíše ano“.

7. 15 Etatismus

Etatismus je faktor, který je typický pro českou politickou kulturu. Těžké je jej hodnotit v období Habsburské monarchie, kdy Češi neměli „svůj stát“. Přesto i vůči „cizímu“ státu Češi projevovali lojalistu a lze je označit za státotvorné (což bylo mnohdy dáno i typickým českým politickým pragmatismem). Přesto toto období nebudu hodnotit, jelikož se systémově od ostatních liší. Jak vyplývá z předchozích kapitol, etatismus byl typický pro všechny zbývající období. Ve všech obdobích lze pozorovat zjevný trend a očekávání, že jakékoli problémy občanů vyřeší a měly by vyřešit stát. Silné etatistické znaky v myšlení občanů jsou způsobeny či se projevují i v dalších faktorech (etatismus snižuje aktivitu v občanském sektoru, naopak je podporován tradiční partitokracií a vírou v expertokracii, která je však dnes – alespoň prozatím – minulostí). Období Habsburské monarchie nehodnotím, zatímco ostatní tři období hodnotím v ohledu k etatismu jako „ano“.

7. 16 Pasivní přijetí rozhodnutí shora či zvenčí, se kterým panuje zásadní nesouhlas, bez aktivního odporu

I tento poslední faktor je, podobně jako některé ostatní faktory, úzce propojen s jinými (primárně pak opět s pragmatismem či pocitem malosti, dále například etatismem, nadvládou politických elit apod.) a není proto překvapující, že jej můžeme vysledovat ve většině historických mezníků českých moderních dějin. Celé období Habsburské monarchie lze vlastně považovat za kontinuální projev tohoto znaku české politické kultury. Reakce českého národa na přijetí mnichovského diktátu a vyhlášení protektorátu (1938/1939), tedy zvenčí nadiktované změny, potvrzují přežití tohoto znaku po celé období první republiky. Okolnosti a reakce na komunistický puč v roce 1948, invazi vojsk Varšavské smlouvy v roce 1968 či pasivní postoje občanů k vládě během období normalizace, potvrzují přítomnost tohoto faktoru i během komunistického období. Velmi složité je pak hodnocení polistopadového období. Nelze totiž dosud nalézt natolik zásadní událost či rozhodnutí, na základě kterého bychom mohli toto období posuzovat. Byť dosavadní pasivní postoje občanů vůči politickým elitám v období krize důvěry napovídají, že zde pravděpodobně k žádné změně nedošlo, nebudu toto období hodnotit. Zbylá období pak hodnotím kladnou odpovědí.

Faktory politické kultury	1848-1918	1918-1938	1948-1989	Po 1989
1. Zájem občanů o veřejné a politické dění	ANO	ANO	ANO	ANO
2. Pasivita občanů vůči politické sféře	(spíše ano)	ANO	ANO	ANO
3. Nadvláda politických stran nad subjekty občanské společnosti (partitokracie)	spíše ANO	ANO	ANO	zatím ANO
4. Úcta, respekt a důvěra vůči politickým elitám	ANO (vůči českým politikům)	ANO	 NE	NE
5. Štěpení „My“ vs. „Oni“	X	spíše NE	 ANO	ANO
6. Občanská společnost plní klasickou roli	NE	NE	NE	zatím NE
7. Preference privátní sféry před veřejnou sférou	spíše NE	spíše NE	 ANO	ANO
8. Důvěra v aktivity a schopnost subjektů občanské společnosti	ANO	ANO	 NE	NE
9. Aktivizace občanů až v „poslední možné chvíli“, kdy již není jiná možnost	ANO	ANO	ANO	ANO
10. Pocit malosti	ANO	ANO	ANO	spíše ANO
11. Euforismus a následné rychlé vychladnutí	ANO	ANO	ANO	ANO
12. Převaha materialismu nad etickými a morálními hodnotami	spíše NE	spíše NE	 ANO	ANO
13. Pragmatismus	ANO	ANO	ANO	ANO
14. Politický vývoj a jednání v závislosti na okolním, vnějším vývoji	ANO	ANO	ANO	spíše ANO
15. Etatismus	nelze hodnotit	ANO	ANO	ANO
16. Pasivní přijetí rozhodnutí shora či zvenčí, se kterým panuje zásadní nesouhlas, bez aktivního odporu	ANO	ANO	ANO	nelze posoudit

7. 17 Porovnání politické kultury první republiky a po listopadu 1989

Jak je z textu této kapitoly i ze samotné výsledné tabulky patrné, během dosavadního historického formování české politické kultury nelze zaznamenat přílišný počet výrazných změn v jejích základních znacích. Lze tedy konstatovat, že česká politická kultura zůstává dlouhodobě a kontinuálně velmi podobná. Pokud se podíváme na hodnotící tabulku, tak vidíme, že se téměř nelišila česká politická kultura za Habsburské monarchie a za první republiky.

K charakterovým změnám české politické kultury pak dochází až v období komunistického režimu. Změna se však týká pouze pěti z patnácti pozorovaných faktorů (tj. 1/3 faktorů), přičemž k zásadnějším změnám došlo pouze ve skupině faktorů týkajících se občanské aktivity (faktory 6-9), kde se změnila dva ze čtyř (tj. 1/2 faktorů). Nelze však tyto změny označit za natolik zásadní, že bychom mohli hovořit o převratné transformaci české politické kultury, jedná se spíše o změny, které sice pozměnily dílčí podobu české politické kultury, nikoli však její základní znaky a charakter. Zajímavé pak je zjištění, že se hodnocení polistopadového období téměř vůbec neliší od hodnocení politické kultury v komunistickém období. Tato skutečnost potvrzuje nejen fakt, že se česká politická kultura v čase příliš nemění, ale rovněž skutečnost, že českou politickou kulturu lze právem označit za postkomunistickou. Označení, které se některým autorům či publicistům nelíbí, je v tomto případě zcela oprávněné.

Pokud porovnáme politickou kulturu první republiky a polistopadového období dojdeme logicky ke stejnému závěru jako výše – tj. že se vzájemně částečně liší, ale v základních znacích a charakteru zůstávají stejné. Z obsahu předešlých kapitol i z hodnotící tabulky je pak zcela zřejmé, že politické kultury v obou obdobích se neliší ani z pohledu kategorizace při aplikaci typologie politických kultur G. Almonda a S. Verby – obě politické kultury odpovídají typu poddanské politické kultury. Lze tedy konstatovat, že se česká politická kultura během vývoje příliš nezměnila a že politické kultury první republiky a po listopadu 1989 se vzájemně příliš neliší.

8 ZÁVĚR

V této práci jsem se pokusil nastínit vývoj a proměny české politické kultury. Politická kultura českého národa se začala formovat v průběhu 19. století, zejména pak v jeho druhé polovině, kdy se v kontextu postupné vnitřní liberalizace a demokratizace začíná rozvíjet veřejný a politický život uvnitř Habsburské monarchie. V první fázi svého vývoje se česká politická kultura formuje zejména pod vlivem národních vlastností (které jsou ve druhé polovině 19. století přenášeny do politické podoby a života), v souvislosti s vymezováním se vůči dominantnímu německému národu a v kontextu absence vlastního národního státu. Již v tomto období se pak rodí některé znaky politické kultury, které jsou pro české prostředí typické po dlouhou dobu. Ve stejné době se rodí pocit malosti národa, který je zvenčí ohrožen velkými národy (primárně Němci na západě a Rusy na východě) a s ním úzce související politický pragmatismus. Specifický je pak poměrně chladný postoj Čechů k nadnárodním identitám (panslovanství), který rovněž dle mého názoru souvisí s pocitem národní malosti. Důležitým faktorem v této době byla absence národního státu, který do značné míry nahrazovala občanská společnost. Ta se ve druhé polovině 19. století hojně rozrůstala (bohatá spolková činnost) a nahrazovala Čechům absentující stát. Je zajímavé, že aktivity občanské společnosti ani hlavních politických stran nebyly protistátní. Byť se Češi s habsburským státem neztotožňovali, otevřeně proti němu nevystupovali. Zde se projevil zcela otevřeně nejen výše zmiňovaný český pragmatismus, ale současně i česká státotvornost, umírněnost, stejně jako čekání na impuls zvenčí (pokud Češi jednají, tak po příchodu revoluce – př. v 1848, či v následku vnějšího rozhodnutí – tábory lidu a odpor vůči dualismu).

Paradoxně se Češi do značné míry díky vnějšímu vývoji nakonec dočkali i vlastního státu v roce 1918. Politická kultura první republiky zdělila politické stereotypy, jejichž podoba ale byla v některých případech pozměněna díky novému prostředí a podmínkám – zejména právě existence vlastního státu, jeho problémy (mnohonárodnostní složení, konfliktní a nepřátelské mezinárodní okolí) a strach o jeho opětovnou ztrátu, upravily myšlení a zejména chování Čechů v politickém prostoru. Je tedy pochopitelné, že stereotyp státotvornosti, pocit malosti či bohatá (národní) spolková činnost zůstaly nadále v platnosti. Státotvornost však dostala nové rozměry a ovlivnila zejména přístup občanů k politické sféře, jehož hlavními znaky byla absolutní loajalita, důvěra a tolerance politické reprezentace a státu. Zcela tak změnila svůj účel bohatá a rozvinutá občanská společnost, která již nenahrazovala občanům stát, se z této role proměnila v hlavního podporovatele a ochránce státu. Tedy role, která je dalece od klasické role občanského sektoru v liberálních demokraciích. Naopak, jedinými aktéry, kteří zcela stát (a občanskou společnost) ovládaly, byly vládnoucí politické strany (zejména tzv. Pětka). České politické elity, podobně jako v období Habsburské monarchie, se těšily velké důvěře, respektu a ze strany občanů byly považovány za odborníky. Tato skutečnost vedle dalších, již výše zmíněných, ještě více prohlubovala oddělení občanské roviny od té politické.

Loajalita občanů byla téměř bezmezná a vystoupení občanů vůči státu bylo zcela ojedinělé. Jedinou výraznější výjimku v českém prvorepublikovém prostředí představovaly sociální protesty v dobách hospodářské recese. Ani ty však nebyly primárně protistátního charakteru, ale spíše protestem proti přehlížení sociálních a ekonomických zájmů některých skupin obyvatelstva (nejčastěji dělníků). Změnu chování můžeme pozorovat až na úplném konci prvorepublikového období – v období před Mnichovem 1938. Až kritická situace a odhodlání občanů bránit stát „za každou cenu“ vedla k aktivizaci občanského sektoru a otevřenému vystoupení proti krokům (do té doby nedotknutelných)

politických elit (vlády), jež skončilo dokonce pádem vlády. Avšak i toto jednání potvrzuje již zmíněný stereotyp české politické kultury – pasivitu občanů a jejich aktivizaci až v poslední možné chvíli, kdy nelze jinak. Avšak období po Mnichovu a konečné vyhlášení protektorátu potvrdilo český pragmatismus. Češi v předmnichovském období jako již vícekrát v dějinách rychle vzplanuli, aby v souladu s racionálními argumenty a pragmatismem opět rychle ochladli a diktátu elit zvenčí se, byť sebevíc neradi, nenásilně poddali (zde bezpochyby sehrál roli nejen typický český pragmatismus, ale rovněž pocit malosti).

Určité změny politické kultury a stereotypů pak přineslo čtyřicetileté komunistické období vlády jedné strany. Mnoho stereotypů nadále přetrvávalo – ať už je to český pragmatismus a nenásilné se podvolení vůli politických elit, které bylo zcela zřejmé při komunistickém převratu v únoru 1948, kdy jej české obyvatelstvo přijalo bez jakéhokoli náznaku projevu otevřeného nesouhlasu či téměř stejné chování Čechů ve vztahu k invazi vojsk Varšavské smlouvy do Československa v roce 1968 (zde byl určitý náznak nesouhlasu, spíše však symbolického, rozhodně ne v podobě, která by měla potenciál zvrátit osud a výsledek invaze).

Stejně tak v období komunismu můžeme pozorovat pokračování dalších stereotypů české politické kultury. Můžeme pozorovat pasivitu občanů (bez ohledu na skutečnost totalitního, resp. posttotalitního autoritářského režimu), která se mění v aktivitu až v době hospodářských problémů (Plzeň 1953, 60. léta s vyústěním na jaře 1968, krize 80. let s vyústěním v listopadu 1989) a to hlavně ve chvíli, kdy systém již není schopen naplňovat základní životní potřeby občanů, klesá životní úroveň a podle občanů již „není jiného zbylí“. Stejně tak přelomové události tohoto období – mj. pozvolné vplynutí do sovětského bloku a ovládnutí poválečného Československa ze strany Moskvy či intervence v roce 1968, opět utvrzovaly Čechy v pocitu národní malosti. Pád komunistického období zase potvrzuje, že během celého tohoto období

nedošlo ke změně ani té tradice, že Češi, pokud vůbec jednají a jsou aktivní, tak často až na základě impulsu a inspirace z vnějšku. Stereotyp, že na jednání Čechů mají vliv vnější události tak přežil celé komunistické období – zcela výmluvným důkazem jsou v tomto případě právě události sametové revoluce v roce 1989.

Pokud celá řada stereotypů české politické kultury komunistické období přežila, některé její znaky se přeci jen změnil, či je lze označit dokonce za nové. Tyto změny pak mají pochopitelně zásadní význam i pro charakter politické kultury v listopadovém období. V první řadě opět došlo k transformaci role „občanské společnosti“ (systém koncentrované Národní fronty), jejím cílem po celé období vlády komunistické strany bylo navenek zajišťovat osobní i ideologickou loajalitu občanů vůči vládnoucí politické elitě a režimu a současně s tím i umožňovat kontrolu všech občanů státu. Poměrně důležitou změnou je i změna ve vnímání politických elit. V českém prostředí byly již od 19. století politické elity, vůdci národa (Palacký, Havlíček, Rieger, Masaryk, Kramář, Beneš, Švehla a další), vnímány jako skutečné osobnosti, vysoce vzdělaní lidé, respektovaní odborníci a „páni“ politici. Na základě praktické zkušenosti s komunistickými elitami, jež s postupujícím obdobím vlády KSČ (kdy se začaly naplno projevovat vnitřní mechanismy rekrutace elit) nenaplňovaly často (ne vždy) ani jednu z výše uvedených vlastností, přestala si česká společnost ve velkém politických elit vážít, respektovat je a už vůbec je nepovažovala za odborníky, ale primárně za nomenklaturní kádry, jejichž postavení není výsledkem jejich schopností, ale je výsledkem kádrové politiky KSČ a jejich stranické aktivity, podlézavosti či lstivosti.

Postupem času se tak stále více prohlubovala mezera mezi politickými elitami a občany, jež byla pro období komunismu typická, a jež v práci označuji jako štěpení společnosti „My“ (bezmocní občané) vs. „Oni“ (všemocní politici). Byť určitou mezeru mezi politickou sférou a sférou občanskou jsme mohli vidět i v období první republiky, tehdy se

jednalo spíše o vztah vyjádřitelným jako „My“ (loajální občané) a „Oni“ (naši reprezentanti, autority a ochránci našeho státu). V období komunismu, nesvobodného prostředí je pak tento vztah ze strany občanů nedobrovolný. V těchto podmínkách, po ztrátě posledních iluzí a nadějí po roce 1968, tedy v následném období normalizace, pak tento vztah dostává de facto podobu nepsané smlouvy mezi občany a politickými elitami. Občané za úplnou rezignaci na veřejný, politický život (myšleno mimo oficiální struktury vládnoucí strany) dostávají záruku nezasahování vládní moci do privátní sféry. V období normalizace tak občané zcela obracejí své zájmy na privátní sféru. Zcela abdikují na veřejný život a primárně je zajímá materiální stránka života (životní úroveň, materiální jistoty apod.), jejíž zabezpečení je součástí nejen nepsané dohody v období normalizace, ale materialismus je rovněž jedním ze znaků české politické kultury, který byl v období komunismu významně posílen. Vztah „My“ vs. „Oni“, absence respektu vůči politickým elitám, jasná preference materialismu a preference privátní sféry před veřejnou jsou hlavní stereotypy, které byly během období komunismu změněny či se nově objevily.

Bylo tak otázkou, jak se budou změněné i dlouhodobé stereotypy vyvíjet v nových, demokratických a svobodných podmínkách po roce 1989. Zdali dojde k zásadní změně české politické kultury či nikoli. Na základě opět euforické vlny nadšení, optimismu, aktivity, obnovy občanského sektoru by mohl nestranný pozorovatel usoudit, že v období roku až dvou po revoluci skutečně dochází k zásadní transformaci české politické kultury a celého politického systému. Pasivita občanů byla nahrazena aktivitou, politické elity (v čele s V. Havlem) se těšily velké důvěře široké veřejnosti a respektu společnosti, systému vládly osobnosti a politické strany v systému hrály spíše druhořadou roli. Jak však následný vývoj prokázal, jednalo se mnohem více o typické české vzplanutí, po němž mělo přijít opět vychladnutí a návrat „do starých kolejí“.

Počáteční změna přichází s rozpadem Občanského fóra a zejména vítězstvím ODS ve volbách v roce 1992. Strana, která ve svém programu nabídla vedle pro Čechy vždy lákavé vidiny co největších ekonomických svobod (rychlá privatizace, odstátnění hospodářství a volnou ruku trhu - tradice již od habsburského období), současně prosazovala myšlenky silné pozice státu v mimoekonomických oblastech a zejména v souladu se Schumpeterovým vnímáním demokracie rovněž ideál obnovy silné pozice politických stran jako hlavních a de facto výsostných aktérů politického procesu rozhodování (přičemž aktivity občanského sektoru, v případě, že usilovaly o vstup do politické sféry rozhodování, považovala tato strana ústy svého předsedy za zcela nelegitimní).

Pravicové strany však dokázaly s tímto přesvědčením obhájit volební vítězství i ve volbách v roce 1996, zejména díky ekonomické konjunktuře (s oslabením v roce 1995). Občanský sektor tak velmi rychle po revoluci přenechal opět dominanci politickým stranám, tak jak tomu bylo v moderních českých dějinách de facto vždy. Změnu nepřinesla ani ekonomická krize roku 1997 a vnitrostranické spory uvnitř ODS. Rok 1997 jen částečně připomněl, že zhoršené ekonomické podmínky nadále podněcují aktivitu občanů (odborová manifestace v roce 1997) a přežívající materialismus české společnosti. Důvodem samotného pádu vlády však byly primárně vnitrostranické půtky a spory, nikoli tlak občanů, což je jen jeden z dalších znaků tendencí systému směřujícímu k partitokratickému způsobu vládnutí. Ty byly potvrzeny vzápětí i tzv. Opoziční smlouvou a následný rychlým koncem protestujících iniciativ Impuls 99 a Děkujeme, odejděte!, u nichž jedním z důvodů jejich rychlého zmizení z veřejné (politické?) scény byla právě skutečnost, že se jim nepodařilo rychle transformovat v politickou stranu. Polistopadový systém se tak velmi rychle (nejpozději na konci 90. let) vrátil k tradičním znakům české politické kultury – jednoznačné dominanci politických stran v politickém prostoru a jejich nadvládou nad občanskou společností a k občanské pasivitě.

Byť je síť občanských subjektů v ČR nadále rozsáhlá, jak dokládají empirická čísla, občané jejich aktivitám příliš nevěří. Primárně nevěří v potencionální možnost svou organizovanou či individuální aktivitou něco změnit. Zcela zřejmě v myšlení české společnosti nadále přetrvává rozdělení na „My“ a „Oni“. Byť v současné době je již velmi komplikovanou otázkou, jak dnes tento vztah vlastně popisovat – zdali „My“ a „Oni“ či zdali již jako „My“ vs. „Oni“. V období 90. let a na samotné počátku 21. století si osobně myslím, že by bylo vhodné hovořit o vztahu „My“ a „Oni“. S postupem času bychom ale čelili stále silnějším tlakům reality označovat tento vztah jako „My“ vs. „Oni“, který se zdá být již zcela výstižný pro politický vývoj a nálady ve společnosti několika posledních let (min. přibližně od voleb v roce 2006). Politický vývoj, jednání politiků, politické aféry, odhalená korupce, nepřehledné vnitřní financování politických stran, uzavření stran novým lidem a zkosnatělá rekrutace elit, díky které politické elity mnohdy ani zdaleka nenaplňují klasické české očekávání politika jako morální a intelektuální autority. To postupně k degradaci funkce politika, k absolutní ztrátě důvěry a respektu v osobu politika (minimálně na celostátní úrovni) i politický systém jako takový. Můžeme proto hovořit o existující krizi důvěry.

Jak jsem již v práci rovněž připomněl, samotná krize důvěry může být následkem existující politické kultury. Pasivita občanů se promítá v pasivitě občanské společnosti, což, jak již tvrdil A. de Tocqueville končí katastrofou. Nemusí se jednat jen o katastrofu v oblasti svobody, ale například v podobě zcela zkorumpované, nepřehledné a uzavřené politické elity, širokého a provázaného kartelu, který zcela ovládá státní struktury, jak systém rozhodování, tak systém zpětné kontroly. Krize důvěry pak má negativní dopad na víru občanů v existenci právního státu a demokracii jako takovou.

Zkušenost s posledním vývojem však nenapovídá, že by se věci a politická kultura pod tlakem krize důvěry měly nějakým zásadním

způsobem a rychle měnit. Byť v poslední době došlo k několika akcím, které dokázaly mobilizovat občany v řadách několika desetitisíců (v první řadě to platí o demonstracích odborů) vůči politickým elitám a vládě státu, jejich primárním důvodem byly zejména ekonomické problémy země, občanů a ekonomicko-sociální reformy vlády. Tato skutečnost tak napovídá o tom, že politická kultura se nadále nemění, jelikož výše uvedený fakt vypovídá o tom, že nadále přežívají dlouhodobé stereotypy, které jsem již mnohokrát v práci vzpomínal – od komunistického období převaha materialismu a ekonomické, materiální problémy občanů jako základní impuls, který vede ke zvýšené aktivitě občanů a k jejich vystoupení proti jinak zcela dominantnímu státu (politickým elitám).

Změnu politické kultury tak lze ve střednědobém výhledu nelze očekávat, toto již však tolik neplatí pro případnou změnu politických elit či dokonce ostřejších změn v podobě systému jako takového. Na základě české zkušenosti lze toto očekávat nejspíše v případě, že by přetrvávající krize důvěry byla doprovázena výraznou ekonomickou krizí a ztrátou schopnosti politických elit naplňovat základní životní potřeby obyvatel a udržovat jejich základní životní úroveň. V takovém případě nám zkušenost s českou politickou kulturou říká, že se občané omezí na tvrdou, ale pouze verbální kritiku, ale násilně proti systému nevystoupí. Druhou možností je pak jedině impuls zvenčí, který v českém prostředí často funguje jako „zápalka, která zapaluje zápalnou šňůru od pověstného sudu se střelným prachem“, na což Češi čekají.

Vedle nastínění základních charakteristik jsem v poslední kapitole porovnal jednotlivá období vývoje politické kultury. Využil jsem k tomu sadu v historii nejviditelnějších a dle mého názoru i nejdůležitějších znaků české politické kultury. Jak je ze srovnání patrné, obecně lze konstatovat, že česká politická kultura se během sledovaného období zásadním způsobem nezměnila. Mírně se však v čase proměňuje, avšak, jak opakuji, nikoli zásadním způsobem. Na základě srovnání je možné

konstatovat, že nejvíce proměn prodělala politická kultura během komunistického režimu (srovnání období první republika-komunistické období). Zatímco změny ve srovnání zbylých období (tj. Habsburská monarchie-první republika, resp. komunistické období-polistopadové období) jsou spíše kosmetického charakteru a podmíněny změnou prostředí. Neznamená to tedy, že pokud současná česká politická kultura je velmi podobná té v období komunistického období, kdy navíc došlo k určitým změnám, kdy se prvorepubliková politická kultura od té současné, polistopadové liší. Jak jsem však řekl, změny nebyly během komunistického období nikterak zásadní a nezměnily zásadním způsobem charakter české politické kultury.

Nyní, v úplném závěru mohu zodpovědět v úvodu nastíněnou hypotézu celé práce, která zněla následovně:

Charakter české politické kultury první republiky se příliš neliší od politické kultury v polistopadovém období. Obě politické kultury lze podle typologie G. Almonda a S. Verby označit za poddanský typ politické kultury.

Vzhledem k výše podaným argumentů a závěrům srovnání mohu konstatovat, že hypotéza byla potvrzena a verifikována. Obě politické kultury se navzájem příliš neliší a obě lze označit za poddanský typ politické kultury. Politická kultura první republiky je dnes spíše neprávem představovaná při kritice polistopadové politické kultury jako nedostižný vzor, její charakteristické rysy jsou neprávem opěvovány a obecně je prvorepubliková kultura oproti té polistopadové uměle glorifikována. Ano, některé prvorepublikové rysy (např. úcta k politickým elitám, chování politických elit) v dnešní politické kultuře bohužel chybí. V této chvíli však hovoříme o politické kultuře elit, nikoli o české politické kultuře jako takové. Možná právě na základě tohoto zaměnění pak dochází ke glorifikaci politické kultury první republiky, ta je však v případě, že

mluvíme o politické kultuře bez dodatku elity, neoprávněná, neopodstatněná a nepodložená věcnými a logickými argumenty.

9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

- Adamová, K., Křížovský, L., Šouša, J., Šoušová, J. (2001).** *Politologický slovník. 1. vydání.* Praha: C. H. Beck. s. 108–109.
- Almond, A., G., Verba, S. (1989).** *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations.* California: Sage Publications Ltd.
- Andrie, P. (2003).** Útržky z historie občanské společnosti. In: Jeník, Z. (ed.): *Česká občanská společnost a modely demokracie v 21. století.* Krnov: Cesta světla. str. 116-128.
- Balík, S., Hloušek, V., Holzer, J., Šedo, J. (eds.) (2003).** *Politický systém českých zemí 1848-1989.* Brno: Masarykova univerzita.
- Beneš, E. (1923).** *Povaha politického stranictví.* Praha: Státní nakladatelství.
- Beneš, Z., Kubů, E., Kural, V., Kvaček, R. a Petráš, R. (2002).** Dvacetiletí Čechu a Němců v demokratické ČSR. In: Beneš, Z., Kural, V. (eds.): *Rozumět dějinám. Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848 – 1948.* Praha: Gallery, s. 64-107.
- Berghe, V., Y. (1996).** *Velké nedorozumění? Dějiny studené války (1917-1990).* Praha: Decibel v. o. s.
- Borovský, H., K. (1986).** *Dílo II. Pražské noviny. Národní noviny.* Praha: Slovan.
- Broklová, E. (1992).** *Československá demokracie. Politický systém ČSR 1918 – 1938.* Praha: Sociologické nakladatelství.
- Broklová, E. (1999).** *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918 – 1938.* Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Brügel, W., J. (2006).** *Češi a Němci 1918–1938.* Praha: Academia.
- Cabada, L. (2000).** *Český stranický systém 1890-1939.* Plzeň: ZČU.
- Cabada, L. (2003).** Politický systém první Československé republiky. In: Vodička, K., Cabada, L.: *Politický systém České republiky. Historie a současnost.* Praha: Portál. s. 15-44.

Cabada, L. (2003). Aspekty české politické kultury. In: Vodička, K., Cabada, L.: *Politický systém České republiky. Historie a současnost.* Praha: Portál. s. 163-181.

Čapek, K. (1991). *O věcech obecných čili Zóon politikon.* Praha.

Čechurová, J. (2008). Atentát na Aloise Rašína – memento české politické kultury. In: Randák, J., Koura, P. (eds.): *Hrdinství a zbabělost v české politické kultuře 19. a 20. stol.* Praha: Dokořán. s. 174-183.

Červenka, J. (2009). Občanská kultura v ČR z pohledu výzkumu veřejného mínění. Naše společnost 7 (2). *Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologický ústav AV ČR.*

(http://www.cvvm.cas.cz/upl/nase_spolecnost/100111s_Obcanska%20kultura%20v%20CR.pdf, 2. 3. 2012)

Červenka, J. (2012). Angažovanost Čechů ve veřejném životě – únor 2012. Naše společnost, v12-02. *Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologický ústav AV ČR.*

(http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/101255s_pd120320.pdf, 5. 4. 2012)

Dahrendorf, R. (1991). *Úvahy o revoluci v Evropě.* Praha: Nakladatelství Evropského kulturního klubu.

Dimitrová, M. (2007). Významné osobnosti a události české historie. *Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologický ústav AV ČR.*

(http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100733s_ov71211.pdf, 10. 3. 2012)

Dvořáková, V. (2009). *Manažerská etika, inspirace pro 21. století*, VI. díl. Praha: Občanské sdružení Etika podnikání a veřejné správy, WAMAK, s. 42–48.

Đurdovič, M. (2012). Občané a fungování politického systému – únor 2012. *Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologický ústav AV ČR.*

(http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/101246s_pd120305.pdf, 15. 3. 2012)

Elkins, J., D., Simeon, B., E. (1979). A Cause in Search of Its Effect, or What Does Political Culture Explain? In: *Comparative Politics, Vol. 11, No. 2 (Jan. 1979)*, s. 127–145.

Gellner, E. (2002). *Nacionalismus.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Glasová, A. (2004). Důvěra k ústavním institucím. *Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologický ústav AV ČR.*
(http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100304s_pi40114.pdf, 16. 3. 2012)

Hamšík, M. (2006). Korupce a lobby. In: Dančák, B., Hloušek, V., Šimíček, V.: *Korupce – Projevy a potírání v České republice a Evropské unii.* Brno: Masarykova univerzita.

Harna, J. (2005). Český národní socialismus. In: Malíř, J., Marek, P. a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1861-2004. I. díl: období 1861-1938.* Brno: Doplněk. s. 763-780.

Havel, V. (1997). *Projev prezidenta republiky Václava Havla k oběma komorám Parlamentu České republiky.* 9. 12. 2007
(http://www.vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=projevy&val=144_projevy.html&typ=HTM, 16. 3. 2012).

Hlavačka, M. (2008). Parametry liberálně občanské společnosti devatenáctého století a co z nich zbylo. Pokus o inventuru. In: Řepa, M. (ed.): *19. století v nás. Modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly.* Praha: Nakladatelství Historický ústav. s. 226-242.

Horáková, N. (2004). Důvěra k ústavním institucím. *Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologický ústav AV ČR.*
(http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100327s_pi40303.pdf, 17. 3. 2012)

Hroch, M. (1999). *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost.* Praha: Mladá fronta.

Chalupný, E. (1932). *Národní filosofie československá. Díl první: Národní povaha.* Praha: Nákladem vlastním.

Chludilová, I. (2002). Zapojení občanů do společenského dění. *Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologický ústav AV ČR.*
(<http://www.cvvm.cas.cz/index.php?lang=0&disp=zpravy&r=1&shw=100054>, 15. 3. 2012)

Jirásek, Z. (2003). Historické kořeny české občanské společnosti. In: Jeník, Z. (ed.). *Česká občanská společnost a modely demokracie v 21. století.* Krnov: Cesty světla Krnov. s. 102-106.

Kaplan, K. (2000). *Kořeny Československé reformy 1968.* Brno: Doplněk.

Kaplan, K. (2004). *Československo v poválečné Evropě*. Praha: Nakladatelství Karolinum.

Karlas, J. (2008). Komparativní případová studie. In: Drulák, P. a kol. *Jak zkoumat politiku*. Praha: Portál. s. 62-90.

Kárník, Z. (2003). *České země v éře První republiky (1918-1938)*. Praha: Libri.

Kárník, Z. (2008). *Malé dějiny československé (1867-1939)*. Praha: Dokořán.

Klaus, V. (2012). Předmluva prezidenta republiky ke sborníku CEPu „*Koncept občanské společnosti – nepřítel svobodného občana?*“. 24. 12. 2012. (<http://www.klaus.cz/clanky/3048>, 16. 3. 2012).

Klicperová-Baker, M. [et al.] (2007). *Demokratická kultura v České republice: občanská kultura, étos a vlastenectví ze srovnávacího pohledu*. Praha: Academia.

Klimek, A. (2000). *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XIII, 1918-1929*. Praha: Paseka.

Klimek, A. (2002). *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XIV. 1929.1938*. Praha: Paseka.

Kmenta, J. (2012). *Tajné hovory Béma a lobbisty Janouška: nahrávky skončily v agentuře ABL*. MF Dnes. (http://zpravy.idnes.cz/odposlechy-bema-a-janouska-skoncily-u-abl-vita-barty-fyn-/domaci.aspx?c=A120320_203648_domaci_ert, 30. 3. 2012)

Kohn, H. (2003). Nacionalismus. In: Hroch, M. (ed.). *Pohledy na národ a nacionalismus*. Praha: Slon. s. 87-99.

Kopeček, M. (2004). Za čistotu marxisticko-leninského myšlení. In: Kárník, Z., Kopeček, M. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu. Svazek II*. Praha: Dokořán. s. 172-212.

Křen, J. (1995). O česko-německých vztazích. In: Alan, J. (ed). *Dialogy o občanské společnosti*. Praha: Slon. s. 218-223.

Kubát, M. (2003). Stranické systémy. In: Cabada, L., Kubát, M. a kol.: *Úvod do studia politické vědy*. Praha: Eurolex Bohemia. s. 242-263.

Kuklík, J. (2005). Československá sociálně demokratická strana dělnická. In: Malíř, J., Marek, P. a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1861-2004. I. díl: období 1861-1938.* Brno: Doplněk. s. 683-709.

Kunštát, D. (2002). Spokojenost s politickou situací. *Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologický ústav AV ČR.*
(http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100116s_ps21021.pdf, 20. 3. 2012)

Kunštát, D. (2003). Názory na rozdělení Československa. *Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologický ústav AV ČR.*
(http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100180s_po30217.pdf, 15. 3. 2012)

Kunštát, D. (2006). Důvěra k ústavním institucím a spokojenost s politickou situací. *Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologický ústav AV ČR.*
(<http://www.cvvm.cas.cz/index.php?lang=0&disp=vyhledavani>, 15. 3. 2012)

Kunštát, D. (2008). Důvěra k ústavním institucím a spokojenost s politickou situací v září 2008. *Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologický ústav AV ČR.*
(http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100836s_pi81105.pdf, 15. 3. 2012)

Kunštát, D. (2012). Důvěra ústavním institucím a spokojenost s politickou situací v únoru 2012. *Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologický ústav AV ČR.*
(http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/101239s_pi120224.pdf, 15. 3. 2012)

Kural, V. (1993). *Konflikt místo společenství? Češi a Němci v Československém státě (1918 – 1938).* Praha: Nakladatelství R.

Kural, V. (1999). Cesta k přeměně ČSR v ryze národní stát. Českoněmecký rozchod. In: Ivan Gabal (ed.) a kolektiv: *Etnické menšiny ve střední Evropě. Konflikt nebo integrace.* Praha: G plus G. s. 45-50.

Nálevka, V. (2003). *Studená válka.* Praha: TRITON.

Masaryk, G., T. (1990). *Ideály humanitní.* Praha: Melantrich.

Masaryk, G., T. (2000). *Česká otázka. Naše nynější krize Jan Hus.* Praha: Masarykův ústav AV ČR.

Možný, I. (2002). *Česká společnost.* Praha: Portál.

Müller, K. jr. (2002). *Češi a občanská společnost. Pojem. Problémy. Východiska.* Praha: TRITON.

Müller, B., K. (2008). *Politická sociologie.* Praha: Portál.

Olivová, V. (2000). *Dějiny první republiky.* Praha: Nakladatelství Karolinum.

Pažout, J. (2004). Reakce československých studentů v době Pražského jara na protestní hnutí na Západě. In: Kárník, Z., Kopeček, M. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu. Svazek II.* Praha: Dokořán. s. 213-227.

Pecka, E. (2000). Politická kultura. Vývoj a výzkum. In: Pecka a kol.: *Politická kultura v ČR.* Praha: VŠE. s. 7-28.

Pecka, E. (2000). Proměny české politické kultury v 60. a 70. letech. In.: Pecka a kol.: *Politická kultura v ČR.* Praha: VŠE. s. 69-98.

Peroutka, F. (1991). *O věcech obecných I.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

Peroutka, F. (1924). *Jací jsme?* Praha: Nakladatelství Obelisk.

Peroutka, F. (2003). *Budování státu III-IV (1920-1922).* Praha: Academia.

Pospíšilová, P. (2010). Česká občanská společnost – data, fakta a měření. In: Skovajsa, M. a kol. *Občanský sektor. Organizovaná občanská společnost v České republice.* Praha: Portál. s. 113-140.

Prorok, V. (2000). Politická kultura českého národa a její vývoj po listopadu 1989. In.: Pecka a kol.: *Politická kultura v ČR.* Praha: VŠE. s. 111-132.

Pye, W., L. (2003). Culture as Destiny. In: Pollack, D., Jacobs, J., Müller, O., Pickel, G.: *Political culture in post-communist Europe: attitudes in new democracies.* Burlington: Aschgate Publishing Company. s. 3-14.

Rak, J. (1994). *Bývali Čechové.. České historické mýty a stereotypy.* Jinočany: H&H.

Rokoský, J. (2004). Agrární strana. In: Malíř, J., Marek, P. a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v Českých zemích a Československu 1861-2004. I. díl: období 1861-1938.* Brno: Doplněk. s. 413-441.

Rosůlek, P. (2002). Češi v 19. stol. In: Cabada, L., Rosůlek, P. (eds.). *Evropa národů, patriotů a integrace.* Plzeň: Čeněk. s. 62-67.

Říchová, B. (2000). *Přehled moderních politologických teorií.* Praha: Portál.

Skovajsa, M. (2006). *Politická kultura. Přístupy, kritiky, uplatnění ve zkoumání politiky.* Praha: Nakladatelství Karolinum.

Skovajsa, M. (2010). Organizovaná občanská společnost: teorie a vývoj. In: Skovajsa, M. a kol. *Občanský sektor. Organizovaná občanská společnost v České republice.* Praha: Portál. s. 30-61.

Skovajsa, M. (2010). Občanská společnost a demokratický stát. In: Skovajsa, M. a kol. *Občanský sektor. Organizovaná občanská společnost v České republice.* Praha: Portál. s. 62–89.

Šanc, D. (2005). Český stranický systém po roce 1989. In: Cabada, L., Šanc, D. *Český stranický systém ve 20. století.* Plzeň: Aleš Čeněk. s. 107-218.

Škaloud, J. (2000). Politická kultura. Pokus o vymezení pojmu a česká problematika. In: Pecka a kol. *Politická kultura v ČR* Praha: VŠE. s. 29-46.

Tabery, P. (2010). Názory na důvody vstupu do politických stran. *Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologický ústav AV ČR.* (http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/101065s_pv101110.pdf, 12. 3. 2012)

Tuček, M. (2011). Prestiž povolání. *Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologický ústav AV ČR.* (http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/101176s_eu110725.pdf, 12. 3. 2012)

Večerník, J. (1998). *Občan a tržní ekonomika. Příjmy, nerovnost a politické postoje v české společnosti.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Veselský, M. (2008). Možnosti občanů ovlivňovat veřejné mínění. *Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologický ústav AV ČR.* (http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/100884s_pd90320.pdf, 15. 3. 2012)

Vodička, K. (2003). Zájmové skupiny a prostředkování zájmů. In: Vodička, K., Cabada, L.: *Politický systém České republiky. Historie a současnost*. Praha: Portál. s. 185-200.

Vymětal, P. (2010). Co je lobbying? Vymezení, tradice, diskurz a praktiky lobbyingu. In: Müller, K. (ed.): *Lobbying v moderních demokraciích*. Praha: Grada. s.17–53.

Internetové zdroje

Mančal, P. (2007). Z rozhlasového archivu: Novoroční projev prezidenta Novotného. *Český rozhlas*.
(http://www.rozhlas.cz/leonardo/historie/_zprava/308148, 13. 3. 2012)

Národní shromáždění republiky Československé (1923). *Zákon č. 50/1923 Sb. Národního shromáždění na ochranu republiky*.
(www.vakobobri.cz/request.php?18, 10. 3. 2012)

Český statistický úřad. *Česká republika od roku 1989 v číslech*.
(http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr_od_roku_1989, 10. 3. 2012)

Český statistický úřad (2009). *Volby do Sněmovny národů Federálního shromáždění konané ve dnech 8. - 9. 6. 1990 na území České republiky*.
(<http://www.volby.cz/pls/sn1990/u4>, 10. 3. 2012).

Český statistický úřad (2010). *Volby do zastupitelstev obcí*.
(<http://volby.cz/pls/kv2010/kv22?xjazyk=CZ&xid=0&xv=23>, 10. 4. 2012)

Idnes (2010). *Vyšetřovatelé v kauze Bamberg potvrdili dva roky jasnou věc*.
(http://zpravy.idnes.cz/vysetrovatele-v-kauze-bamberg-potvrdili-dva-roky-jasnou-vec-prn-/domaci.aspx?c=A000120152336domaci_jkl, 20. 3. 2012)

Text dokumentu IMPULS 99.

(http://zpravy.idnes.cz/text-dokumentu-impuls-99-0w6-/domaci.aspx?c=990723_131203_domaci_lsd, 10. 3. 2012).

Transparency International (2011). Na celosvětovém žebříčku CPI-Index vnímání korupce 2011se Česká republika dělí o 57. – 59. místo s Namíbií a Saudskou Arábií.
(<http://www.transparency.cz/celosvetovem-zebricku-cpi-index-vnimani-korupce-2011-ceska-r/>, 10. 3. 2012).

RESÜMEE

Diese Diplomarbeit beschäftigt sich mit der Problematik der tschechischen politischen Kultur, deren Verwandlung in der Zeit und der Komparation der tschechischen politischen Kultur in der Zeit der ersten Tschechoslowakischen Republik (1918-1938) und nach dem November 1989. Die Einleitung der Arbeit widmet der theoretischen Abgrenzung des Termins Politische Kultur und auch der Bürgergesellschaft, die in der direkten und reziproken Interaktion mit der politischen Kultur ist, und diese üben dann gemeinsam einen starken Einfluss auf die Qualität und das Aussehen des politischen Systems aus. In der Arbeit werden weiter die Charakteristik und Entwicklung der politischen Kultur seit 19. Jh. bis heute beschrieben. Wert ist vor allem auf die Analyse und Beschreibung der Zeit der Ersten Republik und der Zeit nach November 1989 gelegt. In der Arbeit versuchten wir durch die Analyse und weiteren Komparation der beiden oben genannten Zeitabschnitte die Antwort auf die Frage, ob die politische Kultur in der Zeit der Ersten Republik der Tschechischen Nation auf einem höheren Niveau war, als es in der Gegenwart ist, oder ob sie nur mehr romantisiert ist (nebst anderem unter der Folgerung der Mühe um eine leichtere politische Transition in den 90er Jahren des 20 Jhs.) und in der Wirklichkeit unterschieden das Niveau und Eigenschaften nicht viel von der gegenwärtigen politischen Kultur, zu finden.

Die Hauptschlussfolgerung der Arbeit ist dann die Feststellung, dass die politische Kultur in der Zeit nicht viel ändert und in beiden verglichenen Zeitabschnitten die Merkmale der Untertanen-politischen-Kultur aufweist. Für die Verbesserung der tschechischen politischen Kultur ist es notwendig die funktionierende Bürgergesellschaft, die die Grundfunktionen erfüllt (Kontroll-, Legitimations- und Partizipationsfunktion) zu schaffen. In der Entwicklung nach November

zeigt sich jedoch, dass die Theorie der frei Sechser von R. Dahrendof, in der dieser Politologe für die Bildung der funktionierenden Bürgergesellschaft in postkommunistischen Europa ein sechzig Jahre langen Zeitabschnitt beansprucht, nicht skeptisch ist, mit immer mehreren Jahren zeigt sich diese Theorie auf dem tschechischen Gebiet eher optimistisch. In der tschechischen politischen Kultur andauern die Stereotype der tschechischen politischen Kultur, die den Weg der tschechischen Demokratie und ihre sehr langsame Annäherung zu den langjährigen Demokratien in Westeuropa determinieren.